

ISSN 2414 9217

**ДАВЛАТШИНОСӢ
ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН**

Маҷаллаи илмӣ-амалӣ

**ГОСУДАРСТВОВЕДЕНИЕ
И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА**

Научно-практический журнал

**№ 4 (16)
2019**

ДАВЛАТШИНОСӢ ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН
Маҷаллаи илмӣ-амалӣ

№ 4 (16)
2019

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон тахти № 0249 / МҶ
аз 20 январи соли 2016 ба қайд гирифта шудааст.

Маҷалла соли 2016 таъсис дода шуда, дар як сол чор маротиба чоп мегардад.

Муассис: Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, факултети ҳуқуқшиносӣ

Сармуҳаррир:

Муовини сармуҳаррир:

Котиби масъул:

Азиззода У. А. – д. и. х., профессор

Диноршоев А. М. – д. и. х., профессор

Салоҳидинова С. М. – н. и. х.

Ҳайати таҳририя:

Имомзода М. С.

Маҳмудзода М. А.

Тоҳиров Ф. Т.

Насриддинзода Э. С.

Авакян С. А.

Ализода З. М.

Зоиров Ҷ. М.

Нуриддинов Р.

Сотиволдиев Р. Ш.

Золотухин А.

Сафарзода Б. А.

Раҳмон Д. С.

Ҷамшедов Ҷ. Н.

Камолзода И. И.

Павленко Е. М.

академики Академияи илмҳои ҚТ, д. и. ф., профессор

академики Академияи илмҳои ҚТ, д. и. х., профессор

академики Академияи илмҳои ҚТ, д. и. х., профессор

д. и. х., профессор, узви вобастаи Академияи илмҳои ҚТ

д. и. х., профессор

д. и. х., профессор

д. и. х., профессор

д. и. с., профессор

д. и. х., профессор

д. и. х., дотсент

д. и. х., профессор

н. и. х., дотсент

н. и. х., дотсент

н. и. х., дотсент

н. и. х., дотсент

Мухаррирони илмӣ ва мусахҳехон:

Саъдизода Ҷ., Шоев Ф.М., Исқандаров Ш.Ф., Наимов Б.Ғ.

ISSN 2414 9217

ГОСУДАРСТВОВЕДЕНИЕ И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА
Научно-практический журнал№ 4 (16)
2019

Издание зарегистрировано в Министерстве культуры Республики Таджикистан за № 0249 / МЧ от 20 января 2016 года

Журнал выходит с 2016 года, издается 4 раза в год.

Учредитель: Таджикский национальный университет, юридический факультет

Главный редактор:	Азиззода У. А. – д. ю. н., профессор
Заместитель главного редактора:	Диноршоев А. М. – д. ю. н., профессор
Ответственный секретарь:	Салохидинова С. М. – к. ю. н.

Члены редколлегии:

Имомзода М. С.	академик Академии наук РТ, д. ф. н., профессор
Махмудзода М. А.	академик Академии наук РТ, д. ю. н., профессор
Тахиров Ф. Т.	академик Академии наук РТ, д. ю. н., профессор
Насриддинзода Э. С.	д. ю. н., профессор, член-корреспондент Академии наук РТ
Авакьян С. А.	д. ю. н., профессор
Ализода З. М.	д. ю. н., профессор
Зоиров Дж. М.	д. ю. н., профессор
Нуриддинов Р.	д. п. н., профессор
Сативалдыев Р. Ш.	д. ю. н., профессор
Золотухин А.	д. ю. н., доцент
Сафарзода Б. А.	д. ю. н., профессор
Рахмон Д. С.	к. ю. н., доцент
Джамshedов Дж. Н.	к. ю. н., доцент
Камолзода И. И.	к. ю. н., доцент
Павленко Е. М.	к. ю. н., доцент

Научное редактирование и корректура:
Саъдизода Дж., Шоев Ф.М., Искандаров Ш.Ф., Наимов Б.Г.

ISSN 2414 921

МУНДАРИЧА – СОДЕРЖАНИЕ

МАСЪАЛАҲОИ МУБРАМИ НАЗАРИЯИ ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ –
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ТЕОРИИ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

Куканов А. З.	Шакли идоракунии ҷумҳуриявӣ ва намудҳои он	6
Ибрагимов Д. К.	Методы реализации информационной функции государства	16

САҲИФАИ ТАЪРИХИ ҲУҚУҚ – СТРАНИЦЫ ПРАВОВОЙ ИСТОРИИ

Раҷабов М. Н.	Субъектҳои ҳуқуқи байналмилалӣ дар сарзамини тоҷикон дар аҳди қадим	23

ҲУҚУҚИ ИНСОН – ПРАВА ЧЕЛОВЕКА

Қодирқулов Х. Р.	Мақоми Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон дар низоми сарчашмаҳои ҳуқуқи байналмилалӣ	31

МАСЪАЛАҲОИ МУБРАМИ СОҲТОРИ КОНСТИТУТСИОНӢ. СОҲТОРИ
ДАВЛАТӢ – АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОСНОВ КОНСТИТУЦИОННОГО
СТРОЯ. ГОСУДАРСТВЕННОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО

Ойев Х.	Таъмини ҳуқуқи ҷойивазкунии хизматчиёни далаатӣ	38
Имомов Ҳ. Ш.	Асосҳои ҳуқуқи конститусионии таъсис ва фаъолияти хизбҳои сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	48
Наимов Б. Ғ.	Принсипҳои асосии танзими низоми иҷозатдиҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	56
Сулаймонов М. С., Касимова Ф. А.	Сравнительно-правовой анализ понятия «института президента» и «конституционно-правовой статус президента»	74

ҲУҚУҚИ КОНСТИТУТСИОНӢ ВА СОҲАҲОИ ҲАМҶАВОР –
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО И СМЕЖНЫЕ ОТРАСЛИ ПРАВА

Назаров А. Қ.	Мушкилоти қонунгузорӣ дар самти таъин намудани экспертизаҳои судӣ	83
Бозоров Р. Б.	К вопросу о конструкции инвестиционного договора	91
Бобокалонов Ғ. М.	Танзими ҳуқуқи қатъ шудани шартномаи меҳнатӣ ҳангоми даъват ё ба хизмати ҳарбӣ дохил шудани корманд	106
Сулаймонов Ф. С.	Раздел VII гражданского кодекса Республики	112

	Таджикистан: вопросы дальнейшего совершенствования	
Давлатов Б. С., Давлатов Д. Д.	Особенности возбуждения уголовного дела о мошенничестве	128
Давлатзода К. Д.	Баъзе масъалаҳои ҳамкориҳои муфаттиш ва коршиносии судӣ дар ҷараёни тафтиши ҷиноят	136

МИНБАРИ ОЛИМОНИ ҶАВОН – ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

Соибов З. М., Муродзода У. У.	Конституционно-правовые основы организации органов государственного управления: на примере Республики Таджикистан и Республики Казахстан	142
Талабот ба мақолаҳои, ки барои нашр дар маҷаллаи «Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон» пешниҳод мешаванд		149
Требования по оформлению статей, представляемых к печати в журнале «Государствоведение и права человека»		150

**МАСЪАЛАҲОИ МУБРАМИ НАЗАРИЯИ ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ –
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ТЕОРИИ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА****ШАКЛИ ИДОРАКУНИИ ҶУМҲУРИЯВӢ ВА НАМУДҲОИ ОН****Куканов А. З.,**дотсенти кафедраи назария ва
таърихи давлат ва ҳуқуқи факултети
ҳуқуқшиносии ДМТ, номзади илмҳои
ҳуқуқшиносӣ**Тел.: +992 985674477****Ихтисоси илмӣ:** 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат;
таърихи таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ**Роҳбари илмӣ:** Сотиволдиев Р. Ш. доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор
Муқарриз: Диноршоҳ Азиз Мусо, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор

Фишурда: Дар мақола масъалаҳои ҷумҳурӣ ва намудҳои он таҳлил гардида, қайд мегардад, ки дар замони пеш шакли идораи ҷумҳурӣ дар намуди ҷумҳурии аристократӣ, ҷумҳурии демократӣ ва ҷумҳурии олигархӣ арзи вучуд доштанд. Дар замони имрӯза бошад ҷумҳурии парлумонӣ, ҷумҳурии президентӣ, ҷумҳурии шӯравӣ (дар як давраи муайяни таърихӣ) ва ҷумҳурии омехтаре аз ҳам фарқ мекунанд.

Калидвожаҳо: Ҷумҳурӣ, ҷумҳурии президентӣ, ҷумҳурии парламентӣ, демократия, аристократия, ҷумҳурии омехта.

РЕСПУБЛИКАНСКАЯ ФОРМА ПРАВЛЕНИЯ И ЕЕ ВИДЫ**Куканов А. З.,**доцент кафедры теории и истории
государства и права юридического
факультета Таджикского
национального университета, кандидат
юридических наук.**Тел.: +992 985674477****Научная специальность:** 12.00.01 – Теория и история государства и
права, история правовых и политических учений**Научный руководитель:** Сативалдыев Р. Ш. доктор юридических
наук, профессор**Рецензент:** Диноршоҳ Азиз Мусо, доктор юридических наук,
профессор

Аннотация: В статье рассматривается проблемы республиканской формы правления и ее виды. Отмечается, что в прошлом республиканская форма правления существовала в виде аристократической республики, демократической республики и олигархической республики. В настоящая время отличаются президентская республика, парламентская республика, советская республика и смешанная республика.

Ключевые слова: Республика, президентская республика, парламентская республика, демократия, аристократия, смешанная республика.

REPUBLICAN FORM OF GOVERNMENT AND ITS VISION

Kukanov A. Z.,

dosent the department of theory and history of state and law, kandidat of law

Phone: +992 985674477

Scientific specialty: 12.00.01 – Theory and history of state and law

Research supervisor: Sativaldiev R. SH. doctor of law, professor

Reviewer: Dinorshoh Aziz Muso, doctor of law, professor

Annotation. The article examines the problems of the Republican form of government and its types. It is noted that in the past the republican form of government existed in the form of an aristocratic republic, a democratic republic and an oligarchic republic. At present, the presidential republic, the parliamentary republic, the Soviet republic and the mixed republic differ.

Keywords: Republic, Presidential Republic, parliamentary republic, democracy, Aristocracy, mixed republic.

Чумхурӣ шакли идоракуниест, ки дар он мақомоти олии давлатӣ ба мухлати муайян интихоб мешаванд¹. Вожаи «чумхурӣ» аз решаи калимаи «чумхур»-и арабӣ гирифта шуда аст, ки он маънии гурӯҳи бузурге аз мардум, умум, ҳама, умуми халқро дорад. Дар илми ҳуқуқи конституционӣ мафҳуми «чумхурӣ» ҳамчун муроди мафҳуми «республика»-и латинӣ ки бо маънии «кори (умури) халқ», «умури давлатӣ», «хайрияти умум», «давлат», «ҷомеа» ба қор бурда мешавад, мавриди истифода қарор гирифтааст². Дар замонҳои пеш шакли идораи чумхурӣ дар намуди чумхурии аристократӣ, чумхурии демократӣ ва чумхурии олигархӣ арзи вучуд доштанд. Дар замони имрӯза бошад чумхурии парлумонӣ, чумхурии президентӣ, чумхурии шӯравӣ (дар як давраи муайяни таърихӣ) ва чумхурии омехтара аз ҳам фарқ мекунанд.

¹ Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. – Душанбе, 2018. – С. 268.

² Ҷомидов Х. Ҳуқуқи асосии кишварҳои хориҷӣ. – Душанбе, 2009. – С. 134.

Чумхурии парламентӣ – чунин шакли идоракунии мебошад, ки нақши асосиро дар мавҷудияти ҳокимияти давлатӣ парламент иҷро мекунад, яъне ҳокимияти давлатӣ ба парламент тааллуқ дорад. Дар ҳамаи давлатҳо парламентаро гуногун ном мебаранд, масалан Бундестаг – дар Германия, Ландтаг – дар Австрия, Сейм – дар Польша.

Мисоли равшан барои шакли идоракунии чумхурии парламентӣ шакли идоракунии Олмон, Австрия, Ирландия, Ҳиндустон шуда метавонад. Дар чунин шакли идоракунии чумхуриявӣ ҳукумат парламентаро ташкил карда дар назди вай оид ба фаъолияти худ масъулияти дастаҷамъона дорад. Чун қоида, кабинетҳои вазирон ҳангоми ҳокимияташро нигоҳ медорад, ки дар парламент аксарияти овозҳоро ба даст оварда бошад, дар ҳолати баръакс бошад ба истеъфо мебарояд ва ё ба воситаи президент парламентаро пароканда мекунад. Сарвари давлат дар шакли идоракунии чумхурии парламентӣ чун қоида аз ҷониби парламент ва ё коллегияи парламентӣ интихоб карда мешавад. Ҳамин тавр, дар Италия президент аз ҷониби ҳарду палата дар ҷаласаи якҷояи ин палатаҳо интихоб карда мешавад, аммо дар ин интихобот инчунин се намоён аз ҳар вилоятҳо, вилоятҳои интихобшуда ширкат меварзанд. Дар Чумхурии Федералии Олмон президент дар маҷлиси федералӣ интихоб карда мешавад. Дар Австрия бошад президент аз ҷониби халқ ба муҳлати 7 сол интихоб карда мешавад. Дар Чумхурии Чехия президент аз ҷониби парламент дар ҷаласаи якҷояи Палатаи намоёндогон ва Палатаи Сенат ба муҳлати 5 сол интихоб карда мешуд, мувофиқи тағйироту иловаҳои конститусионӣ аз соли 2012 президент аз ҷониби халқ интихоб карда мешавад¹. Аммо дар Болгария, гарчанде тибқи Конституцияи соли 1991 чумхурии парламонӣ эълон шуда бошад ҳам, Президентро бевосита халқ ба муҳлати 5 сол интихоб мекунад².

Дар чумхурии парламонӣ бештари санадҳои Президент мавриди «контрасигнатура» қарор мегиранд, яъне аз ҷониби Сарвазир ва вазирон имзо мешаванд. Чунончи, Президенти Олмон қонунҳоро тасдиқ мекунад, дар маҷлисиҳои ҳукумат иштирок мекунад, шартномаҳои байналмилалӣ мекӯшид. Вале бештари санадҳои Президент бо имзои Сардори ҳукумат ё вазирони дахлдор тасдиқ мешаванд. Илова бар ин бояд қайд намуд, ки дар шакли идоракунии чумхурии парламонӣ Президент ҳуқуқи пароканда кардани парламентаро дорад. Масалан дар Италия Президент метавонад парламентаро пароканда намояд, декретҳои дорой эътибори қонунро қабул намояд ва ҳуқуқи веторо нисбати қонун истифода барад. Аммо санадҳои ӯ бо имзои вазири дахлдор тасдиқ мешаванд.

Низоми мушкили чумхурии парламентӣ дар солҳои 1996 – 2001 дар Исроил мавҷуд буд. Ҳамин тавр, Кнессет – парламенти ин давлат, президентро ба муҳлати 5 сол интихоб кард, аммо сарвазир – раиси

¹ Владимирова Е.А. Правовая система Чешской Республики. // Международно-правовые чтения. Вып. 9. / отв. ред. П.Н. Бирюков; Воронежский государственный университет. – Воронеж, 2010. – С. 58.

² Сотиволдиев Р.Ш. Проблемаҳои назарияи давлат ва ҳуқуқ. Ҷ.1. – Душанбе, 2010. – С.464.

ҳукумат тариқи овоздиҳии умумихалқӣ интиҳоб мешуд. Дар соли 2001 Қонун «Дар бораи интиҳоботи мустақими Сарвазир» бекор карда шуд ва Исроил аз нав ҷумҳурии парламентӣ гашт¹.

Нишонаҳои асосии шакли идоракунии ҷумҳурии парламонӣ:

- Сардори давлат аз ҷониби парламент интиҳоб карда мешавад;
- Президент дар идоракунии давлатӣ на он қадар мавқеи муҳимро дошта бо иродаи ҳукумат ва парламент амал мекунад ва дар назди парламент ҳисоботдиҳанда аст;
- Масъалаҳои муҳими ҳаёти давлатиро парламент ҳал мекунад;
- Функсияи асосии кори парламент ин фаъолияти қонунгузорӣ ва назорат ба ҳокимияти иҷроия;
- Парламент ҳукуматро таъсис медиҳад;
- Ҳукумат дар назди парламент ҳисоботдиҳанда аст (дар асоси изҳор намудани вотуми нобоварии парламент нисбат ба ҳукумат, ҳукумат ба истеъфо меравад)²;
- Президент баъди машварат бо сардори ҳукумат (вазирон), намоёндагони палатаҳо ҳуқуқи пароканда намудани палатаи поёни (Италия) ё ҳарду палатаро (Ҳиндустон) дорад.

Хусусияти расмӣ фарқкунандааш мавҷуд будани мансаби сарвазир аст³.

Давлатҳое, ки шакли идоракунии ҷумҳурии парламентаро доранд: Италия, Германия, Юнон, Исроил, Австрия, Швейтсария, Исландия, Ирландия.

Ҷумҳурии президентӣ – (ИМА, Аргентина, Бразилия, Мексика, Тоҷикистон ва ғайра) чунин шакли идоракуниест, ки ҳам сарвари давлат (президент) ва ҳам парламент интиҳоб мешаванд. Ҷумҳурии президентӣ шакли идоракуниест, ки дар шароити он ҳокимияти давлатӣ дар асоси Принсипи таҷзияи ҳокимиятҳо ба роҳ монда шуда, низоми худнигаҳдорӣ ва мувозинат нигоҳ дошта мешавад. Дар замони муосир яке аз ҷумҳурии президентӣ ИМА ба шумор меравад. Инчунин дар ин давлат ҳамеша бо муносибат бо Сенат ва Палатаи намоёндагон салоҳиятҳои президент қавитар карда мешавад. Ба ақидаи П. А. Кучеренко ҳангоми вайрон намудани мувозинати ҳокимиятҳо дар низоми мувозинат ва боздорӣ ба чунин омилҳо оварда расониданаш мумкин аст:

- Муфассал набудани ҳуқуқҳои президент дар Конститутсияи ИМА;
- Эътироф кардани ҳамаи санадҳои сарвари давлат;
- Фаъолияти сиёсии хизматрасонии маъмурӣ – ҳуқуқии президент;
- Мавҷудияти назорати президент ба дастгоҳи маъмурии федералӣ;
- Дастрасии сарвари давлат ба маълумотҳое, ки махфӣ мебошанд ва назорат ба паҳншавии онҳо;

¹ Абу Джабаль Джамилъ Выборы премьер-министра Израиля и депутатов кнесета // Вест. Моск. ун-та, Сер. 11, Право. 2003,- № 6. – С. 77.

² Якубова С.Н. Ҳуқуқи конститутсионии мамлакатҳои хориҷӣ. – Душанбе, 2016. – С. 86

³ Ҳасанов С.М., Ҳасанов С.Х. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. – Хучанд, 2005. – С. 164

- Эътибори олии институти президентӣ дар шуури шаҳрвандони ИМА;
- Манбаъи тавоноии президент ба артиш ва фаъолияти тафтишотии давлатӣ¹.

Нишонаҳои хоси шакли идоракунии президентӣ:

- Сарвари давлат на аз ҷониби парламент, балки аз ҷониби ҳайати интихобкунандагон ё бевосита аз ҷониби худи аҳолии интихоб карда мешавад;

- Президент ҳам сарвари давлат ва ҳам сарвари ҳукумат ба ҳисоб меравад;

- Президент сардори қувваҳои мусаллаҳи мамлакат ба ҳисоб меравад;

- Ҳукумат аз тарафи президент ташкил карда шуда, дар назди президент масъул аст;

- Президент шахсони мансабдори давлатиро ба вазифа таъин ва аз вазифа озод мекунад;

- Президент ба қонунҳо имзо мегузорад;

- Парламент ҳуқуқи нисбати ҳукумат изҳор намудани вотуми нобоварино надорад;

- Президент ҳуқуқи пароканда намудани парламентаро надорад;

Дар шакли идоракунии ҷумҳурии президентӣ ҳукумат аз ҷониби парламент ташкил карда намешавад, балки аъзоёни ҳукумат аз ҷониби президент ба вазифа таъин ва озод карда мешаванд. Боз ҷиҳати дигари шакли идоракунии президентӣ мавҷудияти низоми шиддатноки тақсимшавии ҳокимият ба мақомоти қонунгузор, иҷроия ва судӣ мебошад, ки ҳар яке аз ин мақомотҳо дар фаъолияти худ мустақил мебошанд ва байни худ муносибатҳоро ба амал мебароранд, ки дар асоси принципи боздорӣ ва мувозинат ба амал бароварда мешавад. Парламент фаъолияти қонунҷодкунӣ дорад ва қонунҳоро қабул мекунад, ин қонунҳо аз ҷониби президент имзо ва интишор дода мешаванд. Баъд аз эътибори қонунӣ пайдо кардани қонун иҷроиши он аз ҷониби мақомотҳои давлатӣ, шахсони мансабдори давлатӣ, шахсони ҳуқуқӣ ва шахсони воқеӣ ҳатмӣ аст. Ҳокимияти иҷроия бошад иҷроиши қонунҳоро дар доираи фаъолияти худ дар мамлакат ҷорӣ менамояд. Ҳокимияти судӣ бошад дар низоми судҳо фаъолият намуда, вазифаи асосиаш ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, манфиати давлат, ташкилоту муассисаҳо буда, адолати иҷтимоиро ба амал мебарорад.

Низоми «боздорӣ ва мувозинат» дар шакли идоракунии ҷумҳурии президентӣ инчунин дар он ифода мегардад, ки парламент наметавонад ҳукуматро пароканда намояд ва президент наметавонад парламентаро пароканда намояд.

¹ Кучеренко П.А. Конституция США и эволюция президентской власти // Правоведение, 2010. – № 4. – С. 166.

Дар ҷаҳони муосир кишварҳое арзи вучуд доранд, ки шакли идоракунии ҷумҳурии омехтаре доранд. Дар шакли идоракунии ҷумҳурии омехта хусусиятҳои ҷумҳурии президентӣ ва парламентӣ дида мешавад.

Ҷумҳурии омехтаи идоракунӣ – ҷунин шакли идоракуниест, ки сардори давлат аз ҷониби аҳолии интиҳоб карда мешавад, ҳукуматро президент ташкил мекунад ва дар назди вай ҳисоботдиҳанда аст, президент ҳуқуқи пароканда намудани парламентро дорад. Хусусияти расмии фарқкунандааш мавҷуд будани мансаби сарвазир аст¹.

Ҷунин шакли идоракунӣ аввалин маротиба дар Фаронса соли 1958 бо ташаббуси Шарл Де Голл пайдо шудааст. Бисёр вақт шакли идоракунии президентӣ – парламентӣ воমেҳӯрад, масалан шакли идоракунии давлати Фаронса, ки дар он ҳукумат ҳам дар назди Президент ва ҳам дар назди Маҷлиси Миллӣ масъулият дорад². Шакли идоракунии ҷумҳурии омехтаи давлатҳои гуногун ба худ махсусиятҳои миллиро хос мебошад. Ҳамин тавр, дар Полша сарвари давлат – аз соли 1990 инҷониб Президент ба шумор меравад, ки бо роҳи интиҳоботи умумӣ ба муҳлати 5 сол ва танҳо як маротиба интиҳоб карда мешавад. Дар асоси Конститутсияи соли 1997 президент дорои салоҳияти васеъ дар соҳаи сиёсати ҳоричӣ ва мудофияи мамлакат дорад, аз ҷумла сафиронро ба вазифа таъйин намуда онҳоро даъват мекунад, шартномаҳои байналмилалиро тасдиқ мекунад, раисони мақомоти судҳои олии ва қувваҳои мусаллаҳи давлатро ба вазифа таъйин мекунад, ин таъйин намудан ба вазифаҳо бо розигии сарвазир ба амал бароварда мешавад ва президент инҷунин сарвазирро ба вазифа таъйин мекунад, дар мавридҳои зарурӣ вай метавонад парламентро пароканда намояд, ҳуқуқи вето гузоштан ба қонунҳоро дорад, метавонад сеймро қабул намояд, ҳолати ҷангӣ эълон намояд. Сейм ва Сенат дар ҷумҳурии вазифаи ҳокимияти қонунгузорро ба амал мебароранд. Сейм ба муҳлати 4 сол дар асоси овоздиҳии пинҳонии умумӣ интиҳоб карда мешавад. Сенат низ ба муҳлати 4 сол дар асоси овоздиҳии пинҳонии умумӣ интиҳоб карда мешавад. Сейм аз 460 вакил ва Сенат бошад аз 100 сенатор иборат аст. Сейм ва Сенат бо роҳбарии маршали Сейм ҷаласаи якҷоя мегузаронанд. Сейм – мақомоти олии идоракунанда давлат ба шумор меравад. Ҷумҳурии Полша Суди Олии, инҷунин судҳои маҳаллӣ, ҳарбӣ ва судҳои махсусро дорад, ки раисони судҳо, аз ҷумла Раиси Суди Олии ва ноиби раиси Суди Конститутсиониро президент ба вазифа таъйин мекунад. Раисони Суди Конститутсионӣ, Суди давлатӣ ва Палатаи олии идоракунанда ва масъулиятдор оиди ҳуқуқи инсонро Сейм бо розигии Сенат ба вазифа таъйин мекунад.

Шакли идоракунии президентӣ – парламентӣ, яъне омехтаи идоракунӣ инҷунин дар Белорусия амал мекунад. Дар асоси Конститутсияи соли 1996 дар Белорусия сарвари давлат президент ба шумор меравад.

¹ Ҳасанов С.Ҳ. Назарияи давлат ва ҳуқуқ дар нақшаҳо ва мафҳумҳо. – Хучанд, 2001. – С. 48.

² Пелипенко А.Н. Франция: Усиление роли парламента // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения, 2010. № 5 (24). – С. 45 – 50.

Мувофиқи моддаи 79 – и Конституцияи Беларусия президент ҳамкорию мутақобила ва муттасилию мақомотҳои давлатиро таъмин менамояд ва дар ҳолатҳои муқаррарнамудаи қонун ҳуқуқи пароканда кардани парламентаро дорад. Президент ба муҳлати 5 сол дар асоси интихоботи озод, мустақил ва пинҳонӣ аз ҷониби халқ интихоб карда мешавад. Президенти Ҷумҳурии Беларусия шахсе шуда метавонад, ки танҳо шаҳрвандии Ҷумҳурии Беларусияро дошта бошад, синнаш на кам аз 35 бошад ва 10 соли охир дар ҳудуди Ҷумҳурии Беларусия зиндагӣ дошта бошад.

Ҳокимияти қонунгузорӣ дар Ҷумҳурии Беларусия Парламент – Маҷлиси Миллӣ ном дорад, амал мекунад. Мувофиқи моддаи 90 – и Конституцияи Ҷумҳурии Беларусия Парламент ҳамчунин мақомоти намояндагӣ ба шумор меравад. Парламент аз ду палата – Палатаи намояндагон ва Шӯрои ҷумҳуриявӣ иборат аст. Интихоботи Палатаи намояндагон мутобиқи қонун ба таври умумӣ, баробар, мустақим ва бо овоздиҳии пинҳонӣ сурат мегирад. Шумораи вакилон дар Палатаи намояндагон 110 нафарро ташкил медиҳад. Сенат бошад мақомоти намояндаи ҳудудӣ ба ҳисоб меравад. Ба Шӯрои ҷумҳуриявӣ 9 намоянда аз ҳар вилоят ва шаҳри Минск дохил мешавад. Дар ҷаласаи якҷояи Шӯроҳо, вакилони халқии вилоятҳо ва шаҳри Минск шаш депутат аз вилоятҳои Ҷумҳурии Беларусия ва шаҳри Минск интихоб мегарданд. Аз се як ҳиссаи депутатҳоро Президенти Ҷумҳурии Беларусия таъйин мекунад. Ҳар Президенти собиқи Ҷумҳурии Беларусия узви якумраи Шӯрои ҷумҳуриявӣ мебошад, агар ӯ аз истифодаи ин ҳуқуқ даст накашад.

Ҳокимияти иҷроия дар Ҷумҳурии Беларусия Ҳукумат – Кабинети вазирон – мақомоти марказии идоракунии давлат ба ҳисоб меравад. Сарвазир раиси Ҳукумат ба шумор меравад, ки аз тарафи Президент бо ризояти Палатаи намояндагон ба вазифа таъйин мегардад. Ҳукумат дар фаъолияти худ ба Президенти Ҷумҳурии Беларусия ҳисоботдиҳанда буда, дар назди парламент масъулият дорад.

Дар Ҷумҳурии Беларусия назорат аз болои санадҳои меъёрии ҳуқуқии конституционӣ аз ҷониби Суди конституционии Ҷумҳурии Беларусия ба амал барварда мешавад, ки аз 12 судья – мутахассисони баландихтисос ва дорои маълумоти олии ҳуқуқшиносӣ мебошанд, ба амал бароварда мешавад. Раис ва панҷ судьяи Суди конституционӣ аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Беларусия ва шаш судьяи дигар аз ҷониби Шӯрои ҷумҳуриявӣ ба вазифа таъйин карда мешаванд. Муҳлати ваколати судьяҳои Суди конституционӣ 11 сол аст. Синни ниҳоии дар вазифаи судьяи Суди конституционӣ то синни 75 соларо дар бар мегирад.

Нишонаҳои асосии шакли идоракунии ҷумҳурии омехта инҳоро фарогир аст:

- Ҳокимият байни президент ва парламент тақсим шудааст;
- Президент аз тарафи халқ интихоб шуда, Президент ва парламент ҳар яке фаъолияти худро ба амал мебароранд;
- Президент ҳуқуқи пароканда кардани парламентаро дорад;

•Президент ва парламент якҷоя дар ташкили ҳукумат иштирок мекунад (президент номзадҳоро ба мансаби вазирӣ пешниҳод мекунад, парламент тасдиқ мекунад) ;

•Сарвазир мустақил буда, баъд аз президент шахси дуюми мансабдори олии давлати ба ҳисоб меравад;

•Ҳукумат аз ҷониби президент ташкил карда мешавад;

•Ҳукумат ҳам дар назди президент ва ҳам дар назди парламент масъул аст (мумкин аст, ки президент мустақилона ҳукуматро ба истеъфо фиридад, парламент нисбат ба ҳукумат вотуми нобоварӣ изҳор мекунад) ;

Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ ҷумҳурии президентӣ – парламентӣ (омехта) дар Фаронса, Россия, Полша, Украина, Португалия, Финляндия, Хорватия дида мешавад¹.

Дар ҷунин шакли идоракунии ҳукумат на танҳо дар назди президент балки дар назди парламент низ масъулият дорад.

Дигар аз намудҳои ҷумҳурии, ки дар як давраи муайяни таърихӣ арзи вучуд дошт ин ҷумҳурии шуравӣ мебошад. Аввалин маротиба шакли идораи ҷумҳурии шуравӣ дар Русия ва баъдан дар Иттиҳоди Ҷамоҳири Шуравии Сотсиалистӣ мавриди истифода қарор гирифта буд. Асоси назариявии онро осори илмӣ сарварони мафкуравии низоми сотсиалистӣ К. Маркс, Ф. Энгельс, В. И. Ленин, И. В. Сталин ва дигарон ташкил медоданд ва аз нигоҳи амалӣ шакли идораи мазкур ба таҷрибаи начандон тулонии Коммунаи Париж таъсир мекард. Баъди ба вучуд омадани низоми давлатҳои сотсиалистӣ ин шакли идораи давлат бо баъзе дигаргуниҳои ҷузъӣ аз ҷониби давлатҳои сотсиалистӣ қабул гардид. Аз ин ру, сарфи назар аз номгузори шудани мақомоти намояндагии кишварҳои сотсиалистӣ (Маҷлиси миллӣ дар Ветнам, Маҷлиси намояндагони халқ дар Чин, Маҷлиси халқӣ дар Ҷумҳурии Халқӣ-Демократии Корея, Ассамблеяи ҳокимияти халқ дар Куба) ҳамаи онҳо аз мақомоти тарзи шуравӣ намояндагӣ мекунад ва ин андеша дар осори илмӣ мутахассисони ин кишварҳо дар ин ё он шакл эътироф шудааст.

Аз нигоҳи ҳуқуқӣ ҷумҳурии шуравӣ дорои нишонаҳои зерин мебошад: а) волоият ва комилҳуқуқии шуроҳо ва ё мақомоти намояндагӣ бо дигар номҳо, ки дар таъсис додани тамоми мақомоти давлатӣ аз ҷониби шуроҳои сатҳи марбута ва масъул будани онҳо дар назди шуроҳо ифода меёбад; б) ҳамаи сатҳҳои шуроҳо низоми ягонаро ташкил медиҳанд ва руи асли фармонравӣ ва итоат таъсир мекунад; в) аз он ҷое, ки вакилони шуроҳо вазифаҳои худро дар якҷоягӣ бо фаъолияти хизмати худ анҷом медиҳанд, аз ин ру ҷаласаҳои шуроҳо гоҳ-гоҳ даъват шуда, бо тезӣ хотима меёбанд; г) нақши мақомоти иҷроияи маҳаллӣ ва марказии Шуроҳо, ки вазифаҳои ҷорӣ онҳоро татбиқ мекунад ва қарорҳои он зарурат ба тасдиқи шуроҳо доранд, муҳиму назаррас мебошад.

Шакли идораи ҷумҳурии шуравиро баъзан бо ҷумҳурии парламентӣ як меонанд ва ё яке аз навъҳои он эътироф мекунад, ки асоси ҷунин

¹ Якубова С.Н. Ҳуқуқи конституционии мамлакатҳои ҳориҷӣ. – Душанбе, 2016. – С.87

бархурдро тарзи парламенти ташкили ҳукумат ва масъул будани он дар назди парламент ташкил медиҳад. Аммо ин монандӣ танҳо зоҳирист, зеро ҳукумат ба таври умумӣ ва ҳар узви он ба таври инфиродӣ дар назди бюрои сиёсии комитети марказии ҳизби комунистӣ масъул мебошанд. Асли таҷзияи ҳокимият ҳамчун маҳсули андешаи сармоядорӣ инкор гардида, ба ивази он асли ягонагии ҳокимияти халқи заҳматкаш, ки дар шуроҳо таҷассум меёбад, пешниҳод мешавад. Аз ин рӯ, чунин шакли идора ҳеч гунна тавозуни ҳокимиятро эътироф намекунад, пароканда кардани парламент ва ё ба истеъфо фиристодани ҳукумат қобили қабул нест, зеро ин ниҳодҳои конститутсионии муосир бо андешаи комилҳуқуқии Шуроҳо ва ягонагии ҳокимият созгор намебошад. Шуроҳо бояд ҳам мақоми қонунгузор ва ҳам иҷроқунандаи қонунҳо бошанд. Мустақилияти судҳо дар сатҳи шиору эълomia қарор дорад. Интихоби судьяҳо аз ҷониби шуроҳо, ҳисоботдиҳанда будани онҳо дар назди шуроҳо ва имконияти бозхонд шудани судьяҳо аз тарафи шуроҳо ифодақунандаи қонун мустақил набудани ҳокимияти судӣ мебошад.

Яке аз хусусиятҳои нодиру нотакрори ҷумҳурии шуравӣ дар ба ҳам пайваст шудани мақомоти давлатӣ бо мақомоти марбуатаи ҳизбӣ ифода меёбад ва дар ин робита нақш ва мавқеи ҳизб бидуни шакку тардид муайянқунанда мебошад. Маҳз мақомоти ҳизбӣ он олоту василае мебошанд, ки бо кумаки онҳо ҷомеа ва давлат идора мешаванд. Ҳар узви шӯро, ҳукумат, мақомоти идораи маҳаллӣ, мақомоти судию ҳифзи ҳуқуқ, муассисаҳои таълиму тарбия ва хулоса ҳамаи рукҳои ҷомеа ҳамчун амри маъмул бояд узвияти ҳизби ҳокими коммунистиро дошта бошанд ва аз ин роҳ сиёсати ҳизб, андешаю мафкураи он ва аз ҳама муҳим майлу хоҳиши сарварони ҳизб то ба тавачҷуҳи узви оддии ҷомеа расонида шуда, онҳоро ҳамчун арзишҳои муқаддас қабул қунанд.

Ҳамин тариқ сабаби асосии хеле зиёд паҳн шудани шакли идорақунии ҷумҳуриявӣ, қабл аз ҳама, бо моҳияти он алоқаманд аст, зеро дар ин шакли идораи давлат тамоми рукҳои ҳокимият, ҳар мақоми олии он, аз ҷумла сарвари давлат тибқи иродаи интихобқунандагон давлатро идора меқунанд.

Адабиёт:

1. Абу Джабаль Джамиль. Выборы премьер-министра Израиля и депутатов кнесета // Вест. Моск. ун-та, Сер. 11, Право. – 2003. № 6. – С. 77.
2. Владимирова Е. А. Правовая система Чешской Республики. // Международно-правовые чтения. Вып. 9. / отв. ред. П. Н. Бирюков; Воронежский государственный университет. – Воронеж, 2010.
3. Кучеренко П. А. Конституция США и эволюция президентской власти. // Правоведение. – 2010. № 4.
4. Ҳасанов С. Ҳ. Назарияи давлат ва ҳуқуқ дар нақшаҳо ва мафҳумҳо. – Хучанд, 2001. – 235 с.

5. Пелипенко А. Н. Франция: Усиление роли парламента. // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения, – 2010. № 5 (24). – С. 45-50.

6. Сотиволдиев Р. Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. – Душанбе, 2018. – 720 с.

7. Сотиволдиев Р. Ш. Проблемаҳои назарияи давлат ва ҳуқуқ. Ҷ. 1. Душанбе – 2010. – 484 с.

8. Ҳомидов Х. Ҳуқуқи асосии кишварҳои хориҷӣ. – Душанбе, 2009.

9. Ҳасанов С. М., Ҳасанов С. Ҳ, Назарияи давлат ва ҳуқуқ. – Хучанд, 2005, – 411 с.

10. Якубова С. Н. Ҳуқуқи конституционии мамлакатҳои хориҷӣ. Душанбе, 2016.

МЕТОДЫ РЕАЛИЗАЦИИ ИНФОРМАЦИОННОЙ ФУНКЦИИ ГОСУДАРСТВА

Ибрагимов Д. К.,

ассистент кафедры теории и истории
государства и права юридического
факультета Таджикского
национального университета, к. ю. н.

Тел.: +992 939892222

Email: Ibragimov_Daler_Qayumovich@mail.ru

Научная специальность: 12.00.01 – теория и история права и
государства, история правовых и политических учений

Аннотация: В статье рассматривается вопрос о реализации
информационной функции государства, механизмы реализации
информационной функции государства, методы реализации
информационной функции государства, элементы реализации
информационной функции государства, формы реализации
информационной функции государства.

Ключевые слова: функция государства, информация, информационная
функция государства, возникновение механизмы реализации
информационной функции государства, элементы информационной
функции государства, особенности информационной функции, формы
информационная функции государства.

ТАРЗҲОИ АМАЛИШАВИИ ФУНКСИЯИ ИТТИЛООТИИ ДАВЛАТ

Ибрагимов Д. Қ.,

ассистенти кафедраи назария ва таърихи
давлат ва ҳуқуқи факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи милли
Тоҷикистон, н. и. ҳ.

Тел.: +992 939892222

Email: Ibragimov_Daler_Qayumovich@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат;
таърихи таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ

Фишурда: Дар мақола масъалаҳои амалишавии функсияи иттилоотии
давлат, механизими амалишавии функсияи иттилоотии давлат, усулҳои
амалишавии функсияи иттилоотии давлат, унсурҳои амалишавии функсияи
иттилооти давлат, шаклҳои амалишавии функсияи иттилоотии давлат таҳлил
мешаванд.

Калидвожаҳо: функцияи давлат, иттилоот, функцияи иттилоотии давлат, пайдоиши механизми амалишавии функцияи иттилоотии давлат, унсури функцияи иттилооти, хусусиятҳои функцияи иттилоот, шаклҳои функцияи иттилооти давлат.

METHODS OF IMPLEMENTATION OF THE INFORMATION FUNCTION OF THE STATE

Ibragimov D. K.,

assistant of the Department of Theory
and History of State and Law of the Law
Faculty, Tajik National University,
kandidat of law

Pone: +992 939892222

Email: Ibragimov_Daler_Qayumovich@mail.ru

Scientific specialty: 12.00.01 – theory and history of the law and state,
history of the doctrines of the law and state

Summary: The article consider the questions of about the realization of the information function of the state, mechanism of information function of the state, the methods of realization information function of the state, the component information function of the state, the form of realization information function of the state.

Key words: the function of the state, information, information function of the state, occurrence the mechanism of realization information function of the state, component information function of the state, peculiarities information function, form of information function of the state.

Информационная функция реализуется на основе высокоорганизованного механизма. Под реализацией информационной функции подразумевается практическое воплощение целей, задач, приоритетов государства в информационной сфере.

Многие ученые считают, что информационная функция неизменно присуща государству на всех стадиях развития общества¹.

Механизм реализации информационной функции государства следует анализировать в контексте механизма реализации функций государства в целом. В литературе существуют различные взгляды на понятие «механизм реализации функций государства». Одни понимают под ним систему субъектов (государственные органы), реализующих функции государства, их формы и методы деятельности². Другие под механизмом осуществления

¹ Ибрагимов, Д.К. Самостоятельность информационной функции как основного направления деятельности государства / Д.К. Ибрагимов // Государствоведение и права человека. – 2017. – № 1 (05). – С. 26-31.

² См.: Социалистическое государство в условиях развитого социалистического общества. – М., 1978. – С. 193-199.

функций государства понимают механизм государственного воздействия на общественные отношения¹. Третьи данное понятие раскрывают через методы осуществления функций государства².

Под механизмом реализации информационной функции государства Д. В. Игнатъев понимает систему способов, форм и этапов государственно-правового воздействия с целью создания и функционирования информационного общества³.

Основные элементы указанного механизма применительно к юридической деятельности и правовой системе общества исследует В. Н. Карташов⁴.

Д. В. Игнатъев выделяет объекты реализации информационной функции, влияющие на данные объекты факторы, формы, способы, интенсивность и этапы государственно-правового воздействия, пределы и результат реализации информационной функции⁵.

Полагаем, что механизм реализации информационной функции государства – это совокупность форм, методов, способов государственно-правового воздействия на различные сферы общественной жизни с целью формирования, развития и полноценного функционирования информационного общества.

Механизм реализации информационной функции государства включает следующие элементы:

1) субъекты, осуществляющие или содействующие осуществлению информационной функции;

2) объекты государственно-правового информационного воздействия;

3) формы реализации информационной функции государства;

4) методы реализации информационной функции государства;

5) способы обеспечения эффективности государственно-правового воздействия на информационную сферу;

6) государственная информационная политика – система политических решений и правовых средств воздействия, направленных на информатизацию общества и регулирование информационных отношений.

Ю. Г. Просвирин выделяет следующие меры осуществления информационной функции: создание информационно-коммуникационного пространства; обеспечение свободы доступа к информации; развитие рынка информации и знаний; научно-исследовательское обеспечение создания информационных технологий; повышение уровня образования; материально-технические, финансовые, организационно-правовые, кадровые, научные меры по информатизации; защита информационной

¹ См.: Теория государства и права / под ред. В. К. Бабаева. – С. 68.

² См.: Марченко М.Н. Охрана социалистической собственности в процессе управления общественным производством. – М., 1982. – С. 67.

³ См.: Игнатъев Д.В. Информационная функция государства и механизм ее реализации // Право и государство: теория и практика. – 2010. – № 1 (61). – С. 137.

⁴ См.: Карташов В.Н. Юридическая деятельность: проблемы теории и методологии: дис.... д-ра юрид. наук. – С. 166-216; Он же. Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность. – С. 102-122; Он же. Введение в общую теорию правовой системы общества. Ч. 1. – С. 29-38.

⁵ См.: Игнатъев Д.В. Указ.соч. – С. 137.

безопасности; обеспечение прав граждан и социальных институтов на информацию¹.

Информационная функция государства реализуется в определенных, свойственных ей, формах и методах. Формы реализации функций государства многие авторы характеризуют как способы или виды деятельности государства по решению определенных задач².

В литературе выделяются различные формы реализации функций государства, например, по критерию разделению властей и др. Полагаем, что более правильным является подход, в рамках которого различаются такие формы, как правотворческая, правоисполнительная (правоприменительная) и правоохранительная деятельность³.

Указанные формы являются правовыми, поскольку влекут правовые последствия. От них отличаются неправовые формы реализации функций государства. К ним относятся организационная, идеологическая, экономическая, финансовая, бухгалтерская, статистическая, техническая, информационная деятельность.

Н. А. Васенина под формами реализации информационной функции государства понимает способы воздействия на процесс информатизации общества посредством производства, распространения и контроля информации⁴.

Полагаем, что при определении форм реализации информационной функции государства необходимо учитывать градацию правовых и неправовых форм. Государство осуществляет информационную функцию посредством определенных правовых и неправовых форм. Исходя из этого, под формами реализации информационной функции государства следует понимать правовые и неправовые способы и проявления фактической (практической) деятельности государства по созданию, хранению, обработке, передаче, распространению и защите информации с целью формирования и функционирования информационного общества.

Как известно, правотворчество служит одной из форм осуществления функций государства. В процессе правотворческой деятельности создается необходимая законодательная база информационной деятельности государства.

В Республике Таджикистан создана необходимая на данный момент нормативно-правовая база для реализации информационной функции государства. Главенствующее положение в системе нормативных основ информационной деятельности занимает Конституция Республики Таджикистан, в которой закреплены права личности на информацию,

¹ См.: Просви́рин Ю.Г. Информационная функция государства // Журнал российского права. – 2002. – № 3. – С. 29-35.

² См.: Петров Г.И. Сущность советского административного права. – Л., 1979. – С. 5-7; Рассказов Л.П. Теория государства и права: учебник для вузов. – 3-е изд. - М.: РИОР; ИНФРА-М, 2010. – С. 85; Старостин Е.О. Правовые формы осуществления государственной власти: дис.... канд. юрид. наук. – Самара, 2006. – С. 90.

³ См.: Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права: учебник – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрист, 2005. – С. 63-64.

⁴ См.: Васенина Н.А. Указ.соч. – С. 16.

обязанность государства по гарантированию права на доступ к информации, ограничения информационного права с целью обеспечения информационной безопасности. Положения Конституции в информационной сфере раскрыты нами в предыдущих разделах работы. Помимо Конституции принято необходимое количество законов и иных подзаконных нормативных актов, о чем пойдет речь ниже.

В арсенале инструментария реализации информационной функции особая роль принадлежит информационному языку, символам, техническим компонентам передачи информации (компьютеры, базы электронных данных и т. д.). Специфика информационной функции состоит в том, что она реализуется при помощи специального языка создания, хранения, распространения информации.

На реализацию данной функции оказывают влияние качество и содержание нормативных правовых актов, правоприменительных актов, а также акты высших судебных органов и международные правовые акты.

В ходе реализации информационной функции используются различные средства и способы информационного воздействия. Например, одним из средств публичной информации являются публичные заявления, выступления, обращения Президента Республики Таджикистан, в частности, его ежегодные послания Маджлиси Оли (парламенту) Республики Таджикистан, являющиеся официальным и общедоступным каналом распространения публичной информации о положении дел в стране и направлениях политики государства.

В соответствии с Конституционным законом Республики Таджикистан «Об Основателе мира и национального единства – Лидере нации, Президенте Республики Таджикистан Эмомали Рахмон», выступления, обращения, заявления Президента Республики Таджикистан имеют обязательную силу¹.

М. Махмудзода и Р. Ш. Сативалдыев утверждают, что с принятием указанного выше Конституционного закона претерпевает изменение правовой статус Президента Республики Таджикистан, расширяются его полномочия в сфере законодательной инициативы².

Публичными формами распространения информации являются также заявления и обращения Маджлиси Оли Республики Таджикистан.

Существуют также иные каналы распространения публичной информации. Так, в Республике Таджикистан создано государственное телевидение, вещают государственные радиоканалы, издаются официальные газеты и журналы, учитывающие интересы государства, проводящие государственную политику. В стране созданы также

¹ См.: Конституционный закон Республики Таджикистан «Об Основателе мира и национального согласия – Лидере нации, Президенте Республики Таджикистан Эмомали Рахмоне» от 14 ноября 2016 г. № 1356 // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – 2016. – № 11. – Ст. 872.

² См.: Махмудзода М., Сативалдыев Р.Ш. Законодательные инфинитивы Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона и их значение в развитии национального государства. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – С. 12.

информационные банки нормативных документов, например, Централизованный банк правовой информации Республики Таджикистан¹.

Существуют определенные правила распространения массовой и специализированной информации. Массовая информация, которая предназначена для широкого круга лиц, распространяется государством по общегосударственным каналам. Специализированная информация включает информацию, содержащую государственную тайну, служебную информацию ограниченного распространения. Для такой информации установлены специальные правила доступа.

Таким образом, в процессе реализации информационной функции, в частности, в сфере распространения информации, используются методы дозволения, запрета, обязывания.

Информационная деятельность государства разноплановая, поскольку охватывает практически все стороны жизни общества.² Государство осуществляет информационную деятельность по различным направлениям – информатизация общества; развития информационно-коммуникативных технологий; компьютеризация населения; подготовка кадров: защита информации; обеспечение информационной безопасности и др. В каждом из направлений информационной деятельности государства в Таджикистане создана необходимая законодательная база.

Литература:

1. Васенина А. Н. Информационная, функция современного российского государства: дис. . . . канд. юрид. наук. – Нижний Новгород, 2007. – С. 55.

2. Закон Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах» // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – 2009. - № 3. – Ст. 99.

3. Ибрагимов Д. К. «Функция государства» как фундаментальная категория современного государственоведения / Д. К. Ибрагимов // Материалы международной научно-практической конференции «Современный тенденции развития наука и технологий». – Белгород, 2016. – №3-6. – С. 44-48.

4. Ибрагимов Д. К. Самостоятельность информационной функции как основного направления деятельности государства / Д. К. Ибрагимов // Государствоведение и права человека. – 2017. – № 1 (05). – С. 26-31.

5. Игнатъев Д. В. Информационная функция государства и механизм ее реализации // Право и государство: теория и практика. – 2010. – № 1 (61). – С. 137.

6. Карташов В. Н. Юридическая деятельность: проблемы теории и методологии: дис. . . . д-ра юрид. наук. – С. 166-216; Он же. Юридическая

¹ См.: Закон Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах» // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – 2009. - № 3. – Ст. 99.

²Ибрагимов, Д.К. «Функция государства» как фундаментальная категория современного государственоведения / Д.К. Ибрагимов // Материалы международной научно-практической конференции «Современный тенденции развития наука и технологий». – Белгород, 2016. – №3-6. – С. 44-48.

деятельность: понятие, структура, ценность. – С. 102-122; Он же. Введение в общую теорию правовой системы общества. Ч. 1. – С. 29-38.

7. Конституционный закон Республики Таджикистан «Об Основателе мира и национального согласия – Лидере нации, Президенте Республики Таджикистан Эмомали Рахмоне» от 14 ноября 2016 г. № 1356 // АхбориМаджлиси Оли Республики Таджикистан. – 2016. – № 11. – Ст. 872.

8. Марченко М. Н. Охрана социалистической собственности в процессе управления общественным производством. – М., 1982. – С. 67.

9. Матузов Н. И., Малько А. В. Теория государства и права: учебник – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2005. – С. 63-64.

10. Махмудзода М., Сативалдыев Р. Ш. Законодательные инфинитивы Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона и их значение в развитии национального государства. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – С. 12.

11. Петров Г. И. Сущность советского административного права. – Л., 1979. – С. 5-7;

12. Просвирин Ю. Г. Информационная функция государства // Журнал российского права. – 2002. – № 3. – С. 29-35.

13. Рассказов Л. П. Теория государства и права: учебник для вузов. – 3-е изд. - М.: РИОР; ИНФРА-М, 2010. – С. 85; Старостин Е. О. Правовые формы осуществления государственной власти: дис. . . . канд. юрид. наук. – Самара, 2006. – С. 90.

14. Социалистическое государство в условиях развитого социалистического общества. – М., 1978. – 327 с.

15. Теория государства и права / под ред. В. К. Бабаева. – С. 68.

САҲИФАИ ТАЪРИХИ ҲУҚУҚ – СТРАНИЦЫ ПРАВОВОЙ ИСТОРИИ СУБЪЕКТҲОИ ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР САРЗАМИНИ ТОЧИКОН ДАР АҲДИ ҚАДИМ

Рачабов М. Н.,

мудири кафедраи ҳуқуқи
байналмилалии факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон, номзади илмҳои
ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Тел.: +992 919509193

E-mail: rajabov.m.1973@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.10 – ҳуқуқи байналмилалӣ, ҳуқуқи Аврупо
Муқарриз: Қодиркулов Х. Р., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Фишурда: Мақола ба яке аз масъалаҳои мубрам – субъектҳои ҳуқуқи байналмилалӣ дар аҳди қадим дар сарзамини тоҷикон ва хусусиятҳои муносибатҳои ҳуқуқи байналмилалӣ дар ин марҳила бахшида шудааст.

Калидвожаҳо: таърихи ҳуқуқи байналмилалӣ, субъекти ҳуқуқи байналмилалӣ, таърихи халқи тоҷик.

СУБЪЕКТЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА НА ТЕРРИТОРИИ ТАДЖИКОВ В ДРЕВНОСТИ

Раджабов М. Н.,

Заведующий кафедрой международного
права юридического факультета
Таджикского национального
университета, кандидат юридических
наук, доцент

Тел.: +992 919509193

E-mail: rajabov.m.1973@mail.ru

Научное специальность: 12.00.10 – международное право; Европейское
право

Рецензент: Кодиркулов Х. Р., кандидат юридических наук, доцент

Аннотация. В статье рассматривается одна из актуальных проблем – субъектов международного права в древности, в истории таджикского народа и особенности международноправовых отношений в этом периоде.

Ключевые слова: история международного права, субъекты международного права, таджикский народ.

**PROBLEMS SUBJECTS OF INTERNATIONAL LAW IN THE
TERRITORY OF TAJIKS IN ANCIENT****Rajabov M. N.,**

The Head of the Department of International Law of the Law faculty of the Tajik National University, candidate of legal science, docent.

Phone: +992 919509193**E-mail:** rajabov.m.1973@mail.ru**Scientific specialty:** 12.00.10 – international law, European law**Reviewer:** Kodirkulov Kh. R., Candidate of Law, Associate Professor

Annotation. The article discusses one of the urgent problems of the subjects of international law in antiquity in the history of the Tajik people and especially international legal relations in this period.

Key words: history of international law, subjects of international law, Tajik people.

Дар Аҳди қадим мафҳуми субъекти ҳуқуқи байналмилалӣ ба мазмуни муосир ташаккул наёфта буд, зеро муносибатҳои байналмилалӣ-ҳуқуқӣ дар сатҳи муосир, яъне муносибати байнидавлатӣ қарор надоштанд. Зеро субъектҳои муносибатҳои байналмилалӣ дар сатҳи авлод, қабилаю вилоят ва давлат ташаккул ёфтаанд, ки чунин ҳолат ба вазъи соҳибҳуқуқии байналмилалии онҳо таъсиргузор буд. Иттиҳодияи авлодҳо ба қабилаҳо, муттаҳидии қабилаҳо ба ташаккули вилоятҳо ва ташкилшавии давлатҳо замина мегузошт. Чунин раванд ба соҳибҳуқуқии байналмилалии иштирокчиёни муносибатҳои байналмилалӣ таъсиргузор буданд. Воқеан дар ибтидои ташаккулёбии давлатҳо, қисми асосии соқинонии онҳо дар ҳолати соҳти авлодӣ умр ба сар мебарданд ва пешвоёни қабилаҳои калон ҳокимиятро ба дасти худ гирифта, ки оҳиста-оҳиста онҳо хешро шоҳ эълон мекарданд. Чӣ тавре, ки академик Б. Ғафуров қайд кардааст: «дар сари қабилаҳои ориёи пешвоён ё худ «подшоҳон» мейстодаанд, аз байни ашрофи ҳарбӣ баромада будаанд»¹ ва асосан «аҳолии озодии комилҳуқуқ ба се гурӯҳ тақсим мешуд: коҳинҳо, ашрофи ҳарбӣ ва аҳли соҳибхитиёри ҷомеа, ки аз чорводорону барзгарон иборат буд»².

Воқеан дар сарзамини Осиёи Марказӣ пайдоиш ва рушди субъектҳои ҳуқуқи байналмилалӣ таърихи қадима доранд. Агар ба таърихи ҳуқуқи байналмилалӣ дар аҳди қадими сарзамини Осиёи Марказӣ назар андозем, дарк хоҳем кард, ки субъектҳои ҳуқуқи байналмилалӣ дар ин давра аз

¹ Ниг.: Ғафуров Б. Тоҷикон: Иборат аз ду китоб. Китоби якум. Таърихи қадимтарин, қадим ва асрҳои миёна. – Душанбе: Ирфон, 1998. – С. 44.

² Ниг.: Ҷамон ҷо - С.43.

нигоҳи табиат ва ширкат дар муносибатҳои байналмилалӣ якранг нест. Зеро дар ин давра муносибатҳои байналмилалӣ асосан дар сатҳи муносибатҳои байнитудавию авлодӣ, байниқабилавию байниқавмӣ ва байнидавлатӣ ташаккул ёфта будаанд, ки табиист ширкати субъектҳо дар ин муносибатҳо гуногунранг сурат мегирифт. Ҷомеаи ибтидоии инсоният ба андешаи донишмандони таърих ба давраҳои тӯдагӣ, авлодӣ ва ҳамсоғӣ тақсим мешавад¹, ки чунин раванд дар таърихи ҳуқуқи байналмилалӣ дар сарзамини мардуми Осиёи Марказӣ истисно нест.

Давраи тӯдагӣ аз пайдоиши инсон оғоз мегардад, ки ба он аҳди санг шомил аст ва фарогири таърихи тулонии инсон аст, ки дар ин давра ҳуқуқи асосии инсон-ҳуқуқ ба ҳаёт пазируфта мешавад, ки он ба ҳамаи аъзоёни ҷомеа тааллуқ дошт ва асоси мубориза бурданро барои зинда мондан мусоидат мекард. Ба андешаи муҳақиқони таърих ба давраи тӯдагӣ хос набудани моликияти хусусӣ, синфҳо, оилаю никоҳ, шинохтанашудани фарзанду падар, истехсолот, давлат ва ғайра мансуб буд². Асоси иқтисодии ин давраро меҳнат, истеъмоли якҷояи неъматҳои табиат, фаъолияти якҷоя-шикор ташкил мекард. Дар ин давра ширкати инсон дар муносибатҳои байналмилалии махсус тавачҷӯх нашудааст, вале ҳуқуқ ба ҳаёт асосии ҳасти онро таъмин месохт, аз ин нигоҳ тахмин кардан мумкин аст, ки зиндагии гурӯҳӣ ё тӯдагӣ тақозо мекард, ки баҳри мавҷудияти хеш бо ёриҳои ҳамдигар на танҳо дар муқовимат бо олами ҳайвонот қарор гиранд, балки аз дигар гурӯҳ ё тӯдаҳои одамон худро ҳифз намоянд. Табиист, ки ҳифз намудан аз дигар гурӯҳ ё тӯдаҳои одамон фаъолият дар шакли мудофия ё чанг бо онҳо ифода меёфт. Низоъ байни инсон дар ин давра асосан барои тассаруфи неъматҳои табиат ва анҷом додани фаъолияти шикорӣ дар ҳудудҳое, ки ба бархурди манфиати онҳо сурат мегирифт ба вуқӯ меомад. Ҳамин тариқ, нахустин нишонаҳо, ки бо ҳуқуқи байналмилалӣ пайвастӣ доштанд дар даъвою тассаруфи ҳудудҳо, бархурди манфиатҳо, қонун ва одатҳои чанг ва ғайра зухур кардаанд. Ҳуқуқ ба ҳаёт ва баробарҳуқуқии инсон – ҳуқуқҳои асосии давраи тӯдагӣ ҳисоб мешудаанд. Муносибатҳои байналмилалӣ дар давраи тӯдагӣ - ин муносибатҳои байнитудагии одамон буд, ки ба вучудомадани ин муносибатҳо асосан дар бархурди манфиатҳо сурат мегирифт.

Давраи авлодӣ дар таърихи инсоният дар шаклҳои модаршоҳӣ ва падаршоҳӣ ифода ёфтааст, ки ин давра хусусиятҳои худро дорад:

1) муносибатҳои ҷамъиятӣ дар асоси муносибатҳои хешу таборӣ ташаккул ёфта буданд;

2) асоси иқтисодии ин ҷомеаро – зироаткорӣ, чорводорӣ ва шикор ташкил медод;

3) ақди никоҳ баста мешуд, ки байни авлодҳои хунӣ манъ буд;

4) сохтори ҷомеаи ибтидоии демократӣ, яъне интиҳоби будани сардори авлоду қабила ташкил медод;

5) оила яке аз асосҳои зухурёбии унсурҳои давлатӣ гашт;

¹ Ниг.: Ҳакимов Нозим Таърихи халқи тоҷик.-Душанбе: Ирфон,2006.-С.17-61.

² Ниг.: Ҳакимов Нозим Таърихи халқи тоҷик.-Душанбе: Ирфон,2006.-С.20-27.

б) тақсими меҳнат, иқтисодиёти истеҳсолӣ, сохтмони манзил, молҳои рузгор, олотҳои меҳнат, силоҳ ва ғайра.

Хулоса дар давраи авлодӣ, ширкати инсон дар муносибатҳои байналмилалӣ дар асоси падидаи хешу табор, аниқтараш авлод роҳандозӣ мешуд, яъне муносибатҳои байналмилалӣ дар сатҳи муносибатҳои байниавлодӣ ташаккул ёфта буданд, ки урфу одатҳо ва меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ танзимгари муносибатҳои байниавлодӣ буданд.

Давраи сеюми ҷомеаи ибтидоии мардуми Осиёи Марказӣ ин давраи ҳамсоягӣ ё деҳотӣ номида мешавад, ки муносибати авлодиро ба муносибатҳои ҳамсоягӣ ё деҳотӣ иваз кард. Давраи ҳамсоягӣ дар таърихи мардуми Осиёи Марказӣ нақш дошт, зеро ба шаклгирии сохти қабилаҳо ва ҳудуду ватани онҳо мусоидат кард, ки дар сарзамини Осиёи Марказӣ давлатҳои ғуломдорӣ бо номи қабилаҳо арзи вучуд кардаанд.

Дар давраи ҳамсоягӣ ҷомеаи ибтидоӣ муносибатҳои байналмилалӣ, бо номи муносибатҳои байниқавмӣ ё байниқабилавӣ ташаккул ёфтаанд, ки танзими ҳуқуқӣ мешуданд.

Дар сарзамини Осиёи Миёна нахустин иттиҳодияҳои бузург ё давлатҳои ғуломдорӣ бо номҳои Хоразми Бузург, Бохтари қадим, Суғди бостон ёд мешаванд.

Хоразми Бузург ба фехристи нахустин давлатҳои Осиёи Марказӣ шомил аст, ки он дар ибтидо вилояти калон буд, вале марҳила ба марҳила сардори вилоятҳои ҳамсояҳо гашт, ки қисми зиёди Осиёи Миёнаро ишғол карду то ҳудуди Марву Ҳирот доман паҳн кард ва дар резишгоҳи дарёи Ому, ки имрӯза қисми шимолии Узбекистон, чанубу ғарбии Қазоқистон дар он ҷойгир буд.

Хоразми бузург муносибатҳои сиёсӣ ҳарбию Парфия ва ба воситаи он рафту омадро бо Эрони Шарқӣ ташкил карда буд. Давлати Хоразми Бузург аз ҳазорсолаи II пеш аз мелод то аввали ҳазорсолаи I пеш аз мелод ҳамчун давлат ва субъекти ҳуқуқи байналмилалӣ муаррифӣ мешудааст. Дар ҳудуди давлати Хоразми Бузург шаҳрҳои Дарғон, Карданхаш, Курдор, Рузванд, Зарианд, Цигарбанд ва Мадамисан мавҷуд буданд, ки ин шаҳрҳо аз нигоҳи меъморӣ дар сатҳи баланд ва чун иншоотҳои мудофиавӣ дар аҳди қадим хизмат мекардаанд.

Баъдан дар Хоразми Бузург иншоотҳои обёрикунӣ баҳри таҳкиму ободии давлату рушди кишоварзӣ бунёд шуда будаанд.

Давлати Бохтари Қадим дар ҳудуди Осиёи Марказӣ яке аз давлатҳои калонтарин баҳогузорӣ мешавад, ки ҳудуди он фарогири заминҳои наздикӯҳии Ҳиндукуш, Тоҷикистони Чанубӣ ва водии Сухандарёи Узбекистони имрӯза буд ва дар масири таърих гоҳ-гоҳ аз тобеъ будани Морғиён ва Суғд ба он ёд мешавад. Давлати Бохтари Қадим дорои пойтахт – шаҳри Бохтар буд, ки имрӯз дар ҳудуди Афғонистон ҷойгир будааст ва ин шаҳр дар китоби «Авесто» бо номи «Бохдӣ» ёд мешавад, баъдан бо рушди ҷомеа шаҳри Бохтар номи Балхро гирифта буд. Давлати Бохтари Қадимро муаррихон дар аҳди қадим дар радифи давлатҳои бузурги дунёи қадим-Бобул ва Миср аз нигоҳи ободӣ ва рушд баҳо медиҳанд.

Мавҷудияти ин давлат аз ҳазорсолаи I пеш аз мелод оғоз мегардад ва ҷониби Куруши Кабир шоҳи давлати Ҳахоманишиён, ки солҳои 549-539 пеш аз мелод бо онҳо дар ҷанг қарор дошт, шикаст дода шуд ва Бохтар ба яке аз сатрапҳо (вилоятҳо)-и империяи Ҳахоманишиён табдил дода шуд.

Вилояти Бохтар дар ҳайати империяи Ҳахоманишиён то соли 327 пеш аз мелод, яъне то забти Искандари Мақдунӣ буд ва баъдтар ба вилояти империяи Искандари Мақдунӣ табдил дода шуд, вале империяи Искандари Мақдунӣ соли 306 пеш аз мелод пароканда шуд, ки ин ҳудуд аз ҷониби Селевк забт гардид, ки бо номи Селевк то соли 250 пеш аз мелод мавҷуд буд, ки дар ҳудуди он давлати Юнону Бохтар ташкил шуд, ки дар охири асрҳои II ва аввалҳои асри I пеш аз мелод ғайолият кардааст.

Дар ҳудуди Бохтар-баъдҳо давлати Кушонӣ ташкил карда шуд, сипас бо номи Тахористон дар таърих ворид гардид.

Давлати Бохтари Қадим робитаи байналмилалиро, аз ҷумла тичоратию иқтисодиро бо кишварҳои гуногун - Ассирия, Мидия, Миср ва ғайра ба роҳ монда будаанд.

Суғди Бостон – дар нимаи аввали асри I пеш аз мелод ташкил ва бо ҳучуми давлати Ҳахоманишиён шикасту ба ҳайати Бохтар дар империяи Ҳахоманишиён шомил шуд, ки он дар водии Зарафшону Қашқадарё, аниқтараш вилоятҳои ҳозираи Самарқанду Бухоро, Қашқадарёи Узбекистон ва қисми шимолии Тоҷикистон ҷойгир буд ва пойтахтии **Суғди Бостон**-шаҳри Мароканд буд.

Ба ҳайати давлати Суғди Бостон мулкҳои Маймуғ, Кабудон, Бухоро, Кеш, Насаф, Самарқанд, Панҷакент ва ғайра дохил буданд, ки ин давлати Суғдро ҳоким идора мекард ва ҳокимони маҳаллӣ ба он итоат мекарданд, яъне давлати Суғд як андоза, дар аҳди қадим давлати мутамарказ буд. Сарзамини Осиёи Марказӣ баъди шикасти давлатҳои қавмӣ – қабилавии Хоразм, Бохтар ва Суғд тобеи империяи Ҳахоманишиён (солҳои 550-329 пеш аз мелод) гашт, ки он нахустин империя дар ҷаҳон буд, ки мансуб ба мардуми форсизабон ва давлати ғуломдорӣ буд, ки онро Куруши Кабир (солҳои 550-530 пеш аз мелод) асос гузошт, ки дар як муҳлати кӯтоҳ Лидия, Мод, Бохтар, Бобул Байнаннаҳрайн, Порт, Ҳиндустон ва ғайраро ба ҳайати Ҳахоманишиён шомил сохт. Воқеан, империяи Ҳахоманишиён ба ҳамкориҳои халқу миллатҳои гуногун, дину мазҳабҳо ва маданияту фарҳанги гуногун асос ёфта буд.

Сарзамини Тоҷикистони муосир дар аҳди қадим ба ҳайати ду кишвар – Бохтар (Тоҷикистони Ҷанубию Марказӣ, Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон) ва Суғд (вилояти Суғд) дохил буданд, ки онҳо соли 539 пеш аз мелод ба ҳайати Ҳахоманишиҳо ҳамроҳ шуда буданд. Дар давраи ҳукмронии Ҳахоманишиҳо мардуми озодихоҳу истиқлолиятҳои Осиёи Марказӣ пайваستا дар муборизаю исён қарор доршанд ва дар ин давра шуришҳои озодихоҳу истиқлолиятҳои Фрад соли 522 пеш аз мелод ба вучуд омада буд, ки вай ҳокими шаҳри Марғиён (Марв) буд. Шуриши Фрад шикаст хурд ва бо фармони Дорой I беш аз 55 ҳазор шуришгарони Марғиён (Марв) ба қатл расонида шуданд ва 6572 нафар ба асири гирифта

шуданд, ки ин дар таърихи давлатдории Ҳахоманишиҳо бузургтарин шӯриш ва ҳаракати истиқлолиятхоҳию озодии вилоятҳои тобеъ буд. Ё корнамоии Шерак, яке аз сакоҳои сарзамини Осиёи Миёна лашкари Дорой Форсро ба доми фиреб кашиду мардуми хешро вақти муайян аз зулму ситами империяи Ҳахоманишиҳо озод нигоҳ дошт. Дар империяи Ҳахоманишиҳо вазири корҳои хориҷӣ – Ирондабирбад ном дошт, ки робитаҳоро бо кишварҳои хориҷӣ, вилояту (сатрапҳо) минтақаҳои ишғолгардида ба роҳ мемонду идора мекард.¹ Давлати Ҳахоманишиҳо барои идора намудани мулкҳои тасарруфкардаш онҳоро ба 20 сатрап (вилоят) тақсим намуд ва халқҳои Осиёи Миёна ба чор сатрап ҷудо карда шуда буд, ки онҳо мулкҳои Бохтар, Марғиён, Парфия, Суғд, Хоразм ва Самарқандро дар бар мегирифтанд. Сатрапҳои империяи Ҳахоманишиҳо дар Осиёи Миёна истиқлолиятро вазъи ҳуқуқии онҳо беш аз мустамлика набуд, онҳо мустақилиятро аз даст дода буданд, лекин ҳокими мулк (ноҳия ё вилоят)-ро сатрап меномиданд, ки вай вазифадор буд, ки аз аҳоли бочу хироч чамъ карда, ҳама гуна исёнро дар худудаш паҳш намояд, таъмини лашкари Ҳахоманишиҳо бо сарбозон анҷом диҳад, ҳокимияти ҳарбию мулкиро дар худудаш амалӣ мекард.

Мардуми Осиёи Миёна ба давлати Ҳахоманишиҳо андози пулӣ ба миқдори 910 таланти нуқра (як талант ба 34 кг нуқра баробар аст) ва молӣ месупориданд. Империяи Ҳахоманишиҳо аз ҷониби кишварии Юнон бо сарвари Искандари Мақдунӣ дар солҳои 334-330 пеш аз мелод барҳам дода шуд ва империяи Юнону Мақдунӣ таъсис ёфт. Тасарруфи сарзамини Осиёи Миёна аз ҷониби Искандари Мақдунӣ ба осонӣ даст надод, зеро баҳри ҳимояи марзу буми хеш мардуми ин сарзамин ҷоннисориҳо мекарданд ва махсусан зикр кардан зарур аст, ки дар фатҳи Курушкада (Истаравшани имрӯза) ҳуди Искандар ширкат карду захмин шуд ва дар ин набардҳо дар шаҳри Истаравшан 8-12 ҳазор касро ба қатл расонд. Шуриши Спитамен ба забткорию лашкаркашиҳои Искандар зарбаҳои сахт зад ва инсониятро вақти муайян эмин аз ҷаҳолату куштори Искандару лашкараш қарор дод. Искандари Мақдунӣ баъди забти Осиёи Миёна худуди онро ба 12 шаҳр тақсиму бунёд кард ва ба онҳо номи худро гузошт.

Ҳамин тариқ дар сарзамини Осиёи Миёна давлатҳои Эллинӣ-Селевкиён (соли 312 пеш аз мелод то соли 69-уми мелодӣ мавҷуд буд), Юнону Бохтар (мавҷудияташ-асрҳои III пеш аз мелод то асри II пеш аз мелод) ва Порт (дар асрҳои III ва II пеш аз мелод мавҷуд буд) ташкил ёфтанд, ки дар онҳо омехташавии тамаддуни юнону эронӣҳо ё омезиши ғарбу шарқро дидан мумкин буд. Воқеан, империяи Юнону Мақдунӣ ба се давлати мустақил – Селевкиён, Юнону Бохтар ва Порт тақсим шуд, ки дар онҳо урфу одатҳои давлатдории маҳаллӣ бо таври васеъ дар ин давлатҳо истифода мебуданд.

Давлати Селевкиҳо бо номи Селевк - яке аз сарлашкарони Юнон ва дӯсти Искандар таъсис дода шуда буд. Худуди Тоҷикистони имрӯза дар ҳайати давлатҳои Селевкиён ва Юнону Бохтар буданд.

¹ Ниг: Буриев И.Б. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. – Қисми аввал. – Душанбе, 2013. – С. 48.

Давлати Юнону Бохтар барои он номида мешуд, ки асосгуздоронаш ҳокимони юнонӣ ва ҳудуди аҳолӣ «маҳаллӣ» буданд.

Давлати Порт фарогири ҳудуди имрӯзаи Туркменистон ва Шимолу Шарқии Эрон буд. Баъди пароканда шудани давлатҳои Эллинӣ дар сарзамини Осиёи Марказӣ давлати Кушонӣ дар охири асри II пеш аз мелод пайдо шуд, ки то охири асри IV мелодӣ ҳукмронӣ кардааст.

Ба шикасти давлати Кушонӣ империяи Сосониён нақш дошт, ки солҳои 226 - 651 мелодӣ дар Осиёи Марказӣ ҳукмронӣ доштааст.

Баъдан дар сарзамини Осиёи Марказӣ давлати Ҳаётолиён, ки солҳои 50-уми асри V ташаккул ёфт, ки дар аввали асри VI мелодӣ Осиёи Миёнаро пурра тобей худ кард.

Ҳамин тариқ, дар сарзамини Осиёи Миёна ҳукмронии Ҳайтолиён, ки мардуми дорои қиёфаи муғулӣ, вале гуфтугукунанда бо забони эронӣ шарқӣ сар мешавад, ки сулолаи Ҳайтолиёнро асосан иттиҳодияҳои қабилҳои бодиянишин ном мебаранд, ки бо мардуми ориёнаҷод омехта шуда буданд. Дар муносибатҳои байналмилалӣ давлати Ҳайтолиён иштироки фаъол дошт, ки ба ин дар соли 456 ба давлати Чин фиристодани сафири хеш мисол мешавад.

Воқеан, ҳуқуқи байналмилалӣ аз нигоҳи пайдоиш ба навъи ҳуқуқи оммавӣ шомил аст, зеро он дар натиҷаи фаъолияти инсон ташаккул ёфтааст, вале аз табиату манзалати инсон ҷудо нест, зеро рушди ҷомеаи инсонӣ асоси ширкати онро дар шаклҳои гуногуни дастаҷамъӣ-гурӯҳӣ ё тудагӣ, авлодӣ, қабилавӣ, вилоятҳо, иттиҳодияи вилоят, шаҳр-давлат, давлат, ҳаракатҳои миллӣ-озодихоҳӣ барои истиқлолият, созмонҳои байналмилалӣ ва ғайра дар муносибатҳои ҷамъиятӣ таъмин месозад.

Ташаккул ва рушди субъектҳои ҳуқуқи байналмилалӣ дар аҳди қадим якранг набуд, зеро падидаи соҳибҳуқуқи байналмилалӣ ҳамчун маҳаки асосии вазъи ҳуқуқии онҳо дар ташаккулу рушд қарор дошт.

Ҳамин тариқ, чӣ тавре, ки Э. Раҳматуллозода дар асоси таҳлили гузорише, ки «аз байни санадҳои соли 1932 дар куҳи Муғ пайдо шуд, мансуб ба сафири Афшин-шаҳриёри онрузаи кишвар будааст, ки ба назди Шоҳи Чоч рафтааст ва ин (гузоришро) санадро аз он мавзӯи фиристодааст»¹ чунин хулоса намудааст, ки муносибатҳои байналмилалӣ-ҳуқуқӣ дар сарзамини Осиёи Марказӣ таърихи қадима дорад. Ё масъалаҳои байналмилалӣ-ҳуқуқӣ дар таърихи мардуми Осиёи Марказӣ, аз ҷумла халқи тоҷик ибтидо аз пайдоиши таърихи инсоният сарчашма мегирад, вале ин халқ аз лаҳзаи пайдоиш то имрӯз гирифтори зарбаҳои ҷонкоҳи таърих шудааст, ки ба қавли шоири меҳанпараст Лоиқ Шералӣ:

Ҷабри торих ягон қавм надидааст, ки мо,

Заҳри таърих нажоде начашидааст, ки мо...

Воқеан, тоҷик аз азал то имрӯз ҳамчун мардуми таҳаммулпазуру бо тамаддун, пурсабру пуртоқат ва ҳадду ҳудудшинос дар масири таърих пазируфта шудааст ва ҳеҷ гоҳ ба молу сарзамини ғайр «чашм» аълою даъво

¹ Ниг.: Раҳматуллозода Э. Дипломатияи тоҷик таърихи чандҳазорсола дорад // Рузномаи «Тоҷикистон», №39 (1342), 25 сентябри соли 2019. – С. 11.

накардааст, зеро така ба адлу ҳақиқат дошт ва дар зехни он чанг дар ҳуқуқи худмудофия ва ҳадди он то марзу бум (чанги қонунӣ) муайян буд ва ҳеч гоҳ ба тачовузкорӣ (чанги ғайриқонунӣ) таввачӯх надошт, вале ба ҳеч вачҳ онро набояд дур аз шуҷоату хифзи марзу буми хеш баҳо дод. Вагарна Амир Хусрави Дехлавӣ намегуфт:

Тоҷикӣ гарданкашу лашкаршикан,
Бештар найзавару теғзан.

Воқеан, халқи тоҷик дар таърихи муносибатҳои байналмилалӣ-ҳуқуқӣ ягона халқи қадим мебошад, ки ҳеч гоҳ ва ҳеч вақт чангро аз мазмуну моҳияти муосири ҳуқуқи байналмилалӣ, яъне чанги қонунӣ- дар ҳуқуқи худмудофия ва то марзу буми хеш ҳудуди онро муайян кардааст.

Хулоса, муносибатҳои байналмилалӣ таркибаш дар ибтидо вобастагӣ дошт бо гуруҳ ё туда, авлоду қабила, вилоят ва иттиҳоди вилоятҳо-давлат. Яъне муносибатҳои байналмилалӣ ташаккулёбиаш аз маҷмуи инсонҳо ё ширкати дастачамъии инсоният сарчашма мегирифт. Дар сарзамини Осиёи Миёна, давлатҳо дар парокандагӣ чӯдоӣ вучуд доштанд ва аз ибтидои асри III то милод мутаҳид шудани онҳо оғоз ёфт ва ба сари қудрат омадани Куруши Кабир (солҳои 558-530 пеш аз мелод) давлати Ҳахоманишиҳо ҳамчун империяи бузург ба парокандагӣ ноустувории давлатҳои дар ин сарзамин мавҷудбуда хотима гузошт. Ҳамин тариқ, ҳаёти субъектҳои ҳуқуқи байналмилалӣ дар Аҳди Қадим дар ибтидо авлод, қабила, иттиҳоди қабилаҳо-вилоятҳо, иттиҳодияи қабилаҳои бодиянишин, давлатҳои ноустувору пароканда, шӯришу исёнҳои озодихоҳу ватанхоҳӣ ё муборизаи озодихоҳонаи халқ, империяи Ҳахоманишиҳо, шахсиятҳо ворид мешуданд, ки табиист чунин вазъ, вобастагии муносибатҳои байналмилалиро бо онҳо ифода месохт.

Адабиёт:

1. Ғафуров Б. Тоҷикон: Иборат аз ду китоб. Китоби якум. Таърихи қадимтарин, қадим ва асрҳои миёна - Душанбе: Ирфон, 1998. -704с.
2. Буриев И. Б. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. Қисми аввал - Душанбе, 2013. – 268с.
3. Раҳматуллозода Э. Дипломатияи тоҷик таърихи чандҳазорсола дорад // Рузномаи «Тоҷикистон», №39 (1342), 25 сентябри соли 2019. – С. 11.
4. Ҳақимов Нозим Таърихи халқи тоҷик - Душанбе: Ирфон, 2006. - 484с.

ҲУҚУҚИ ИНСОН – ПРАВА ЧЕЛОВЕКА**МАҚОМИ ЭЪЛОМИЯИ УМУМИИ ҲУҚУҚИ ИНСОН ДАР
НИЗОМИ САРЧАШМАҲОИ ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ****Қодиркулов Х. Р.,**дотсенти кафедраи ҳуқуқи
байналхалқии факултети ҳуқуқшиносии
ДМТ, н. и. ҳ.**Тел.:** +992 917164092**Email:** khurshed. inis@gmail. com**Ихтисоси илмӣ:** 12.00.10 – ҳуқуқи байналмилалӣ; ҳуқуқи аврупоӣ**Муқарриз:** Раҷабов М. Н., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Аннотатсия. Дар мақола табиати ҳуқуқӣ ва аҳамияти таърихӣ ҳуқуқи Эълomiaи умумии инсон дар олами муосир таҳлил карда шудаанд. Дар ин қарина қарорҳои ташкилотҳои байналмилалӣ ба навҳо ҷудо гардида, нақши он дар ҷараёни ташаккули меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ муайян гардид. Муаллиф бар он назар аст, ки Эълomiaи умумии ҳуқуқи инсон дар низоми сарчашмаҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва танзими муносибатҳои байналмилалӣ дорoi аҳамияти хоса мебошад.

Қалидвожаҳо: сарчашмаҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, эълomia, Эълomiaи умумии ҳуқуқи инсон, СММ, қарорҳои ташкилотҳои байналмилалӣ.

**РОЛЬ ВСОБЩЕЙ ДЕКЛАРАЦИИ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В СИСТЕМЕ
ИСТОЧНИКОВ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА****Қодиркулов Х. Р.**доцент кафедры международного права
юридического факультета ГНУ, к. ю. н.**Тел.:** +992 917164092**Email:** khurshed. inis@gmail. com**Научная специальность:** 12.00.10. – международное право; европейское право**Рецензент:** Раҷабов М. Н., кандидат юридических наук, доцент

Аннотация. В статье исследуются юридическая природа и историческо-правовое значение Всеобщей декларации прав человека в современном мире. В нем решения международных организация разделяется на виды и раскрывается их роль в формировании норм международного права. В связи с этим автор считает, что Всеобщая декларация прав человека в системе источников международного права

имеет свои особенности.

Ключевые слова: источники международного права, декларация, Всеобщая декларация прав человека, ООН, решения международных организаций.

ROLE OF THE UNIVERSAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS IN THE SYSTEM SOURCES OF INTERNATIONAL LAW

Qodirkulov H. R.

dosent department of International Law,
Faculty of Law TNU, candidat of law

Phone: +992 917164092

Email: khurshed. inis@gmail. com

Scientific specialty: 12.00.10 – international law; European law

Reviewer: Rajabov M. N., Candidate of Law, Associate Professor

The summary. The article explores the legal nature and historical and legal significance of the Universal Declaration of Human Rights in the modern world. It decides the international organization is divided into types and reveals their role in the formation of international law. In this regard, the author believes that the Universal Declaration of Human Rights in the system of sources of international law has its own characteristics.

Keywords: sources of international law, declaration, Universal Declaration of Human Rights, UN, decisions of international organizations.

Имрӯз рушди инкишофи давлатҳоро бе бароҳмонии муносибат ва ҳамкорию ҳамгирой тасаввур қардан ғайриимкон аст. Аз ин хотир давлатҳо вобаста ба манфиатҳои миллӣ ворида муносибатҳои гуногунҷабҳа гардида, ба ин васила соҳибҳуқуқии байналмилалии худро ба амал мебароранд. Дар ин самт асоси ҳуқуқии ҳамкорҳои байни давлат ва дигар субъектони ҳуқуқи байналмилалиро маҳз сарчашмаҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ташкил медиҳад. Зеро амали меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ на бевосита, балки маҳз тавассути сарчашмаҳои ҳуқуқ ҳамчун шакли зохирии ифодаёбии меъёри ҳуқуқи байналмилалӣ ба рафтори субъектони ҳуқуқи байналмилалӣ таъсир мерасонанд.

Аксари олимон, аз ҷумла Д. И. Фелдман¹ дар мавриди сарчашмаҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ба қисми 1 моддаи 38 Статути Суди байналмилалии СММ ишора менамояд. Чунончи, дар қисми 1 моддаи 38 гуфта мешавад, ки Суд уҳдадор аст баҳсҳои ба он супоридашударо дар асоси ҳуқуқи байналмилалӣ баррасӣ намояд, аз ҷумла истифода мекунад аз:

¹ Ниг.: Международное право / Ответственный редактор Г.И. Тункин. – М., Юридическая литература, 1982. – С. 48.

- конвенсияи байналмилалӣи ҳам умумӣ ва ҳам махсус, ки қоидаҳои муқаррар мекунад, ки аз тарафи давлатҳои баҳсунанда эътироф шудаанд;

- одатҳои байналмилалӣ ҳамчун далели амалияи умумӣ, ки ба сифати меъёри ҳуқуқӣ эътироф шудааст;

- принсипи умумии ҳуқуқ, ки аз тарафи миллатҳои мутамаддин эътироф шудаанд;

- бо қайд шарти муқарраршудаи моддаи 59, қарорҳои судӣ ва доктринаҳои мутахассисони баландихтисоси ҳуқуқи байналмилалӣи умумӣ аз миллатҳои гуногун ба ҳайси воситаи ҷирасон барои муайян кардани меъёри ҳуқуқ.

Тавре аз моддаи 38 Статути Суди байналмилалӣи СММ бармеояд, дар он суҳан дар мавриди чунин санади муҳими байналмилалӣ, ба монанди қарорҳои ташкилотҳои байналмилалӣ чой надорад.

Чун суҳан дар хусуси Эълумияи умумии ҳуқуқи инсон меравад, бояд тазаққур дод, ки вай дар шакли резолютсия ё худ қатъномаи Ассамблеяи Генералии СММ № 217 (III) аз 10 декабри соли 1948 қабул карда шуд. Ин санад бо роҳи консенсус бо қонибдории 48 давлат ва 8 давлат бетараф, ки аз овоз додан худдорӣ намуданд, қабул гардидааст. Бори нахуст Эълумияи умумии ҳуқуқи инсон низомии ҳуқуқу озодиҳои асосии инсонро ба ҳуқуқи фитрии инсон, сиёсӣ, иҷтимоӣ иқтисодӣ ва фарҳангӣ чундо намуд.

Дар муқаддимаи ин Эълумия гуфта шудааст, ки давлатҳои узв уҳдадоранд ба эътироми риояи воқеии ҳуқуқи башар ва озодиҳои асосӣ бо СММ ҳамкорӣ намоянд. Ин мазмуни онро дорад, ки қомеаи қаҳонӣ бо қабули Эълумияи умумии ҳуқуқи инсон вазифаи эътироми шаъну шарафи инсон, доштани ҳуқуқи баробар бидуни ҳеҷ як тафовут, озодӣ ва дахлнопазирии шахсӣ, озодӣ аз ғулумӣ, озодии суҳан, вичдон, адолат ва сулҳ дар қаҳон ҳамчун ҳадафи асли эътироф менамояд.

Дарк намудани моҳияти ин санади муҳими байналмилалӣ муайян намудани аҳаммияти сиёсӣ-ҳуқуқӣ ва қойгоҳи онро дар низомии сарчашмаҳои ҳуқуқи байналмилалӣ тақозо менамояд.

Худи вожаи “Эълумия” (декларатсия) аз қалимаи лотинии “declaration” гирифта шуда, маънояш эълон қардан, изҳорот дорад. Ин вожа ба мазмуни ҳуқуқи байналмилалӣ ҳамчун санади сиёсӣ-ҳуқуқи байналмилалӣе мебошад, ки аз номи давлатҳо ва созмонҳои байналмилалӣ қабул карда мешавад. Аксари муҳаққиқон, ки ба он олими ватанӣ Раҷабов С. А¹. шомил мебошад, бар он ақида ҳастанд, ки “. . . эълумия характери тавсиягӣ дорад ва иҷрои он барои субъектони ҳуқуқи байналмилалӣ қатмӣ нест”. Дар ин росто М. А. Сарсембаев санади байналхалқӣ эътироф қардани «эълумия»-ро қонибдор аст ва мавқеи худро чунин иброз мекорад: «Эълумия санади ҳуқуқи байналхалқӣ аст, ки дар он асосҳо (принсипҳо) таҷассум ёфтаанд. Эълумия аз нигоҳи мазмун дорой хусусияти қатмӣ

¹ Ниг.: Раҷабов С.А. Фарҳанги ҳуқуқи байналмилалӣ. – Душанбе: Дониш, 2012. – С. 306.

набуда, вале чун тавсия ва таманно истифода мешавад. Эъломия ҳамчун ҳуҷҷати байналмилалӣ мавқеи кишварҳоро дар муносибат бо ин ё он проблемаҳои байналмилалӣ ифода месозад»¹.

Нуқтаеро бояд зикр кард, ки пас аз қабули Оинномаи СММ ва Статути Суди байналмилалии СММ дар ҷаҳон дигаргуниҳои кулӣ дар иртибот бо густариш ёфтани муносибатҳои байналмилалӣ ба вуқӯъ пайвастан. Он замон созмонҳои байналмилалӣ дар муносибатҳои байналмилалӣ чандон нуфуз надоштанд. Инак, имрӯз созмонҳои байналмилалӣ ҳамчун субъекти ҳуқуқи байналмилалӣ пазируфта шуда, дар олами муосир нақши назаррасро касб намуданд. Аз ин хотир қарорхое, ки дар доираи созмонҳои байналмилалӣ аз ҷониби давлатҳо қабул мешаванд, хусусиятҳои ба худ хос доранд.

Айни замон дар илми ҳуқуқи байналмилалӣ оид ба табиати ҳуқуқи резолютсия ё қатъномаи Ассамблеяи Генералии СММ баҳси доманадор идома дорад. Тибқи як қатор сарчашмаҳо олимони бар он андешанд, ки қатъномаҳои Ассамблеяи Генералии СММ сарчашмаи мустақили ҳуқуқи байналмилалӣ мебошад. Дар ин замина гурӯҳи дигар олимони бар он ақида мебошанд, ки ин навъи қатъномаҳо ба сифати шартномаҳои байналмилалие, ки ба тариқи соддакардашуда бафта шудааст, бояд арзёбӣ шаванд. Ҳамзамон нуқтаи назар ҷой дорад, ки аз нигоҳи ҳислати меъёрӣ чунин навъ қатъномаҳо ва қоидаҳои пешбиниамудаи онҳо мансуб ба навъи ҳуқуқи “нарма” (маҳин) мебошад, ки аз меъёрҳои анъанавии ҳуқуқи байналмилалӣ фарқ менамояд².

Лозим ба таъкид аст, ки аз нигоҳи табиати ҳуқуқӣ қарорҳои созмонҳои байналмилалӣ якранг намебошад. Таҳлили маъхазҳои таълимӣ ва илмиро баррасӣ намуда, қарорҳои ташкилотҳои байналмилалиро вобаста ба ҷойгоҳ ва табиати ҳуқуқӣ ба чанд навъ ҷудо намудан мумкин аст:

1) Қарори созмонҳои байналмилалӣ оид ба масъалаҳои расмиёт ва техникӣ. Онҳо барои кишварҳои узв қоидаҳои муқаррар менамояд, ки танзимкунандаи масоили марбут ба расмиёт ва техникӣ мебошад. Масалан, қоидаҳои расмиёти фаъолияти Ассамблеяи Генералии СММ, ки баҳри иҷрои талаботи моддаи 21 Оинномаи СММ қабул шудааст.

2) Қарорҳои СММ оид ба проблемаҳои умумӣ ва умдаи ҳуқуқи байналмилалӣ. Ин санадҳои ҳуқуқи байналмилие мебошад, ки баҳри факти тасдиқ ва таҳкими принципҳои бунёдӣ ва меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалии муосир равона карда шудаанд. Онҳо ба самтҳои мухталиф ва муҳимми байналмилалӣ бахшида шудаанд. Масалан, дар соҳаи Ҳимояи байналмилалии ҳуқуқи инсон ин -Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон;

3) Қарори Шурои Амнияти СММ, ки баҳри иҷрои уҳдадорихое, ки дар бобҳои VI, VII, VII, XII Оинномаи СММ пешбинӣ гаштааст, қабул карда мешаванд. Вобаста ба ин он қарор ё худ қатъномаҳои, ки аз номи давлатҳо

¹ Ниг.: Права человека: Учебное пособие / Под ред. проф. Сарсембаев М.А. – Алматы: Данекер, 1999. – С. 38.

² Ниг.: Международное право: учебник/Под общ.ред. А.Я.Капустин. -М., Гардарики, 2008. С. 79.

узв тибқи моддаҳои 24, 25 Оиномаҳои СММ баҳри нигоҳ доштани сулҳу амнияти байналмилалӣ қабул карда мешаванд, хислати ҳатмӣ доранд.

4) Қарорҳои СММ, ки хислати тавсиягӣ доранд. Сухан дар хусуси резолютсия ё худ қатъномаҳои Ассамблеяи Генералии СММ мераванд, ки тибқи боби IV Оинномаи СММ қабул карда мешаванд. Тибқи моддаи 13 Оинномаи СММ ин навъи қарорҳо хусусияти тавсиягӣ дошта, ба рушди ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаҳои мухталифи ҳаёти байналмилалӣ: сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ғ. қабул мешаванд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар чараёни умумии ташаккули меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ қарорҳои созмонҳои байналмилалӣ нақши муҳим касб намудаанд. Инак, дар амалия ҳолатҳои ҷой доранд, ки Суди байналмилалӣ СММ ҳамчун далели мавҷуд будани меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ба Эълomia иқтибос овардаанд. Чунончи, дар қарор баррасии парвандаи “Никарагуа муқобили ИМА” Суди байналмилалӣ СММ ба Эълomia “Дар бораи принципҳои ҳуқуқи байналмилалӣ» аз 24 октябри соли 1970 барои тасдиқи он, ки амалҳои ИМА хилофи принсипе, ки истифодаи қувваро манъ менамояд, истинод оварда буд. Бояд тазаккур дод, ки Эълomia «Дар бораи принципҳои ҳуқуқи байналмилалӣ доир ба ҳамкориҳо ва муносибатҳои дӯстонаи байни давлатҳо мувофиқ ба Оинномаи СММ» аз 24 октябри соли 1970 баҳри такмил ва тафсири Оинномаи СММ қабул гардида, ин гуна резолютсияҳо қисми таркибии чараёни шартномавии меъёрҷодкунӣ мебошад.

Ё худ дар амалия ҳолатҳои вомехуранд, ки Ассамблеяи Генералии СММ қатънома қабул намуда, аз кишварҳо риоя кардани онро талаб намуд. Чунончи, 28 ноябри соли 1988 Қатъномаи №43/45 “Оид ба амалигардонии Эълomia дар бораи пешниҳод намудани мустақилият ба халқу кишварҳои мустамлика” қабул намуда, дар он гуфта мешавад: “. . . тамоми давлатҳо бо мақсади софдилона ва бе ҷуну чаро риояи кардани Эълomia дар бораи пешниҳод мустақилият ба халқу кишварҳои мустамликавӣ ва принципҳои бунёдии Эълomiaи умумии ҳуқуқи башар “ бояд тамоми тадбирҳои заруриро андешанд.

Баъзе олимон, аз ҷумла профессор И. Лукашук бар он андеша мебошанд, ки қарорҳои созмону конференсияҳои байналмилалиро аз доираи танзими ҳуқуқи муносибатҳои байналмилалӣ хориҷ кардан лозим аст. Ба он Санади хотимавии машварати сарони давлатҳо доир ба амният ва ҳамкориҳо дар Аврупо мансуб медонад, ки аз нигоҳи И. Лукашук дорои хислати сиёсӣ, на ҳуқуқиро дорад, зеро пас аз муддате дар заминаи он Созмони амният ва ҳамкориҳо дар Аврупо таъсис ёфт¹. Дар ин хусус профессор Г. В. Игнатенко² ҳуҷҷатҳои ташкилотҳои байналмилалӣ ва конференсияи байналмилалӣ, минҷумла Санади Хотимаӣ Машваратии Сарони давлатҳоро аз соли 1975 таҳлил намуда чунин натиҷагирӣ

¹ Ниг.: Лукашук И.И. Международное «мягкое» право // Государство и право. 1994. № 8/9. С.160

² Ниг.: Международное право: Учебник для вузов. -2-е изд. изм. и доп. /Отв. ред. Г.В. Игнатенко, О.И. Тиунов. – М.: изд-во НОРМА, 2002. – С. 112.

менамояд, ки дар он як қатор чанбаҳои ҳуқуқӣ ба назар мерасанд. Ин хусусияти умумии уҳдадорихо; баста шудани онҳо байни субъектони ҳуқуқи байналмилалӣ-давлатҳо; истифода тавсияи ҳуқуқу уҳдадоранд ва ғ. Аммо баъзе муҳаққиқон онҳоро ҳамчун меъёри сиёсӣ баррасӣ менамоянд.

Дар ин ҳошия Эълomiaҳоеро чудо намудан мумкин аст, ки дар шакли резолютсия қабул гардида, як навъ шакли ҳамкориҳои давлатҳоро муайян месозад. Агар умқан ба ин масъала назар афканем мебинем, ки ин навъи қатъномаҳо дар байни дигар қарорҳои созмонҳои байналмилалӣ мақоми хоса доранд. Ба зумраи он Эълomia «Дар бораи барҳам додани ҳама гуна шаклҳои таъбири наҷодӣ», ки дар шакли қатъномаи қабул гардидаанд, махсуб меёбад. Аз ин ҷост, ки соли 1963 Эълomia «Дар бораи барҳам додани ҳама гуна шаклҳои таъбири наҷодӣ» қабул гардид, ки он аз давлатҳо бекор кардани қонуну қоидаҳоро, ки таъбири наҷодиро муқаррар менамояд, талаб намуд. Пасон дар замина ва баҳри таҳкими Эълomia Конвенсия “ Дар бораи барҳам додани ҳама гуна шаклҳои таъбири наҷодӣ” аз 21 декабри соли 1965 қабул гардид.

Ҳамзамон бояд эътироф намоем, ки Эълomiaи умумии ҳуқуқи инсон аз нигоҳи табиати ҳуқуқӣ ва мазмун нахустин санадҳои бунёдии ҳуқуқи инсон махсуб ёфта, дар шакли қатънома аз тарафи Созмони Милали Муттаҳид қабул гардида, ҳислати универсалӣ дорад. Аҳамияти таърихӣ ҳуқуқи Эълomiaи умумии ҳуқуқи башар дар ҷаҳони муосир дар он ифода меёбад, ки он ба ҳайси заминаи ҳуқуқи зиёда аз 80 санадҳои муҳимми ҳуқуқи байналмилалӣ баромад менамояд. Масалан, дар муқаддимаи Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи сиёсӣ ва шаҳрвандӣ, Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳагӣ аз соли 1966 ва ғайра қайд шудааст, ки онҳо бо назардошти Эълomiaи умумии ҳуқуқи башар, эътиром ба ҳуқуқу озодии инсон ва таъмини он нигаронида шудаанд. Бо ҷунин назардошт Эълomiaи умумии ҳуқуқи инсон ҳамчун санади таърихӣ дар бунёди ҳуқуқ ва озодиҳои кулли башарият нақши муҳим бозидааст.

Дигар ин ки Эълomiaи умумии ҳуқуқи башар заминаи ҳуқуқи пайдоиш ва ташакулли яке аз принципҳои бунёдии ҳуқуқи байналмилалӣ-принсипи эътироми ҳуқуқ ва озодии асосии инсон мебошад. Агарчанде принсипи фавқуззикр баъди қабул гаштани Санади хотимавии Машваратии сарони давлатҳо доир ба амният ҳамаҷониба дар Аврупо аз 1 августи соли 1975 бо тариқи расмӣ пазируфта шуда бошад ҳам, аммо заминаи ҳуқуқи онро маҳз Эълomiaи умумии ҳуқуқи инсон гузоштааст. Ин буд, ки маҳз ба туфайли қабул гаштани Эълomiaи умумии ҳуқуқи башар ҳуқуқу озодиҳои инсон қариб дар кулли кишварҳои ҷаҳон механизми ҷимояи худро дорад ва амалӣ мешавад.

Аз ин ҷо бармеояд, ки Эълomiaи умумии ҳуқуқи инсон дар низоми сарчашмаҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва дар танзими муносибатҳои байналмилалӣ нақши хос дорад. Бинобар ин, иқтибос ба Эълomiaи умумии

ҳуқуқи башар дар фаҳмиши оне, ки ягон оқибатҳои ҳуқуқиро ба бор намеорад, баҳснок мебошад.

Ҳамин тавр, дар заминаи гуфтаҳои боло масъалаи мазкурро чунин натиҷагирӣ намудан мумкин аст:

-якум, Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон «бо созиши тарафҳо» қабул гардида ва аз ҷониби умум эътироф шудааст;

-дуум, маҳсули иродаи давлатҳо мебошад;

- сеюм, стандарти байналхалқиро дар ҷодаи низоми ҳуқуқ ва озодиҳои асосии инсон гузошт, ки ҳар як субъекти ҳуқуқи байналмилалӣ дар санадҳои меъри ҳуқуқии худ ба он таъя мекунад. Зеро дар муқаддимаи ин Эъломия гуфта шудааст, ки давлатҳои узв ӯҳдадоранд ба эҳтироми риояи воқеии ҳуқуқи башар ва озодиҳои асосӣ бо СММ ҳамкорӣ намоянд.

-чорум, заминаи қабул гардидани як силсила санадҳои муҳими байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон баромад менамояд.

Дар охир ҳамин нуктаеро бояд таъкид намуд, ки ҳанӯз дар соли 1968 Конференсияи байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон аз тарафи СММ даъват гардида буд, ки дар он иштирокчиён чунин баён намуданд: “Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон” инъикоскунандаи созиши умумии халқҳои ҷаҳон дар муносибати ҳуқуқи дахлнопазир ва поймолнашавандаи ҳар як инсон буда, барои аъзоёни ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳатмӣ мебошад”.

Адабиёт:

1. Лукашук И. И. Международное «мягкое» право //Государство и право. 1994. № 8/9. С. 160

2. Международное право / Ответственный редактор Г. И. Тункин. – М., Юридическая литература, 1982. – С. 48.

3. Международное право: Учебник для вузов. -2-е изд. изм. и доп. /Отв. ред. Г. В. Игнатенко, О. И. Тиунов. – М.: изд-во НОРМА, 2002. – С. 112.

4. Международное право: учебник/Под общ. ред. А. Я. Капустин. -М., Гардарики, 2008. С. 79.

5. Права человека: Учебное пособие / Под ред. проф. Сарсембаев М. А. – Алматы: Данекер, 1999. – С. 38.

6. Рачабов С. А. Фарҳанги ҳуқуқи байналмилалӣ. – Душанбе: Дониш, 2012. – С. 306.

**МАСЪАЛАҲОИ МУБРАМИ СОҲТОРИ КОНСТИТУТСИОНӢ.
СОҲТОРИ ДАВЛАТӢ – АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОСНОВ
КОНСТИТУЦИОННОГО СТРОЯ. ГОСУДАРСТВЕННОЕ
СТРОИТЕЛЬСТВО**

ТАЪМИНИ ҲУҚУҚИИ ЧОЙИВАЗКУНИИ ХИЗМАТЧИӢНИ ДАЛАТӢ

Ойев Х.,

дотсенти кафедраи ҳуқуқи
конституционии факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон, номзади илмҳои
ҳуқуқшиносӣ
Тел.: +992 918648813
E-mail: oyev@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.14 – ҳуқуқи маъмури; мувофиқи маъмури

Муқарриз: Диноршоҳ А. М., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Фишурда: Дар мақола сабабҳо ва асосҳои ҳуқуқи танзимсозии гузаронидани чойивазкунии (ротатсия) кадрҳои роҳбарикунандаи хизмати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла чойивазкунии хизмати давлатии шаҳрвандӣ, дипломатӣ ва хизмат дар мақомоти корҳои дохилӣ мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Мақсадҳо, принципҳо, намудҳо ва мӯҳлатҳои ротатсия, инчунин рамиёти анҷом додани он баррасӣ карда шудааст.

Калидвожаҳо: ҳуқуқ, конвенсия, хизмати давлатӣ, хизматчиёни давлатӣ, парлумон, ратификатсия, қонун, фармон, қоида, принципҳо, кадрҳои роҳбарикунанда, мақомоти давлатӣ, президент, ҳуқумат, агентӣ, бархӯрди манфиатҳо, коррупсия, талаботи таҳассусӣ, категорияҳои мансаб, чойивазкунӣ, ихтиёрӣ, хатмӣ.

**ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ РОТАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ
СЛУЖАЩИХ**

Ойев Х.,

доцент кафедры конституционного
права юридического факультета
Таджикского национального
университета, кандидат юридических
наук
Тел.: +992 918648813
E-mail: oyev@mail.ru

Научная специальность: 12.00.14 – административное право;
административный процесс

Рецензент: Диноршоев А. М., доктор юридических наук, профессор

Аннотация. В статье проанализированы причины и правовые основы, регламентирующие перемещения (ротации) руководящих кадров государственной службы Республики Таджикистан, в частности ротации руководящих работников гражданской, дипломатической служба и службы в органах внутренних дел. Рассмотрены цели, принципы, виды и сроки ротации, а также процедуры их проведения.

Ключевые слова: право, конвенции, государственная служба, государственные служащие, парламент, ратификация, закон, указ, правила, принципы, руководящий персонал, государственный орган, президент, правительство, милиция, агентство, конфликт интересов, коррупции, квалификационные требования, категории должностей, перемещение, добровольное, обязательное.

LEGAL SUPPORT OF ROTATION OF CIVIL SERVANTS

Oyev Kh.,

dotsent departament Constitutional Law,
Faculty of Law of the Tajik National
University, candidate of law

Phone: +992 918648813

E-mail: oyev@mail.ru

Scientific specialty: 12.00.14 – Administrative law; administrative process

Reviewer: Dinorshoh A. M., doctor of legal sciences, professor

The summary. In article are analyzed the reasons and the legal bases regulating moving's (rotation) of the managerial personnel of public service of the Republic of Tajikistan, in particular rotation of executives civil, diplomatic service and services in law-enforcement bodies. The purposes, principles, types and rotation terms, and also procedures of their carrying out are considered.

Keywords: right, conventions, public service, civil servants, parliament, ratification, law, decree, rules, principles, leading personnel, state body, president, government, militia, agency, conflict of interests, corruption, qualifying requirements, categories of positions, moving, voluntary, obligatory.

Одатан зери мафхуми таъмини ҳуқуқи ротатсияи хизматчиёни давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (ҶТ) гуфта он замина ва асосҳои ҳуқуқиеро мефаҳманд, ки онҳо муносибатҳои давлатию хидматиро оид ба ҷойивазкунии хизматчиёни давлатӣ танзим менамоянд.

Ба сифати асосҳои ҳуқуқии таъмини ротатсия (ҷойивазкунӣ)-и хидматчиёни давлатӣ Конститутсияи ҚТ, санадҳои байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, қонунҳои конституционӣ, қонунҳо, кодексҳо, фармонҳои Президенти ҚТ, қарорҳои Ҳукумати ҚТ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳавӣ дохил мешаванд.

Конститутсия нахустзаминаи асосии таъмини ҳуқуқӣ ҷиҳати ташкил ва адои хидмати давлатӣ мебошад. Дар он ташкили низоми мақомоти давлатӣ дар асоси таҷзияи он, таъсисдиҳии мақомоти дахлдори давлатии шохаҳои ҳокимияти давлатӣ, салоҳияти шахсони мансабдори давлатии ҳокимияти давлатӣ, ҳуқуқи иштироқи бевоситаи шаҳрвандон дар идораи давлатӣ ва ҳуқуқи баробари онҳо ба хидмати давлатӣ мустақкам карда шудааст.

Инчунин, Конститутсия муқаррар намудааст, ки санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд. Агар қонунҳои ҷумҳурӣ ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофшуда мутобиқат наkunанд, меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ амал меkunанд. Қонунҳо ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон эътироф кардааст, пас аз интишори расмӣ амал меkunанд (м. 10).

Дар ҳамин заминаи меъёри конституционӣ Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид (СММ) зидди корупсия аз 25 сентябри соли 2006 бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҚТ аз 16 апрели соли 2008, №952¹ ратификатсия карда шудааст, ки Тоҷикистон ҳамчун давлати иширокчии Конвенсия мутобиқи принципҳои асосии низоми ҳуқуқии худ сиёсати самаранок ва ҳамоҳангшударо бар зидди корупсия таҳия ва амалӣ менамояд, ки он ба иштироқи ҷомеа мусоидат карда, принципҳои тартиботи ҳуқуқӣ, идоракунии дахлдори корҳои оммавӣ ва амволи оммавӣ, бовиҷдонӣ, устуворӣ, шаффофият ва ҷавобгариро инъикос менамояд.

Акнун Тоҷикистон чун давлати иштирокчӣ тибқи моддаи 7 Конвенсия СММ кӯшиш менамояд ва ҳангоми зарурат мутобиқи принципҳои асосии низоми ҳуқуқии худ чунин низомҳои қабул ба кор, интиҳоб, адои хизмат, болоравӣ дар хизмат ва баромадан ба истеъфоро барои хидматчиёни граждани ва дар ҳолатҳои зарурӣ дигар шахсони ба вазифаҳои оммавӣ интиҳобнашавандаро таъсис диҳад, дастгирӣ намояд ва таҳким бахшад, ки: а) ба принципҳои самаранокӣ, шаффофият ва чунин меъёрҳои объективӣ ба монанди фаъолияти бенуксон, адолатнокӣ ва қобилият асос ёфтаанд; б) расмиёти зарурии интиҳоб ва омода намудани кадрҳоро барои ишғол намудани мансабҳои оммавӣ, ки махсусан аз нигоҳи корупсия осебпазир мебошанд, таҳия менамояд ва дар ҳолатҳои зарурӣ ротатсияи ин кадрҳоро ба чунин вазифаҳо анҷом медиҳад; с) ба пардохти муносиби мукофот ва муқаррар намудани маошҳои боадолатона, бо дарназардошти сатҳи рушди иқтисодии кишвар мусоидат менамояд; д) ба татбиқи барномаҳои маърифатӣ ва таълимӣ мусоидат менамояд, то ки чунин шахсон ҳангоми

¹ АМО ҚТ. 2008. №4. М.341.

ичрои дуруст, бовичдонона ва муносиби вазифаҳои оммавӣ талаботро қонеъ карда тавонанд, инчунин омодагии дахлдор ва заруриро таъмин менамояд, то ки онҳо хавфҳои вобаста ба коррупсия ва ба иҷрои вазифаҳои алоқамандро амиқ дарк кунанд. Чунин барномаҳо метавонанд ба кодексҳои меъёрҳои рафтор дар соҳаҳои истифодаашон истинод намоянд ва ғайра.

Ба иҷроиши муқаррароти Конвенсияи СММ аввалин маротиба масъалаи ҷойивазкунӣ (ротатсия)-и кадрҳои роҳбарикунандаи хизмати давлатӣ дар ҚТ бо Қонуни ҚТ «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонуни ҚТ «Дар бораи хизмати давлатӣ» аз 11 март соли 2010 № 603¹ ба амал ҷорӣ карда шуд. Бо ин қонун ба қонуни амалкунандаи ҚТ «Дар бораи хизмати давлатӣ» аз 5 март соли 2007 моддаи 26 (1) бо номи «Ҷойивазкунии (ротатсия) кадрҳои роҳбарикунандаи хизмати давлатӣ» ворид карда шудааст.

Ин тағйиротҳо ифодаи минбаъдаи худро дар дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунандаи ҚТ, аз ҷумла дар санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳавӣ ёфтаанд. Инак, меъёрҳои мувофиқ ба Қонуни ҚТ «Дар бораи хизмати дипломатӣ» аз 31 декабри соли 2014, №1173 (моддаҳои 11-12)², Қонуни ҚТ «Дар бораи милитсия» аз 17 майи соли 2004, №41 (моддаи 19 (1))³, Қоидаҳои гузаронидани ҷойивазкунии (ротатсия) кадрҳои роҳбарикунандаи хизмати давлатии ҚТ (минбаъд – Қоидаҳо) бо фармони Президенти ҚТ аз 22 июли соли 2019, №1328⁴ тасдиқ шудааст, Қоидаҳои гузаронидани ҷойивазкунии (ротатсия) ҳайати роҳбарикунандаи мақомоти қорҳои дохилии ҚТ, ки бо Фармони Президенти ҚТ аз 14 ноябри соли 2012, №1369⁵ (Қоидаҳо) тасдиқ шудааст, сурат мегирад.

Тибқи моддаи 26 (1) ба қонуни ҚТ «Дар бораи хизмати давлатӣ» иловашуда дар мақомоти давлатии ҚТ бо мақсади истифодаи самараноки маҳорати касбии хизматчиёни давлатӣ ва пешгирии зуҳуроти коррупсионӣ ҷойивазкунии (ротатсия) кадрҳои роҳбарикунандаи хизмати давлатӣ анҷом дода мешавад (қ. 1).

Ҷиҳати амалисозии талаботи моддаи мазкур о фармони Президенти ҚТ аз 22 июли соли 2019, №1328⁶ Қоидаҳои гузаронидани ҷойивазкунии (ротатсия) кадрҳои роҳбарикунандаи хизмати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – Қоидаҳо) тасдиқ шудааст, ки он тартиби гузаронидани ҷойивазкунии (ротатсия) кадрҳои роҳбарикунандаи хизмати давлатии ҚТ-ро муқаррар менамояд. Қоидаҳо аз 28 банд ва се замима (шаклҳои рӯйхати кадрҳои ротатсияшаванда) иборат мебошад.

Мутобиқи Қоидаҳои ҷойивазкунии кадрҳои роҳбарикунандаи хизмати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд - ҷойивазкунӣ)- таъин кардан бо

¹ АМО ҚТ 2010. №3. М.158.

² АМО ҚТ.2014. №12. М.827; ҚЧТ ҚТ аз 2.01.2019, №1574.

³ АМО ҚТ. 2004, №5, М. 352; 2006, №3, М.148; 2007, №7, М.663, 2008, №6, М.450; ...ҚЧТ аз 2.01.2018. №1481; аз 20.06.2019.№1614.

⁴ <http://WWW.adlia.tj>.

⁵ <http://WWW.adlia.tj>.

⁶ <http://WWW.adlia.tj>.

риояи талаботи таҳассусӣ ба дигар мансаби роҳбарикунандаи баробари хизмати давлатӣ дар ҳамон мақомоти давлатӣ ё дар дигар мақомоти давлатӣ мебошад (б. 2).

Мақсадҳои асосии ҷойивазкунӣ аз инҳо иборат мебошанд: истифодаи самараноки неруи касбии хизматчиёни давлатӣ; таҳкими иқтисодии кадрҳои мақомоти давлатӣ ё воҳидҳои сохтории онҳо; иҷрои супоришҳои махсусан муҳими давлатӣ; тайёр кардани кадрҳои роҳбарикунанда; иваз шудани ҷои зисти доимии кадрҳои роҳбарикунанда; таъин (интихоб) гардидани яке аз ҳамсарони дар хизмати давлатӣ фаъолияткунанда ба мансаб дар дигар маҳал; пешгирии ҳолатҳои эҳтимолии содиркунии амалҳои коррупсионӣ ё бархӯрди манфиатҳо.

Ҷойивазкунӣ бо риоя намудани чунин принципҳои асосӣ сурат мегирад: ҷойивазкунӣ ба мансабҳои категорияҳои баробар бидуни озмун; ҷойивазкунии хизматчиӣ давлатӣ ба мансабҳои давлатии мувофиқ; ҷойивазкунӣ бо дар назар доштани риояи талаботи таҳассусӣ ва натиҷаи кор; шаффоф ва холисона гузаронидани ҷойивазкунӣ; таъмини кафолат ҳангоми гузаронидани ҷойивазкунӣ.

Кадрҳои роҳбарикунандаи хизмати давлатии ҚТ тибқи Қоидаҳои хизматчиёни давлатии сиёсӣ, хизматчиёни давлатии маъмурии категорияҳои олий, якум, дуюм, сеюм ва чорум буда, роҳбарии умумӣ ё бевоситаи мақомоти давлатӣ ё воҳидҳои сохтории онро анҷом медиҳанд. Амали Қоидаҳои нисбат ба кадрҳои роҳбарикунандаи категорияҳои олий, якум ва дууми мақомоти марказӣ ва маҳаллии ҳокимияти давлатӣ татбиқ мегардад. Амали Қоидаҳои мазкур ҳамчунин нисбат ба кадрҳои роҳбарикунандаи категорияҳои олий, якум ва дуюм, ки то мавриди амал қарор гирифтани ин Қоидаҳои таъин гардидаанд ё бо сабаби азнавташкилдихӣ ё таҷдиди мақомоти давлатӣ аз нав дар мансабҳои ишғолнамудашон таъин шудаанд, татбиқ карда мешавад.

Қоидаҳои ду намуди ҷойивазкуниро муқаррар кардааст: ҷойивазкунӣ дохилиидоравӣ ва байниидоравӣ. Ҷойивазкунии дохилиидоравӣ - ин ҷойивазкунии кадрҳои роҳбарикунанда дар ҳамон мақомоти давлатӣ аз як мансаб ба дигар мансаби баробар мебошад. Ҷойивазкунии байниидоравӣ - ин ҷойивазкунии кадрҳои роҳбарикунанда аз як мақомоти давлатӣ ба дигар мақомоти давлатӣ аз як мансаб ба дигар мансаби баробар мебошад.

Ҷойивазкунӣ бо фармон, фармоиш (қарор, амр)-и роҳбари мақомоти давлатӣ бо дар назар доштани манфиатҳои мақомоти давлатӣ дар панҷ сол як маротиба гузаронида мешавад, агар қонунгузори соҳавӣ дигар мӯҳлати ҷойивазкуниро пешбинӣ накарда бошад.

Қоидаҳои мазкур нисбат ба инҳо татбиқ намешавад: ба хизматчиёни давлатии сиёсӣ, хизматчиёни давлатии маъмурии категорияҳои сеюм, чорум, кадрҳои роҳбарикунандаи мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот, кадрҳои роҳбарикунандае, ки то синни ниҳоии дар хизмати давлатӣ будани онҳо то ду сол мондааст, агар дар қонунгузори соҳавӣ тартиби дигар пешбинӣ нашуда бошад.

Қойивазкунии кормандони хизмати дипломатӣ мутобиқи муқаррароти моддаҳои 11 ва 12 Қонуни ҚТ «Дар бораи хизмати дипломатӣ» аз 31 декабри соли 2014, №1173¹ сурат мегирад, ки онро дар воҳидҳои сохтории Вазорати корҳои хориҷии ҚТ амалӣ менамоянд. Тартиби қойивазкунии кормандони хизмати дипломатӣ аз ҷониби Президенти ҚТ муқаррар карда мешавад.

Қонун қойивазкунии берунӣ ва дохилоро фарқ кардааст: берунӣ - қойивазкунӣ аз Вазорати корҳои хориҷии ҚТ ба муассисаҳои хориҷии ҚТ ва аз муассисаҳои хориҷии ҚТ ба Вазорати корҳои хориҷии ҚТ; дохилӣ - қойивазкунии кормандони воҳидҳои сохтории дастгоҳи марказии Вазорати корҳои хориҷии ҚТ ва намояндагҳои он дар ҳудуди ҚТ. Ҳамзамон қонун мӯҳлати қойивазкунии кормандони хизмати дипломатӣ дар воҳидҳои сохтории дастгоҳи марказии Вазорати корҳои хориҷии ҚТ ва намояндагҳои он дар ҳудуди ҚТ дар давраи кор байни фаъолият дар муассисаҳои хориҷии ҚТ аз ду то се сол муайян кардааст.

Қойивазкунии ҳайати роҳбарикунанда дар мақомоти корҳои дохилии ҚТ мутобиқи моддаи 19 Қонуни ҚТ «Дар бораи милитсия» з 17 майи соли 2004, №41² бо мақсади истифодаи самараноки маҳорати касбӣ, пешгирӣ аз зухуроти кирдорҳои коррупсионӣ ва барҳӯрди манфиатҳои шахсӣ ва давлатӣ дар мақомоти корҳои дохилӣ гузаронида мешавад.

Тартиби гузаронидани қойивазкуниро дар мақомоти корҳои дохилии ҚТ Қоидаҳои гузаронидани қойивазкунии (ротатсияи) ҳайати роҳбарикунандаи мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Фармони Президенти ҚТ аз 14 ноябри соли 2012, №1369 (Қоидаҳо) тасдиқ шудааст, танзим менамояд.

Қоидаҳо қойивазкунии дохилидоравӣ ва байнидоравиро фарқ карда, гузаронидани онро дар асоси санадҳои дахлдори Президенти ҚТ, Ҳукумати ҚТ ва мақомоти корҳои дохилии ҚТ бо дарназардошти манфиати мақомоти корҳои дохилӣ дар панҷ сол як маротиба муқаррар намудааст.

Ҳамзамон Қоидаҳо қойивазкунии ҳатмӣ ё ихтиёриро пешбинӣ намудааст.

Қойивазкунии ихтиёрӣ бо ташаббуси корманди мақомоти корҳои дохилӣ дар ҳолатҳои зерин гузаронида мешавад: иваз шудани қойи зисти доимии корманди мақомоти корҳои дохилӣ; таъин (интиҳоб) гардидани ҳамсар ба мансаб барои кор дар дигар маҳал.

Ҳангоми қойивазкунии ҳатми розигии корманди мақомоти корҳои дохилӣ талаб карда намешавад ва он бо мақсадҳои зерин гузаронида мешавад: иҷрои супоришҳои махсусан муҳими давлатӣ; тайёр кардани ҳайати роҳбарикунанда; мустаҳкам намудани иқтисоди мақомот ва воҳидҳои сохтории онҳо; пешгирии ҳолатҳои эҳтимолии содиркунии амалҳои коррупсионӣ, инчунин барҳӯрди манфиатҳо.

¹ АМО ҚТ.2014. №12. М.827.

² АМО ҚТ. 2004, №5, М. 352; 2006, №3, М.148; 2007, №7, М.663, 2008, №6, М.450; ...ҚЧТ аз 2.01.2018. №1481; аз 20.06.2019.№1614.

Қоидаҳо пешбинӣ намудааст, ки ҷойивазкунӣ бо риояи принципҳои асосии муқарраргардида (б. 6) ва бастании шартномаи (қарордоди) меҳнати мӯҳлатнок амалӣ карда мешавад, агар дар қонунгузорӣ дигар тартиби ҷойивазкунии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ пешбинӣ нагардида бошад. Минбаъд, дар ҳолати зарурӣ, ё аз рӯи шартҳое, ки аз шартномаи (қарордоди) меҳнатӣ бармеоянд, тарафҳо бо розигии дутарафа метавонанд аз нав шартномаи (қарордоди) меҳнатиро ба мӯҳлати нав банданд, ё онро қатъ намоянд. Дар шартномаи (қарордоди) меҳнатӣ ҳатман дар бораи бе розигии корманди мақомоти корҳои дохилӣ амалӣ намудани ҷойивазкунӣ қайд карда мешавад.

Дар маҳалҳои баландкӯҳ ва маҳалҳои дорои шароити номусоиди табиӣ, иқлимӣ ва экологӣ то ба охир расидани мӯҳлатҳои пешбинигардида мумкин аст дар асоси тавсияи мутахассисони соҳаи тиб ҷойивазкунӣ гузаронида шавад.

Ҳангоми ҷойивазкунии (ротатсия) ҳайати роҳбарикунандаи мақомоти корҳои дохилӣ ба воҳидҳои сохтори мақомоти корҳои дохилӣ, ки тағйироти ўҳдадорихои вазифавӣ пешбинӣ карда мешавад, онҳо бо пешниҳоди мақомоти корҳои дохилӣ курсҳои кӯтоҳмуддати тайёрии назариявӣ ва таҷрибавии такмили ихтисоси мутобиқ ба ўҳдадорихои ҳамон воҳиди сохториро мегузаранд, ки корманди мақомоти корҳои дохилӣ ба он ҷо гузаронида мешавад.

Қоидаҳо ҳолатҳои гузаронида нашудани ҷойивазкунии чунин кормандони мақомоти корҳои дохилӣро муқаррар намудааст: занҳои ҳомила; занҳое, ки дар руҳсатӣ оид ба нигоҳубини кӯдак мебошанд. Дар ин ҳолат ҷойивазкунӣ метавонад на дертар аз як соли баъди баргаштан аз руҳсатӣ гузаронида шавад.

Бояд қайд кард, ки тартиботи ҷойивазкунии кормандони мақомоти андоз, прокуратура ва гумрук ҳамсон намебошад.

Агар Қонуни конституционии ҚТ «Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 25 июли соли 2005, №107¹ гирем, дар моддаи 16 он танҳо масъалаи таъин намудани прокурорҳо ба вазифа, тобеият ва асосҳои аз вазифа озод кардани онҳо муқаррар шудаасту ҳалос. Инак, дар ин модда асосҳо аз вазифа озод намудани прокурорҳо бо хоҳиши худ, бо сабаби ба истеъфо баромадан, бо сабаби ба кори дигар гузаштан ё иҷро карда натавонистани вазифа бинобар вазъи саломатӣ, бо сабаби интиҳоб шудан ба мақомоти намояндагӣ, аз рӯи натиҷаҳои аттестатсия, барои риоя накардани талаботи қонунгузории ҚТ дар бораи мубориза бо коррупсия, танзими анъана ва ҷашну маросимҳо ва ғайра зикр шуда, дар қисми хотимавии он инчунин «бо дигар асосҳои, ки қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи меҳнат пешбинӣ кардааст» муқаррар шудааст. Вале дар бобати қоидаҳои ҳаволакунанда ба қонунгузории соҳаи

¹ АМО ҚТ. 2005. №7. М.398; 2006. №3. М. 141; 2007. №5. М.350; №7. М.652; 2008. №12. қисми 1. М.981; 2009. № 5. М.314; 2011. №3. М.150; №6. М.428; 2012. №8. М. 810; 2013. №7. М.497, М. 498, №12, М.876; 2014. №3. М.139, №12, М.820;

хизмати давлатӣ нуқтае ҷой надорад, ҳол он ки фаъолияти прокурорӣ ҳамчун қоида фаъолияти оммавӣ ё худ хизмати давлатӣ мебошад.

Аз ин рӯ, пешниҳод мегардад, ки ба моддаи 16 Қонуни конститутсионии ҶТ «Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 25 июли соли 2005, №1079 ба сифати яке аз асосҳои қатъгардии фаъолияти прокурорҳо ин даст кашидан аз ҷойивазкунии (ротатсия) прокурорҳо тибқи қонунгузорӣ пешбинӣ карда шуда, ба он моддаи алоҳида – моддаи 53 (2) бо номи «Ҷойивазкунӣ (ротатсия)-и ҳайати роҳбарикунанда дар мақомоти прокуратура» ворид карда шавад. Дар он сурат нуқсони қонун бартараф карда шуда, ягонагии қонун дар соҳаи хизмати давлатӣ таъмин карда мешавад, ки он яке аз принципҳои асосии волоияти қонун маҳсуб мешавад.

Дар қонунгузори соҳаи гумрук бошад, ин масъала тамоман дигар хел ҳаллу фасл карда шудааст. Инак, дар қисми 1 моддаи 492 Кодекси гумруки ҶТ тартиби ба вазифа таъин намудани шахсони мансабдори мақомоти гумрук, ҷойивазкунӣ (ротатсия) ва ба кори дигар гузаронидани онҳо чунин муқаррар карда шудааст, ки роҳбарони раёсатҳои минтақавии гумрукӣ бо розигии Президенти ҶТ ва роҳбарони воҳидҳои сохторӣ ва муовинони онҳо, сардорони шӯъбаҳо, сарнозирон, нозирони калон ва нозирони воҳидҳои сохтории мақоми ваколатдор оид ба масъалаҳои фаъолияти гумрукӣ, сардорони шӯъбаҳо, гурӯҳҳо, гумрукҳо, дидбонгоҳҳои гумрукӣ ва муовинони онҳо, инчунин сарнозирон, нозирони калон, нозирон ва нозирони хурди раёсатҳои минтақавии гумрукӣ, гумрукҳо ва дидбонгоҳҳои гумрукӣ дар асоси қарордод бо фармоиши роҳбари мақоми ваколатдор оид ба масъалаҳои фаъолияти гумрукӣ ба вазифа таъин карда мешаванд ва дар қисми 2 ҳамин модда муқаррар шудааст, ки «ҷойивазкунии (ротатсия) шахсони мансабдори мақомоти гумрук, тартиби дар ихтиёри кадрҳо нигоҳ доштани онҳо бо тартиби муайяннамудаи мақоми ваколатдор оид ба масъалаҳои фаъолияти гумрукӣ амалӣ карда мешаванд».

Чуноне мебинем, қисми 4 ин моддаи кодекс ба қисми 1 он мутобиқат намекунад. Зеро корманди мақомоти гумрук ҳангоми ҷойивазкунӣ ё ба вазифаи дигар ва ё ба вазифаи ба он баробар гузаронида шуданаш мумкин аст. Пас чаро ҷойивазкунии кормандони мақомоти гумрук бо тартиби муқаррарнамудаи мақоми ваколатдор оид ба масъалаҳои фаъолияти гумрукӣ амалӣ карда шуда, на ба он тартибе ё қоидае, ки аз ҷониби Президенти кишвар тасдиқ менамояд, роҳандозӣ мешудааст?

Ба андешаи мо ин духӯрагии қонунгузорӣ дар низоми хизмати давлатӣ ҷиҳати ҷойивазкунии кормандони мақомоти гумрук бояд бартараф карда шавад.

Масъалаи ҷойивазкунӣ кормандони мақомоти андоз дар Кодекси андози ҶТ пешбинӣ нашудааст. Танҳо дар моддаи 92 кодекс ҷиҳати бархӯрди манфиатҳо муқаррар шудааст, ки «ба корманди мақомоти андоз иҷро намудани ўҳдадориҳои мансабӣ нисбат ба андозсупоранда манъ аст, агар: корманди мазкур бо андозсупоранда алоқаи ҳешу таборӣ дошта бошад; нисбат ба корманди мазкур андозсупоранда ё ҳеши вай манфиати

муस्ताқим ё ғайримуस्ताқим дошта бошад». Ҳол он ки дар моддаи 85 ҳамин кодекс кормандони мақомоти андозро хизматчии давлатӣ эътироф намуда, таъин намудани онҳоро ба мансаб ҳангоми ба талаботи тахассусӣ, ки Қонуни ҚТ «Дар бораи хизмати давлатӣ» ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии дигар муқаррар кардаанд, ҷавобгӯ бошанд, муайян намудааст. Вале дар бобати ҷойивазкунии кадрҳои роҳбарикунандаи онҳо ягон қоида ё тартибот дар кодекси зикршуда муқаррар нашудааст. Вақти он расидааст, ки ин «ҳолигии ҳуқуқӣ» пур карда шавад.

Дар хотима бояд қайд кард, ки Қоидаҳои гузаронидани ҷойивазкунии (ротатсия) кадрҳои роҳбарикунандаи хизмати давлатии ҚТ, ки аз 22 июли соли 2019, №1328¹ тасдиқ шудааст, нисбат ба инҳо татбиқ намешавад: ба хизматчиёни давлатии сиёсӣ, хизматчиёни давлатии маъмурии категорияҳои сеюм, чорум, кадрҳои роҳбарикунандаи мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот, кадрҳои роҳбарикунандае, ки то синни ниҳоии дар хизмати давлатӣ будани онҳо то ду сол мондааст, агар дар қонунгузори соҳавӣ тартиби дигар пешбинӣ нашуда бошад.

Инчунин, амали моддаи 26 (1) Қонуни ҚТ «Дар бораи хизмати давлатӣ» ва муқаррароти Қоидаҳо нисбат ба кадрҳои роҳбарикунандаи муассисаю ташкилотҳои давлатӣ, аз ҷумла муассисаҳои соҳаи маориф, фарҳанг, тандурустӣ ва ғайра чӣ гуна мансаберо ишғол накунад татбиқ карда намешавад. Яъне амали Қонун ва Қоидаҳои гузаронидани ҷойивазкунии (ротатсия) кадрҳои роҳбарикунандаи хизмати давлатии ҚТ ба кормандон ва кадрҳои роҳбарикунандаи муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, миёнаи касбӣ, олии касбӣ, таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ, аз ректор сар карда то мудири кафедраю сардори раёсату, шӯъбаю бахш ва ғайра, паҳн намегардад. Зеро онҳо тибқи қонунгузори соҳаи хизмати давлатӣ ба ҷумлаи хизматчиёни давлатӣ дохил намешавад, вале ин гуна кормандонро ҳоло ҳам баъзан ба хизматчиёни давлатӣ баробар мекунад, ки хатой маҳз аст.

Ба ҳамин тариқ, ҷойивазкунии кадрҳои роҳбарикунандаи хизмати давлатиро ба ҷумлаи яке аз функсияҳои ташкилию идоракунии давлатӣ шомил намудан мумкин аст, ки нақши он дар таъмини қонуният, баргарафсозии бархӯрди манфиатҳо назаррас буда, он ҳамчун усули барканорсозии бархӯрди манфиатҳо дар идоракунии давлатӣ, таҳкимбахши таъмини шаффофияти низоми хизмати давлатӣ ва омили босамари ҳамоҳангшудаи муқовимат ба коррупсия мебошад.

Адабиёт:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон // <http://WWW.adlia.tj>.
2. Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид зидди коррупсия аз сентябри соли 2006, ки бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҚТ аз 16 апрели соли 2008, №952 // АМО ҚТ. 2008. №4. М. 341.

¹ <http://WWW.adlia.tj>.

3. Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ «Дар хусуси тасдиқи Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид зидди коррупсия» аз 16 апрели соли 2008, №952 //АМО ҶТ. 2008. №4. М. 330.

4. Қонуни конституционии ҶТ «Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 25 июли соли 2005, №107 //АМО ҶТ. 2005. №7. М. 398; 2006. №3. М. 141; 2007. №5. М. 350; №7. М. 652; 2008. №12. қисми 1. М. 981 ... ҚҶТ 30. 05. 2017, №1410.

5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонуни ҶТ «Дар бораи хизмати давлатӣ» аз 11 март соли 2010, № 603 //АМО ҶТ 2010. №3. М. 158.

6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» аз 5 март соли 2007, №233 //АМО ҶТ. 2007. №3. М. 166; 2007. №6. М. 429; 2010. №3. М. 158; 2011. №6. М. 452. ... ҚҶТ аз 4. 04. 2019, №1597.

7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» аз 31 декабри соли 2014, №1173 //АМО ҶТ. 2014. №12. М. 827; ҚҶТ ҶТ аз 2. 01. 2019, №1574.

8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи милитсия» аз 17 майи соли 2004, №41 //АМО ҶТ. 2004, №5, М. 352; 2006, №3, М. 148; 2007, №7, М. 663, 2008, №6, М. 450. ...ҚҶТ аз 2. 01. 2018. №1481; аз 20. 06. 2019. №1614.

9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 20 март соли 2008, №374//АМО ҶТ. 2008, №3, М. 193; 2009, №5, М. 323; ... с. 2016, №3, М. 137; ҚҶТ аз 30. 05. 2017, №1441.

10. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 сентябри соли 2012 //АМО ҶТ. 2012. №9. М. 838; 2013. №12. М. 889, 890. ... ҚҶТ аз 3. 08. 2018, №1546.

11. Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2004 //АМО ҶТ. 2004. №12. Қ-2. М. 704.

12. Қоидаҳои гузаронидани ҷойивазкунии (ротатсияи) кадрҳои роҳбарикунандаи хизмати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон: бо Фармони Президенти ҶТ аз 22 июли соли 2019, №1328 //http: //WWW.adlia.tj.

13. Қоидаҳои гузаронидани ҷойивазкунии (ротатсияи) хайати роҳбарикунандаи мақомоти қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон: бо Фармони Президенти ҶТ аз 14 ноябри соли 2012, №1369 тасдиқ шудааст //http: //WWW.adlia.tj.

АСОСҲОИ ҲУҚУҚИ КОНСТИТУТСИОНИИ ТАЪСИС ВА ФАЪОЛИЯТИ ҲИЗБҲОИ СИЁСӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Имомов Ҳ. Ш.,
ассистенти кафедраи ҳуқуқи
конститусионии факултети
ҳуқуқшиносии ДМТ
Тел.: +992-989-03-84-80
E-mail: -fardod-2012@mail.ru

Ихтиссоси илмӣ: 12.00.02 – ҳуқуқи конститусионӣ, мувофиқи судии
конститусионӣ, ҳуқуқи муниципалӣ

Роҳбари илмӣ: Гадоев Б. С., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Муқарриз: Диноршоҳ А. М., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Фишурда: Дар мақола масъалаҳои мубрами конститусионӣ-ҳуқуқии таъсис ва фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил ва баррасӣ шудааст. Танзими ҳуқуқии таъсис ва фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунгузори кишвар дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, дигар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ, санадҳои ҳуқуқӣ-байналмиллалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, инчунин оиннома ва барномаи ҳизби сиёсӣ амалӣ гардонидани мешавад.

Калидвожаҳо: ҳизбҳои сиёсӣ, Конститутсияи Тоҷикистон, қонунҳо, танзими конститусионӣ-ҳуқуқӣ, бақайдгирии давлатӣ, оинномаи ҳизби сиёсӣ, санадҳои байналмиллалӣ, гуногунандешии сиёсӣ ва мафкуравӣ.

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ СОЗДАНИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Имомов Ҳ. Ш
ассистент кафедры конституционного
права юридического факультета
Таджикского национального
университета
Тел.: +992-989-03-84-80
E-mail: -fardod-2012@mail.ru

Научный специальность: 12.00.02 – конституционное право, муниципальное
право, конституционно-судебный процесс

Научный руководитель: Гадоев Б. С., доктор юридических наук, доцент

Рецензент: Диноршоҳ А. М., доктор юридических наук, профессор

Аннотация: В статье рассматриваются и анализируются актуальные вопросы конституционно-правовых основ политических партий в Республике Таджикистан. Правовое регулирование создания и деятельности политических партий Таджикистана основывается на нормах Конституции РТ, законодательства страны о политических партиях, другие нормативно-правовые акты, международные акты, а также устава и программы политических партий.

Ключевые слова: политические партии, Конституция Таджикистана, законы, конституционно-правовое регулирование, государственная регистрация, устав политической партии, международные акты, политический и идеологический плюрализм.

CONSTITUTIONAL LEGAL BASIS OF FORMATION AND ACTIVITY OF POLITICAL PARTIES IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Imomov Kh. Sh.,
assistant of the Department
of Constitutional law of
the Law Faculty, Tajik National
University
Phone: +992-989-03-84-80
E-mail: -fardod-2012@mail.ru

Scientific specialty: 12.00.02 – constitutional law; constitutional proceedings; municipal law

Research supervisor: Gadoev B. S., Doctor of Legal Sciences, Assistant Professor

Reviewer: Dinorshoh A. M., Doctor of Legal Sciences, Professor

Summary: In the article they are considered and analyzed actual questions of constitutional legal bases of political parties in the Republic of Tajikistan. Legal regulation of forming and activity of political parties of Tajikistan are based on the norms of Constitution Republic of Tajikistan, state legislation on political parties, other normative legal acts, international acts as well as charter (regulation) and programs of political parties.

Key words: political parties, Constitution of Tajikistan, laws, constitutional-legal regulation, state registration, charter of political party, international acts, political and ideological pluralism.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд
принсипи гуногунандешии сиёсӣ ва мафкуравиरो дар Конститутсияи худ

муқаррар ва мустаҳкам намудааст. Дар асоси принципи гуногунандешии сиёсӣ ва мафкуравӣ ҳаёти ҷамъиятии Тоҷикистон инкишоф ёфта, таъсис ва фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дар доираи меъёрҳои Конститутсия ва қонунҳо кафолат дода шудааст.

Ҳизби сиёсӣ ҳамчун категорияи ҳуқуқӣ ва падидаи мустақили соҳаи ҳуқуқи конституционӣ эътироф гашта, ҳамчунин иштирокчии фаъоли муносибатҳои ҳуқуқӣ-конституционӣ низ баромад менамояд. Ҳизби сиёсӣ унсурҳои таркибии ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлати демократӣ буда, барои таъмини ҳуқуқи шаҳрвандон ба муттаҳидшавӣ мусоидат менамояд.

“Ҳизбҳои сиёсӣ дар ҳама давру замон иттиҳоди сиёсии шаҳрвандон баромад намуда, фаъолияти он барои амалӣ намудани ҳокимияти давлатӣ равона мешаванд”¹. “Ҳизби сиёсӣ иттиҳодияи ихтиёрии худфаъолияти шаҳрвандон аст, ки бо ташаббуси онҳо ва бо мақсади яққоя роҳандозӣ намудани ҳадафу вазифаҳо ва ҳимояи ақидаҳо вобаста ба рушди ҷомеа таъсис дода мешаванд. Ҳамзамон ҳизби сиёсӣ яке аз ниҳодҳои бунёдии низоми сиёсии ҷомеа мебошад, ки барои таҷдид ва ивазнамоии элитаи сиёсӣ мусоидат менамояд”².

Танзими конституционӣ-ҳуқуқии ҳизбҳои сиёсӣ дар илми ҳуқуқи конституционӣ ва қонунгузори имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи актуалӣ буда, омӯзиши илмӣ ва амалиро талаб менамояд. Дар танзими ҳуқуқии ҳизбҳои сиёсии Тоҷикистон чунин сарчашмаҳои ҳуқуқии ватанӣ истифода карда мешаванд: Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳо, оинномаҳо ва дигар санадҳои меъерӣ ҳуқуқӣ, санадҳои зерқонунии мақомоти ҳокимияти қонунгузорӣ ва иҷроияи давлатӣ, санадҳои байналмиллалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф ва тасдиқ намудааст ва ғ.

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баробари танзим намудани ҳолати ҳуқуқии давлат, мақомотҳои ҳокимияти давлатӣ, шахсони мансабдор, шаҳрвандон, инчунин танзимгари асосии ҳолати ҳуқуқии иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ҳизбҳои сиёсӣ баромад менамояд. Мутобиқи моддаи 8-и Конститутсия “Дар Тоҷикистон ҳаёти ҷамъиятӣ дар асоси равияҳои гуногуни сиёсӣ ва мафкуравӣ инкишоф меёбад. Иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ҳизбҳои сиёсӣ дар доираи Конститутсия ва қонунҳо таъсис меёбанд ва амал мекунанд”³. Дар моддаи 28-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, ба шаҳрвандон ҳуқуқ ба муттаҳид шудан кафолат дода шуда, дар мадди аввал амалӣ гардонидани ин ҳуқуқ ба ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун иттиҳодияи ҷамъиятӣ танҳо шаҳрвандони кишвар кафолат дода шудааст. Ҳизби сиёсӣ дар асоси гуногунандешии сиёсӣ барои ташаккул ва ифодаи иродаи халқ мусоидат мекунанд ва дар ҳаёти сиёсӣ иштирок менамоянд. Сохтор ва фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ бояд ба меъёрҳои демократӣ мувофиқ бошанд.

¹ Курочкин А.В. Эволюция правового статуса политических партий в России // Власть-Право 2012 №09. С.179-180.

² Эмомалӣ Раҳмон. Бист қадами созанда. (Бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе: «ЭР-граф», 2014. С. 24.

³ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (6 ноябри соли 1994 ба тариқи раъпурсии умумихалқӣ қабул шудааст) – Душанбе, 2016. С. 3.

Бояд зикр намуд, ки ҳуқуқ ба муттаҳидшавӣ яке аз ҳуқуқҳои конституционии инсон ва шаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб рафта, имконияти дар асоси умумияти манфиатҳо таъсис додани ҳар гуна иттиҳодия ва созмонҳоро кафолат медиҳад. Иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ метавонанд дар соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ шаҳрвандонро муттаҳид гардонид, ҳуқуқ ва манфиатҳои онҳоро ҳифз намоянд.

Иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ҳизбҳои сиёсӣ дар таъмини қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ низ нақши фаъол доранд ва ҳангоми содир намудани фаъолияти зиддиконституционӣ нисбатан метавонад маҳдудиятҳои ҳуқуқӣ ва маҷбурсозии ҳуқуқӣ татбиқ карда шавад. Масалан, мутобиқи меъёри қисмҳои 5 ва 6, моддаи 8-и Конституция “Таъсис ва фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ҳизбҳои сиёсӣ, ки наҷодпарастӣ, миллатгароӣ, хусумат, бадбинии иҷтимоӣ ва мазҳабиро тарғиб мекунад ва ё барои бо зурӣ сарнагун кардани сохтори конституционӣ ва ташкили гурӯҳҳои мусаллаҳ даъват менамоянд, манъ аст”.

Чуноне, ки маълум аст дар санаи 22 майи соли 2016 ба Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйироту иловаҳо ворид карда шуд. Аз шумораи тағйироту иловаҳои ба Конституция воридшуда яке аз ҷанбаҳои муҳими масъалаҳои тағйироту иловаҳоро вазъи конституционӣ-ҳуқуқии ҳизбҳои сиёсӣ ташкил дод. Дар асоси ислоҳоти конституционӣ ба қисмати 6-уми моддаи 8-и Конституцияи Тоҷикистон чунин тағйироту иловаҳо дохил гардид: “Дар Тоҷикистон фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дигар давлатҳо, таъсиси ҳизбҳои хусусияти миллӣ ва динидошта, инчунин маблағгузориҳои ҳизбҳои сиёсӣ аз ҷониби давлатҳо ва созмонҳои хориҷӣ, шахсони ҳуқуқӣ ва шаҳрвандони хориҷӣ манъ аст”.

Тағйироту иловаҳои воридшуда асоси ҳуқуқӣ дошта ифодакунандаи давлати ҳуқуқбунёд ва демократӣ мебошад. Аввалан, ки фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ҳар як давлат хатман дар ҳудуди худӣ бояд паҳн гардад; дуввум, ҳизбҳои сиёсӣ дар ягон маврид набояд хусусияти миллиро асос гирифта, манфиати миллатҳоро воло баранд, зеро ки меъёрҳои Конституция ҳалқи Тоҷикистонро сарфи назар аз миллаташон шаҳрвандони Тоҷикистон эътироф менамояд; сеюм, ки ҳизбҳои сиёсӣ дар давлатҳои дунявӣ ифодакунандаи манфиатҳои ҳама шаҳрвандони кишвар, навобаста ба озодии вичдонии онҳо, пайравӣ аз дин ва ё озодии пайравӣ аз дин баромад мекунад; чорум, ҳизби сиёсӣ тибқи муқаррароти Конституция ва қонунгузориҳои Тоҷикистон манбаи даромад ва сарчашмаи молиявии фаъолияти худро бояд таъмин намуда, дар ҳеч маврид аз давлатҳои хориҷӣ, созмонҳои хориҷӣ, шахсони ҳуқуқии хориҷӣ ва шаҳрвандони хориҷӣ маблағгузорӣ нашавад.

Бояд таъкир дод, ки манъ намудани фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон танҳо аз тарафи мақомоти суд амалӣ карда мешавад.

Аломати асосии танзими ҳуқуқии фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ, ки онро ҳокимияти иҷроия амалӣ мегардонад, ин меъёрҳои конституционӣ-ҳуқуқӣ баромад мекунад. Ба воситаи меъёрҳои конституционӣ ҳокимияти

ичроия баҳамтаъсирнамоии санадҳои умумидавлатиро бо санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии идоравӣ муқаррар менамояд. Меъёрҳои конститутсионӣ-ҳуқуқӣ инкишофи минбаъдаи худро дар татбиқи қонунгузори маъмурии хизбҳои сиёсӣ, чун падидаи оммавӣ-ҳуқуқӣ меёбанд.

Дар танзими ҳолати ҳуқуқии хизбҳои сиёсии Тоҷикистон ғайр аз меъёрҳои Конститутсияи кишвар нақши муҳимро қонунҳои ҷорӣ мебозанд. Меъёрҳои умумии Қонуни ҚТ «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ»¹ аз 12 майи соли 2007 дар танзими ҳуқуқии фаъолияти хизбҳои сиёсӣ истифода карда мешавад. Аз ҷумла, муқарраротҳои умумӣ, принципҳои ҳуқуқӣ, хусусияти демократӣ доштани иттиҳодияҳои ҷамъиятии ин қонун дар таъсис ва фаъолияти хизбҳои сиёсӣ низ истифода бурда мешавад.

Нақши калидиро дар таъсис ва фаъолияти хизбҳои сиёсии Тоҷикистон Қонуни ҚТ «Дар бораи хизбҳои сиёсӣ» аз 13 ноябри соли 1998 иҷро менамояд. Қонуни мазкур ҳуқуқи шаҳрвандони Тоҷикистонро ба муттаҳидшавӣ дар хизбҳои сиёсӣ, мафҳуми хизби сиёсӣ, шартҳо ва талаботҳои таъсиси хизби сиёсӣ, маҳдудиятҳо дар таъсиси хизби сиёсӣ, узвият дар хизби сиёсӣ, оинномаи хизб, бақайдгирии давлатии хизби сиёсӣ, сохторҳои хизби сиёсӣ, ҳуқуқи вазифаҳои хизби сиёсӣ, дастгирии хизби сиёсӣ аз ҷониби давлат ва ғайраро муқаррар ва мустаҳкам менамояд².

Дар зери мафҳуми хизби сиёсӣ қонун иттиҳодияи ҷамъиятиро мефаҳмад, ки вазифаи асосиаш иштирок дар ҳаёти сиёсии ҷомеа ба воситаи ташаккул додани иродаи сиёсии шаҳрвандон ва инчунин ба амал баровардани ҳокимият ба воситаи намояндагони худ мебошад (моддаи 2).

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо хизбҳои сиёсии ҷумҳуриявӣ таъсис дода шуда метавонанд. Хизбҳои сиёсии аз тарафи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон озодона, бидуни ҳеч як иҷозат дар анҷумани (конференсия, маҷлис) муассисон таъсис дода шуда, дар он оиннома қабул мегардад ва мақомоти роҳбарикунандаи хизб ташкил карда мешавад.

Дар айни ҳол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳафт хизби сиёсӣ ба қайди давлатӣ гирифта шуда, дар ҳаёти сиёсӣ ва идоракунии давлатии Тоҷикистон нақши фаъол доранд. Ин ҳам бошад, Хизби Халқии Демократии Тоҷикистон, Хизби Коммунистии Тоҷикистон, Хизби Демократии Тоҷикистон, Хизби Сотсиал-Демократии Тоҷикистон, Хизби Сотсиалистии Тоҷикистон, Хизби Аграрии Тоҷикистон ва Хизби иқтисодии Тоҷикистон.

Хизби сиёсӣ барои аз қайди давлатӣ гузаштан руйхати на камтар аз ҳазор нафар шаҳрвандони тарафдорашро, ки сокини аксарияти шаҳру ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонанд, пешниҳод менамояд. Хизб аз рӯзи ба қайди давлатӣ гирифта шуданаш шахси ҳуқуқӣ ҳисоб мешавад.

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ» аз 12 майи соли 2007 // АМО ҚТ с. 2007 № 5.

² Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизбҳои сиёсӣ» аз 13 ноябри соли 1998 // АМО ҚТ с. 1998, №22.

Баъди аз қайди давлатӣ гузаштан ҳизби сиёсӣ дар муддати 3 моҳ бояд дар аксарияти вилоятҳо, шаҳрҳо ва ноҳияҳо ташкилотҳои ибтидоӣ дошта бошад.

Дар бораи шаҳр, ноҳия ва санаи гузаронидани анҷумани (конференсияи, маҷлиси) муассисон, инчунин муқаррароти асосии Оинномаи ҳизб гуруҳи ташаббускор оид ба таъсиси ҳизби сиёсӣ дар воситаи ахбори умум на дертар аз як моҳ пеш аз даъват карда шудани анҷумани (конференсияи, маҷлиси) муассисон хабар медиҳад.

Дар ҳудуди Тоҷикистон фаъолияти ҳизбҳои сиёсии дигар давлатҳо, аз он ҷумла сохторҳои он манъ аст.

Мутобиқи моддаи 4-и Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ» «Таъсис ва фаъолияти ҳизбҳои сиёсие, ки мақсад ё амалашон ба зуран сарнагун кардани сохти конститутсионӣ ва ташкил намудани гуруҳҳои мусаллаҳ равона гардидааст ва ё низои наҷодӣ, миллӣ, маҳаллӣ, иҷтимоӣ ва диниро тартибу ташвиқ менамоянд, манъ карда мешавад.

Ҳизбҳои сиёсӣ ва аъзои он дар фаъолияти сиёсиашон ҳақ надоранд, ки аз ташкилотҳои динӣ истифода намоянд.

Дар мақомоти бехатарии давлатӣ, корҳои дохилӣ, прокуратура, гумрук ва мақомоти андоз, адлия, судҳо ва Кувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дигар кушунҳо ва воҳидҳои ҳарби, инчунин дар мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мактабҳои миёна ва оли таъсис додан ва фаъолият кардани ташкилоти ҳизбҳои сиёсӣ мумкин нест”.

Яке аз иштирокчиёни фаъоли муносибатҳои интихоботӣ ва раванди интихобот ва баргузории райъпурсии умумихалқӣ ҳизбҳои сиёсӣ баромад мекунанд ва дар гузаронидани ин маърақаҳои муҳими сиёсӣ-ҳуқуқӣ нақши фаъол доранд. Аз ҷумла, дар баргузории интихоботи Президенти ҚТ, вакилони Маҷлиси намояндагони МО ҚТ, вакилони Маҷлисиҳои маҳаллии вакилони халқ шумораи муайяни номзадҳои худро ҳизби сиёсӣ ба маърақаҳои интихоботӣ пешбарӣ менамояд. Дар баргузории райъпурсии умумихалқӣ низ ҳизби сиёсӣ ҳуқуқи иштирок намуданро дорад.

Ҳизбҳои сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи муқаррароти моддаи 6-и Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ» дар асоси оинномаи худ фаъолият менамоянд. Оинномаи ҳизби сиёсӣ санади муҳими дохилиидоравии ҳизби сиёсӣ ба шумор рафта, дар он қоидаҳои зерин ҷой дода мешавад: 1) дар бораи ном, мақсад ва вазифаҳои ҳизби сиёсӣ; 2) дар бораи сохтори ҳизби сиёсӣ ва мақомоти он; 3) дар бораи шартҳо ва тартиби пайдо ва гум кардани узвияти ҳизб, дар бораи ҳуқуқ ва ўҳдадорихои аъзои ҳизби сиёсӣ; 4) дар бораи баробарҳуқуқии аъзои ҳизби сиёсӣ; 5) дар бораи мувофиқати фаъолият ва мақсади ҳизби сиёсӣ бо Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон; 6) дар бораи тартиби интихоб ва салоҳиятҳои мақомоти роҳбарикунандаи ҳизби сиёсӣ, мӯҳлати ваколати онҳо ва ҷойвақеияти он; 7) дар бораи ошкоро будани тамоми фаъолияти ҳизб ва мақомоти он; 8) дар бораи тартиби қабул ва дохил намудани тағйирот ба Оинномаи ҳизб; 9) дар бораи амвол ва воситаҳои моддӣ ҳизби сиёсӣ, сарчашмаҳои бо пул таъминкунӣ ва фаъолияти хоҷагии вай; 10) дар

бораи рамзи ҳизб (агар он бошад) ; 11) дар бораи тартиби қатъи фаъолияти ҳизб, азнавташқилкунии фаъолияти ҳизб; 12) дар бораи ҳаллу фасли баҳсҳои оид ба молу мулк, ки бо қатъ гардидани фаъолияти ҳизб алоқаманданд; 13) дар бораи интихобӣ ва ҳисоботдиҳанда будани мақомоти ҳизби сиёсӣ.

Дар оиннома мумкин дигар қоидаҳои низ мавҷуд бошанд, ки ба фаъолияти ҳизби сиёсӣ дахл доранд.

Қабули оиннома, барномаи ҳизби сиёсӣ, пешбарии номзадҳо аз ҳамин ҳизби сиёсӣ ба мақомоти ҳокимияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳаллу фасли дигар масъалаҳои ба ғоят муҳими ҳаёти ҳизби сиёсӣ аз рӯи қарори ан чуман, конференсия ва пленум, маҷлис ва ё аз рӯи натиҷаҳои раёпурсии (пурсиши) аъзои ҳизб сурат мегирад.

Санадҳои ҳуқуқии байналмиллалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд. Санадҳои ҳуқуқии байналмиллалӣ дар таъсис ва фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавқеи хоса дошта, меъёрҳои ҳуқуқиро барои ин падидаи конституционӣ-ҳуқуқӣ муқаррар менамоянд. Аз ҷумла, меъёрҳои ҳуқуқии Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон (10 декабри соли 1948), Паймони байналмиллалӣ дар бораи ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ (аз 16 декабри соли 1966) дар амалӣ гардонидани ҳуқуқи шаҳрвандони Тоҷикистон ба муттаҳидшавӣ ва ташкили ҳизбҳои сиёсӣ кафолатҳои байналмиллалӣ-ҳуқуқиро пешниҳод менамоянд. Масалан, мутобиқи моддаи 20-и Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон “Ҳар як инсон ҳаққи озодии чамъомадҳои осоишта ва иттиҳодияҳоро дорад. Ҳеҷ як инсон наметавонад ба ягон иттиҳодия маҷбуран ҷалб шавад”.

Дар асоси таҳлили дар боло гузаронидашуда ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки танзими ҳамаҷонибаи конституционӣ-ҳуқуқии фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ барои давлат, шаҳрвандон, ҳуди ҳизбҳои сиёсӣ ва таъмини инкишофи ҷомеаи шаҳрвандии Тоҷикистон бениҳоят зарур мебошад. Зеро ки аз шумораи зиёди иттиҳодияи чамъиятии шаҳрвандон маҳз ба ҳизбҳои сиёсӣ рисолати таъмини ҳуқуқи шаҳрвандони Тоҷикистон ба муттаҳидшавӣ ва иштирок дар ҳаёти сиёсии давлат дода шудааст. Аз фаъолияти ҳуқуқии ҳизбҳои сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон инкишофи равандҳои сиёсӣ ва ҳуқуқии кишвар вобаста буда, низоми бисёрҳизбӣ ва гуногунандешии сиёсӣ таъмин карда мешавад.

Адабиёт:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (6 ноябри соли 1994 ба тариқи раёпурсии умумихалқӣ қабул шаудааст) – Душанбе, 2016. С. 3.
2. Курочкин А. В. Эволюция правового статуса политических партий в России // Власть-Право 2012 №09. С. 179-180.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттиҳодияҳои чамъиятӣ» аз 12 майи соли 2007 // АМО ҚТ с. 2007 № 5.
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ» аз 13 ноябри соли 1998 // АМО ҚТ с. 1998, №22.

5. Эмомалӣ Раҳмон. Бист қадами созанда. (Бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе: ЭР-граф, 2014. С. 24.

6. Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 г. // Права человека: сборник международных и национальных документов: в 8 томах / под ред. А. М. Диноршоева. – Душанбе, 2010. Т. 1. С. 9.

ПРИНЦИПҲОИ АСОСИИ ТАНЗИМИ НИЗОМИ ИҶОЗАТДИҲӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Наимов Б. Г.,

ассистенти кафедраи ҳуқуқи
конститутсионии факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

Тел.: +992 985909158

E-mail: naimov_bobojon@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.14 – ҳуқуқи маъмурӣ; муурофияи маъмурӣ

Роҳбари илмӣ: Зелентсов А. Б., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Муқарриз: Диноршоҳ А. М., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Фишурда: Дар мақола принципҳои асосии танзими низоми иҷозатдиҳӣ ҳамчун яке аз падидаҳои муҳими ҳуқуқи маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Муаллиф ҳолати ҳуқуқи принципҳои низоми иҷозатдиҳиро дар қонунгузори низоми иҷозатдиҳӣ таҳлилу баррасӣ менамояд.

Бо мақсади ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои шахрвандон ва манфиатҳои қонунии субъектони фаъолияти соҳибкорӣ, рушди устувори иқтисодӣ ва фаъолияти озоди соҳибкорӣ принципҳои нави танзими низоми иҷозатдиҳӣ барои мустаҳкам намудан дар қонунгузорӣ оид ба низоми иҷозатдиҳӣ пешниҳод карда мешавад.

Калидвожаҳо: низоми иҷозатдиҳӣ, иҷозатномадиҳӣ, принцип, равзанаи ягона, масъулияти изҳоршуда, расмиёти маъмурӣ, маъқулдонии худ аз худ, ошқорбаёнӣ, шафофият, арзёбии таъсири танзимкунӣ, мутаносибӣ.

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ РАЗРЕШИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ В РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Наимов Б. Г.,

ассистент кафедры конституционного
права юридического факультета
Таджикского национального
университета

Тел.: +992 985909158

E-mail: naimov_bobojon@mail.ru

Научная специальность: 12.00.14 – административное право;
административный процесс

Научный руководитель: Зеленцов А. Б., доктор юридических наук,
профессор

Рецензент: Диноршох А. М., доктор юридических наук, профессор

Аннотация: В статье исследуются основные принципы регулирования разрешительной системы как одного из важных институтов административного права Республики Таджикистан. Автор анализирует правовое положение принципов разрешительной системы в законодательстве о разрешительной системы.

С целью защиты прав и свобод граждан и законных интересов субъектов предпринимательства, устойчивого развития экономики и предпринимательской деятельности предложены новые принципы регулирования разрешительной системы для закрепления в законодательстве о разрешительной системы.

Ключевые слова: разрешительная система, лицензирование, принцип, единое окно, заявленная ответственность, административная процедура, одобрение по умолчанию, оценки регуляторного воздействия, гласность, открытость, пропорциональность.

BASIC PRINCIPLES OF REGULATION OF THE PERMITTING SYSTEM IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Naimov B. G.,
assistant of the Department of
Constitutional law of the Law Faculty,
Tajik National University
Phone: +992 985909158
E-mail: naimov_bobojon@mail.ru

Scientific specialty: 12.00.14 – Administrative Law; Administrative Process

Scientific adviser: Zelentsov A. B., Doctor of Law, Professor

Reviewer: Dinorshoh A. M., doctor of legal sciences, professor

Annotation: The article explores the basic regulating principles of the licensing system as one of the important institutions of administrative law of the Republic of Tajikistan. The author analyzes the legal status of the principles of the licensing system within the framework of relevant legislation on the licensing system.

In order to protect the rights and freedoms of citizens and the legitimate interests of business entities, the sustainable development of the economy and entrepreneurial activity, new principles designed to fill existing gaps in the legislation on the licensing system are proposed.

Keywords: permitting system, licensing, single window, claimed responsibility, administrative procedure, default approval, regulatory impact assessments, publicity, openness, proportionality.

Дар қонунгузрии маъмурӣ вақтҳои охир, бештар қодаҳое аниқу равшан тасвият ёфта истодаанд, ки дар якҷояги ба низоми иҷозатдиҳӣ таъсири мусбӣ расонида, алоқаи байни намудҳои иҷозатдиҳиро таъмин намуда, тамоми низоми иҷозатдиҳиро ба самти ҳарчи бештару устуворона ва муттафиқона инкишоф ёфтани он равона месозанд. Ин қоидаҳо принципҳои асосӣ ва бунёдии низоми иҷозатдиҳӣ ба ҳисоб мераванд.

Ба сифати принципҳои падидаи низоми иҷозатдиҳӣ одатан он қоидаҳои умумӣ ва асосие баромад мекунанд, ки меъёрҳои ҳуқуқи иҷозатдиҳӣ дар асоси онҳо ташаккул меёбанд ва татбиқ карда мешаванд. Дар марҳилаи муосири инкишофи низоми қонунгузории ҚТ, мо дорои номгуи аниқу мухтасар ифода ёфтаи принципҳои низоми иҷозатдиҳӣ мебошем, ки дар қонунгузории низоми иҷозатдиҳӣ танзим ва мустаҳкам карда шудаанд.

Принципҳои низоми иҷозатдиҳиро вобаста ба танзими қонунгузорӣ ва мавзӯи танзимнамояшон одатан ба ду гурӯҳ таснифбанди менамоянд. Ба монанди:

- 1) принципҳои умумии танзимнамоии низоми иҷозатдиҳӣ;
- 2) принципҳои махсус ва ё соҳавии танзимнамоии низоми иҷозатдиҳӣ.

Ба сифати принципҳои умумии танзимнамоии низоми иҷозатдиҳӣ, принципҳои баромад менамоянд, ки дар моддаи 4 Кодекси расмиёти маъмурии ҚТ аз 5 марти соли 2007 № 232¹ мустаҳкам карда шудаанд. Тибқи муқаррароти меъёри мазкур принципҳои расмиёти маъмурӣ инҳоянд:

- принципи баробарӣ дар назди қонун;
- принципи амалисозии ваколатҳо дар асоси қонун;
- принципи мутаносибӣ;
- принципи амалисозии беғаразонаи расмиёти маъмурӣ;
- принципи махфият.

Қобили зикр аст, ки принципҳои расмиёти маъмурӣ дар монографияи олими ватанӣ Марифхонов Р. Н., ² ба таври мукамал ва мушаххас мавриди таҳлили илмӣ қарор дода шудааст.

Принципҳои махсус ва ё асосии низоми иҷозатдиҳиро аз рӯи санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки онҳоро танзим менамоянд ба принципҳои, ки:

- дар қонуни ҚТ «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» ба танзим дароварда шудаанд;
- дар қонуни ҚТ «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» мустаҳкам карда шудаанд;

¹ Кодекси расмиёти маъмурии ҚТ аз 5 марти соли 2007 № 232. АМО ҚТ, соли 2007, №3, мод.164, 165.

² Марифхонов Р.Н. Проблемы правового регулирования административных процедур в Республике Таджикистан. Монография. – Душанбе: «Эр-граф», 2014. С. 21-31.

- принципҳое, ки дар қонунгузории ҚТ оид ба низоми иҷозатдиҳӣ танзим карда нашудаанд.

Ба ибораи дигар принципҳои танзимнамоии низоми иҷозатдиҳиро ба принципҳои иҷозатномадиҳӣ ва принципҳои низоми иҷозатдиҳӣ тақсим менамоянд. Аммо бояд зикр намуд, ки ин тақсинамоии принципҳои низоми иҷозатдиҳӣ нисбӣ буда, аз нигоҳи илми соҳаи ҳуқуқи маъмурӣ иҷозатномадиҳӣ яке аз қисматҳои (намуди) низоми иҷозатдиҳӣ шуморида мешавад¹.

Новобаста аз мавҷудияти баҳсҳои илмӣ атрофии мустақилият ва ё мансуб будани иҷозатномадиҳӣ ба низоми иҷозатдиҳӣ, муаллиф зарур мешуморад, ки вобаста ба ҳолати мавҷудаи қонунгузории ҚТ оиди низоми иҷозатдиҳӣ принципҳои танзимнамоии низоми иҷозатдиҳиро аз рӯи танзими қонунгузории онҳо – яъне принципҳои танзимнамоии низоми иҷозатдиҳӣ ва принципҳои иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият.

1. Принципҳои асосии танзими низоми иҷозатдиҳӣ

а) Принципи афзалияти ҳимояи ҳуқуқ, ҳаёти ва саломатии инсон ва шахрванд, манфиатҳои қонунӣ, ҳифзи табиати муҳити зист, захираҳои маҳдуди давлатӣ ва таъмини амнияти давлат яке аз принципҳои аввалия ва муайянкунандаи моҳият ва таъиноти низоми иҷозатдиҳӣ ба шумор меравад. Зери мафҳуми ҳимоя дар мавриди мазкур, зимнан вазифаи вобаста ба аҳамиятноки баробар доништан бо мақсади давлатӣ ва принципҳои конституционии дар модаҳои 5, 10, 12, 14, 17, 18, 19, 20 ва ғ. Конститутсия ҚТ фаҳмида мешавад. Дар Конститутсия (м. м. 5, 14) қайд карда мешавад, ки давлат уҳдадор аст ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии ҳар як шахсро таъмин намояд. Аз ҷумла, ин маънои онро дорад, ки принципи ҳимоя дар низоми иҷозатдиҳӣ ба қонунгузор, ҳокимияти иҷроия ва адолати судӣ нигаронида шудааст.

Монополия дар соҳаи пешгирии хавфу хатар, бевосита ба давлат тааллуқ дорад. Чунин манфиатҳо (неъматҳои) ҳуқуқӣ, ба монанди амният, саломатӣ, муҳити зист, ҳимояи истеъмолкунандагон, наметавонад аз нуқтаи назари (мавқеи) рақобат зерин таъсири чунин омилҳо – хароҷот, даромад, сифат, реклама ва элементҳои дигари ҷараёни инкофи бозаргонӣ, ки ҳуқуқи хусусӣ ба танзим медарорад, баҳо дода шавад.

Агарчанде, ки принципи афзалияти ҳимояи ҳуқуқ, ҳаёти ва саломатии инсон ва шахрванд, манфиатҳои қонунӣ, ҳифзи табиати муҳити зист, захираҳои маҳдуди давлатӣ ва таъмини амнияти давлат яке аз принципҳои асосӣ ва бунёдии низоми иҷозатдиҳӣ ба шумор равад ҳам, мутаасифона то ҳол дар қонунгузории ҚТ оид ба низоми иҷозатдиҳӣ танзим нашудааст. Аз ин рӯ, қонунгузорию зарур аст, ки ҳар чӣ зудтар принципи мазкурро дар қонунгузории низоми иҷозатдиҳӣ мустаҳкам намояд.

б) Принципи шаффофияти қабули қарорҳо, танзимкунӣ ва пешбинишаванда будани ҷараёни додани ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ

¹ Наимов Б.Г. Некоторые вопросы разрешительной системы в Республике Таджикистан // Научно – информационный журнал «Правовая жизнь». – Душанбе. № 1 (18). 2018. С.95-106.

Мувофиқи принсипи мазкур мақомоти иҷозатдиханда ӯҳдадоранд, ки дар бораи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ оид ба низоми иҷозатдихӣ иттилоъ диҳанд ва шаффофияти фаъолияти худро роҷеъ ба қабули қарорҳо бо роҳи ҷалб намудани субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ дар ҷараёни таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва қабули қарорҳо оид ба низоми иҷозатдихӣ таъмин намоянд.

Мақомоти иҷозатдиханда шаффофияти танзими низоми иҷозатдихиро тавассути дастрасии озод ба таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва интишори онҳо тибқи қонуни ҚТ “Дар бораи низоми иҷозатдихӣ” аз 2 августи соли 2011, №751¹, таъмин менамоянд. Маълумот оид ба ҳуҷҷатҳои иҷозатдихӣ ба Феҳристи ягонаи давлатии электронии ҳуҷҷатҳои иҷозатдихӣ (минбаъд-Феҳристи электронӣ) баъди интишори онҳо дар нашрияҳои расмӣ ворид карда мешаванд. Дастрасӣ ба Феҳристи электронӣ ройгон буда, аз тариқи шабакаи интернет амалӣ карда мешавад.

в) Принсипи тартиби ягонаи додани ҳуҷҷатҳои иҷозатдихӣ

Тартиби ягонаи додани ҳуҷҷатҳои иҷозатдихӣ тавассути қонуни ҚТ “Дар бораи низоми иҷозатдихӣ” муқаррар гардида, ба роҳ монда мешавад. Тибқи м. 13 қонуни мазкур, принсипи тартиби ягонаи додани ҳуҷҷатҳои иҷозатдихӣ аз инҳо иборат аст: пардохти маблағи баррасии ариза барои гирифтани ҳуҷҷати иҷозатдихӣ; муайян будани мақсади гирифтани ҳуҷҷати иҷозатдихӣ; риояи тартиби пешниҳоди ариза ва баррасии он; пурра будани номгӯи ҳуҷҷатҳое, ки барои гирифтани ҳуҷҷати иҷозатдихӣ зарур мебошанд; асосноккунии сабаби рад намудан аз додани ҳуҷҷати иҷозатдихӣ; дар ҳолатҳои зарурӣ додани нусхаи дуҷуми (дубликати) ҳуҷҷати иҷозатдихӣ; сари вақт азнавбарасмиятдорории ҳуҷҷати иҷозатдихӣ; асосноккунии боздоштан, барқарор намудан, бекор кардан ва қатъ намудани амали ҳуҷҷати иҷозатдихӣ.

Мувофиқи қ. 2. м. 13 қонуни мазкур мақомоти иҷозатдиханда наметавонанд тартиби дигари додани ҳуҷҷатҳои иҷозатдихиро муқаррар намоянд. Аз мазмуни меъёри қонунгузорӣ бармеояд, ки тартиби ягонаи додани ҳуҷҷатҳои иҷозатдихиро танҳо қонуни мазкур муқаррар мекунад ва дар сурати аз ҷониби санадҳои меъёрии ҳуқуқии дигар муқаррар шудани тартиби дигари додани ҳуҷҷати иҷозатдихӣ, он хилофи қонуни мазкур доништа шуда, эътибори ҳуқуқӣ надорад. Лекин дар низоми санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҚТ, то ҳол қонунҳое мавҷуданд, ки бархилофи меъёри қонун ҚТ “Дар бораи низоми иҷозатдихӣ” тартиби додани ҳуҷҷати иҷозатдихиро муқаррар ва танзим менамоянд.

г) Принсипи масъулияти изҳоршуда дар расмиёти иҷозатдихӣ

Принсипи масъулияти изҳоршуда мувофиқи м. 14 қонун ҚТ “Дар бораи низоми иҷозатдихӣ” чунин маъно дорад, ки барои гирифтани ҳуҷҷати иҷозатдихӣ роҳбари шахси ҳуқуқӣ ё шахси ваколатдорнамудаи ӯ, соҳибкори инфиродӣ ё шахси воқеӣ ба мақоми иҷозатдихандаи дахлдор

¹ Қонуни ҚТ “Дар бораи низоми иҷозатдихӣ” аз 2 августи соли 2011, №751 АМОҚТ с. 2011, № 7-8, мод. 606.

шахсан, бо мактуби фармоишӣ ё ба воситаи почтаи электронӣ (дар шакли хуччати электронӣ бо имзои рақамӣ) аризаи имзошударо пешниҳод менамояд, ки тибқи он аризадиханда барои риоя кардани шартҳои хуччати иҷозатдиҳӣ ҳангоми амалӣ намудани фаъолияти соҳибкорӣ ва барои эътимодноқ будани хуччатҳои пешниҳодгардида масъулиятро ба дӯш мегирад.

Қисми 2. м. 14 қонуни мазкур муқаррар мекунад, ки ринсипи масъулияти изҳоршуда ҳангоми додани хуччатҳои иҷозатдиҳӣ нисбати чунин намудҳои фаъолият, ки сархатҳои дуум, сеюм ва чоруми банди 3), сархатҳои дуум, сеюм ва чоруми банди 4), сархатҳои якум, дуум, сеюм, чорум, панҷум ва ҳафтуми банди 5), банди 6), сархати якуми банди 7), сархатҳои якум, дуум, сеюм ва чоруми банди 8), сархатҳои дуум ва сеюми банди 9), банди 10)-12), 14) – 18) сархатҳои дуум, сеюм, чорум ва шашуми банди 19) моддаи 29 қонун муқаррар намудаанд, татбиқ намегардад.

Мавриди зикр аст, қонун ҚТ “Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ” дар муқаррароти меъёрии худ ба принсипи масъулияти изҳоршуда, баҳои яктарафа дода, танҳо масъулияти довталаб ва соҳиби хуччати иҷозатдиҳиро мавриди танзим қарор дода, масъулияти субъекти ҳокимиятӣ – мақомоти иҷозатдиҳиро мади назар намудааст. Ин нуқсони қонунгузорӣ ба моҳияти принципҳои амалисозии низоми иҷозатдиҳӣ ва фаъолияти озоди иқтисоди бозаргонӣ, муҳолиф буда, ба маҳдудсозии ҳуқуқи манфиатҳои қонунии субъектони фаъолияти хоҷагидорӣ оварда мерасонад.

Принсипи масъулияти изҳоршуда бояд ифодакунандаи принсипи масъулияти дутарафа (мутақобила) ва махсусан принсипи афзалияти ҳуқуқи субъектони фаъолияти хоҷагидорӣ бошад.

Бо додани хуччати иҷозатдиҳӣ давлат таъмини ҳадди аққали амниятӣ соҳиби хуччати иҷозатдиҳиро дар мувофиқа бо мақсади танзими давлатӣ тасдиқ мекунад.

Зарурати ба таври дастаҷамъӣ баррасӣ ва (ё) қабули қарор, ҳамчун қоида метавонад дар ҳолати зарурати амалисозии арзёбии (баҳодихии) таҷриба ва (ё) дараҷаи таҳассусии довталаб ва ё интиҳоби аз ҳама беҳтари шароити амалисозии фаъолият ва ё ҳаракати довталаб дар муқоиса бо шароити довталаби дигар муқаррар карда мешавад.

Дар муносабатҳои дутарафаи субъектони фаъолияти соҳибкорӣ бо мақомоти ваколатдор принсипи афзалияти ҳуқуқҳои субъектони фаъолияти соҳибкорӣ амал мекунад, ки мувофиқи он ҳамаи муҳолифатҳои бартаарафнашаванда ва норавшаниву нофаҳмиҳои қонунгузорӣ оиди расмиёти иҷозатдиҳӣ ба фоидаи субъекти фаъолияти соҳибкорӣ шарҳ (тафсир) дода мешавад.

д) принсипи равзанаи ягона дар амалисозии расмиёти иҷозатдиҳӣ

Амалисозии расмиёти иҷозатдиҳӣ тибқи принсипи равзанаи ягона дар ҚТ падидаи нав ба ҳисоб меравад. Принсипи равзаи ягона аввалин маротиба дар қонунгузрии ҚТ дар қонун «Дар бораи бақайдгирии давлатии

шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ» аз 19 майи соли 2009, № 508¹ ба танзим дароварда шуд.

Амалисозии расмиёти иҷозатдиҳӣ тавассути принципи равшанаи ягона ба маънои умумӣ ин аз ҷониби мақомоти иҷозатдиҳанда, бегузаронидани экспертизаи ҳуқуқии ҳуччатҳои пешниҳоднамудаи довталаби ҳуччати иҷозатдиҳӣ додани ҳуччати иҷозатдиҳӣ фаҳмида мешавад.

Дар асоси м. 15 қонун ҚТ «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» мақомоти давлатӣ тибқи дархости мақомоти иҷозатдиҳанда барои пешниҳоди мутақобилаи иттилоот бо роҳи таъмин намудани дастрасӣ ба захираҳои иттилоотии давлатии дахлдор масъул мешаванд. Мақомоти давлатӣ ўҳдадоранд тибқи дархости мақомоти иҷозатдиҳанда ҳуччатҳои дархостшаванда ва иттилоотро дар ҳомили коғазӣ ё дар шакли электронӣ, ки бо имзои рақамӣ тасдиқ шудааст, дар мўҳлати панҷ рӯз баъди гирифтани дархости дахлдор пешниҳод намоянд.

Мувофиқи қ. 3 м. 15 қонун агар мақомоти давлатӣ ба дархости мақомоти иҷозатдиҳанда ё дигар мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар мўҳлатҳои муқаррарнамудаи қонуни мазкур ҷавоб надиханд ё дастрасӣ ба захираҳои иттилоотиро таъмин накунад, ҳуччатҳо ва иттилооти дахлдор мувофиқашуда ё тасдиқшуда ҳисобида мешаванд. Аммо ба андешаи мо да ин қисмати меъёри қонун низ бояд ҳолатҳои истисноӣ чой дошта бошад. Яъне нисбат ба ҳуччатҳои иҷозатдиҳие, ки барои амалисозии намудҳои фаъолияте, ки дар натиҷаи вайрон кардани шарту талаботи иҷозатдиҳӣ, бевосита ба амнияти саломатии аҳоли таҳдид мекунад, ин қисмати меъёр татбиқ карда нашавад.

е) Принципи маъқулдонии худ аз худ ҳангоми амалисозии расмиёти иҷозатдиҳӣ

Қонун ҚТ «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» бо муқаррар кардани принципи маъқулдонии худ аз худ масъулияти мақомоти иҷозатдиҳандаро дучанд намудааст. Тибқи м. 16 он ҳуччати иҷозатдиҳӣ додашуда ё вобаста ба ҳолатҳо мўҳлати амали он тамдидшуда ҳисобида мешавад, агар мақоми иҷозатдиҳанда дар мўҳлати дар қонуни мазкур пешбинигардида оид ба додан ё тамдид намудани мўҳлати амали ҳуччати иҷозатдиҳии дахлдор ба аризадиханда ҷавоб навода бошад. Пас аз гузаштани мўҳлати муқаррарнамудаи қонуни мазкур барои додани ҳуччати иҷозатдиҳӣ ва дар сурати набудани огоҳиномаи хаттӣ аз ҷониби мақоми иҷозатдиҳанда, аризадиханда метавонад ба фаъолияте, ки барои он ҳуччати иҷозатдиҳӣ дархост намудааст, оғоз намояд. Дар ин сурат мақоми иҷозатдиҳанда ҳуччати иҷозатдиҳиро дар мўҳлати на зиёда аз панҷ рӯзи пас аз ба охир расидани мўҳлати муқаррарнамудаи қисми 1 моддаи 22 қонуни мазкур ба расмият мебарорад.

Мувофиқи меъёри қонунгузорӣ расмиёти маъқулдонии худ аз худ нисбат ба ҳамаи ҳуччатҳои иҷозатдиҳии аз ҷониби мақоми иҷозатдиҳанда

¹ ҚонунҚТ «Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ» аз 19 майи соли 2009, № 508. (Ахбори МОҚТ соли 2009, №5, мод.316.

додашуда татбиқ карда мешавад, ба истиснои ҳуччатҳои иҷозатдиҳӣ, ки мувофиқи сарҳатҳои дуҷум, сеҷум ва чоруми банди 3), сарҳатҳои дуҷум ва чоруми банди 4), сарҳати якуми банди 6), сарҳати сеҷуми банди 8), сарҳати сеҷуми банди 9), сарҳатҳои якум ва дуҷуми банди 10), бандҳои 12), 16) ва 17), сарҳатҳои чорум ва шашуми банди 19) моддаи 29 қонуни мазкур дода мешаванд.

Лекин бояд қайд намуд, ки ҷавоби манфии мақоми иҷозатдиҳанда, ки дар мӯҳлати пешбиниамудаи қонуни мазкур барои додани ҳуччати иҷозатдиҳӣ дода шудааст, ба маъқулдонии худ аз худ баробар карда намешавад. Дар сурати ошкор кардани носаҳеҳӣ дар ҳуччатҳои пешниҳодшуда мақоми иҷозатдиҳанда дар ин хусус аризадихандаро на дертар аз панҷ рӯзи қорӣ қабл аз гузаштани мӯҳлате, ки қонуни барои додани ҳуччати иҷозатдиҳии дахлдор пешбинӣ намудааст, огоҳ менамояд.

Агар пас аз додани ҳуччати иҷозатдиҳие, ки дар асоси он оғоз намудани соҳибқорӣ ва (ё) пешбурди он иҷозат дода мешавад, мақоми иҷозатдиҳанда далели иҷро нагардидани ягон шартҳои муҳими барои додани ҳуччати иҷозатдиҳӣ пешбинигардидаро муқаррар намояд, мақоми иҷозатдиҳанда дорандаи ҳуччатро дар бораи носаҳеҳии ошкоргардида на дертар аз як моҳи баъди гузаштани мӯҳлате, ки қонун барои додани ҳуччати иҷозатдиҳӣ пешбинӣ намудааст, огоҳ карда, дар айни ҳол тартиби бартараф кардани онҳо ва мӯҳлати иҷрои ин ўҳдадориро муқаррар менамояд. Мӯҳлати муқарраргардида наметавонад аз сӣ рӯзи тақвимӣ кам ва аз шаст рӯзи тақвимӣ зиёд бошад.

ё) Принципи мутаносибии манфиатҳои ҷомеа ва субъектҳои фаъолияти соҳибқорӣ

Принцип мутаносибии манфиатҳои ҷомеа ва субъектҳои фаъолияти соҳибқорӣ чунин маъно дорад, ки муносибати мақомоти иҷозатдиҳанда бо субъектҳои фаъолияти соҳибқорӣ ба дараҷаи баробар бояд ба таъмини манфиатҳои ҷомеа ва ҳифзи ҳуқуқҳои соҳибқорон мусоидат намояд.

Санчиши тартиби татбиқи фаъолият, ки субъектҳои фаъолияти соҳибқорӣ дар асоси принципҳои маъқулдонии худ аз худ ва масъулияти изҳоршуда амалӣ менамояд, аз ҷониби мақомоти иҷозатдиҳанда, ки мутобиқи Қонуни ҚТ "Дар бораи санчиши фаъолияти субъектҳои хоҷагидор дар Ҷумҳурии Тоҷикистон" аз 28 июли соли 2006 № 194¹, барои гузаронидани санчишҳо ваколатдор карда шудаанд, амалӣ карда мешавад.

ж) Принципи арзёбии таъсири танзимкунӣ

Мувофиқи м. 18 қонуни ҚТ "Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ" муқаррар кардан ва тағйир додани ҳуччати иҷозатдиҳӣ дар асоси принципи арзёбии таъсири танзимкуни ба роҳ монда мешавад. Арзёбии таъсири танзимкунии ҳуччати иҷозатдиҳӣ гуфта, асосноксозии дар асоси арзёбии хароҷот ва фоида амалишудаи зарурати қорӣ намудан ё тағйир додани ҳуччати иҷозатдиҳӣ ва таҳлили оқибатҳо барои соҳибқорӣ, аз ҷумла таъмини риояи

¹ Қонуни ҚТ "Дар бораи санчиши фаъолияти субъектҳои хоҷагидор дар Ҷумҳурии Тоҷикистон" аз 28 июли соли 2006 № 194. АМОҚТ соли 2006, № 7, мод. 342.

ҳуқуқу манфиатҳои соҳибкорон ва давлат, ҳамчунин мутобиқат ба мақсадҳои сиёсати танзим ва принципҳои муқаррарнамудаи қонунро меноманд.

Санади арзёбии таъсири танзимкунӣ чӯзӣ таркибии маълумотномаи асоснокунанда ба лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқии танзимкунандаи низоми иҷозатдиҳӣ мебошад. Санади арзёбии таъсири танзимкунӣ зарурати қабул намудани лоиҳаи мушаххаси санади меъёрии ҳуқуқиро муайян мекунад, инчунин ҷиҳатҳои миқдорӣ ва сифатии таъсироти асосии (фоида ва хароҷоти) онро ба ҷомеа арзёбӣ менамояд.

з) Принципи норавоии ситонидани пардохтҳо аз довталаб ва соҳиби ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ барои амалисозии иҷозатдиҳӣ, ба истиснои пардохти бочи давлатӣ, дар ҳаҷм ва тартибе, ки қонунгузории ҚТ оид ба андоз ва дигар пардохтҳо муқаррар кардааст.

Дар асоси м. 9 қонуни ҚТ “Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ” маблағгузорӣ ва пардохтҳо барои додани ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ дар доираи маблағҳои амалӣ мегарданд, ки аз буҷетҳои дахлдор барои нигоҳдории мақомоти иҷозатдиҳанда ҷудо карда мешаванд.

Барои баррасии ариза оид ба додани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ барои намудҳои фаъолияти дар қонуни мазкур пешбинишуда, пардохти иҷозатдиҳӣ баробар ба як нишондиҳанда барои ҳисобҳо ситонида мешавад, ки он баргардонида намешавад. Барои додани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ баробар ба ду нишондиҳанда барои ҳисобҳо пардохт ситонида мешавад. Маблағҳои пардохти иҷозатдиҳӣ ба буҷети давлатӣ гузаронида мешаванд. Дар сурати тамдиди муҳлати амали ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ баробар ба додани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ пардохт ситонида мешавад.

Мувофиқи м. 16 қонуни ҚТ «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» иҷозатномадиҳӣ дар доираи маблағи аз буҷети дахлдор барои хароҷоти мақомоти иҷозатномадиҳӣ ҷудогардида маблағгузорӣ мешавад.

Барои баррасии ариза оид ба додани иҷозатнома ба намудҳои фаъолияти бо моддаи 17 қонуни мазкур пешбинигардида ба андозаи чор нишондиҳанда барои ҳисобҳо ва ба намудҳои фаъолияти бо моддаи 18 қонун пешбинигардида ба андозаи даҳ нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҳақ пардохта мешавад, ки онҳо пас гардонида намешаванд. Барои додани иҷозатнома ба намудҳои фаъолияти бо моддаи 17 қонун пешбинигардида ба андозаи даҳ нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҳақ пардохта мешавад. Андозаи ҳаққи додани иҷозатнома барои намудҳои фаъолияти дар моддаи 18 қонун пешбинигардидаро Ҳукумати ҚТ аз рӯи ҳар намуди фаъолият дар Низомнома дар бораи хусусиятҳои иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият муайян мекунад.

Маблағҳои пардохтҳои ҳаққи иҷозатнома ба буҷети давлатӣ гузаронида мешаванд. Ҳангоми дароз намудани муҳлати амали иҷозатнома аз довталаб маблағи ба ҳаққи иҷозатномадиҳӣ баробар ситонида мешавад. Дар сурати мутобиқи муқаррароти қисми 1 моддаи 8 Қонуни мазкур кам

кардани муҳлати амали иҷозатнома маблағи пардохти ҳаққи иҷозатномадихӣ мутаносибан ба муҳлати амали иҷозатнома кам карда мешавад.

Контрол (назорат)- и иҷозатдихӣ танҳо аз ҳисоби маблағҳои бучети ҷумҳуриявӣ амалӣ карда мешавад. Амалисозии контрол (назорат) ва мониторинги иҷозатдихӣ мақомоти иҷозатдихӣ аз ҳисоби маблағ ва молу мулки соҳиби ҳуҷҷати иҷозатдихӣ манъ аст.

Принсипи норавоии ситонидани пардохтҳо аз довталаб ва соҳиби ҳуҷҷати иҷозатдихӣ барои амалисозии иҷозатдихӣ, ба истисноии пардохти бочи давлатӣ, дар ҳаҷм ва тартибе, ки қонунгузори ҚТ оид ба андоз ва дигар пардохтҳо муқаррар кардааст низ аз мади назари қонунгузорӣ дур монда то ҳол танзими худро дар қонунгузори низоми иҷозатдихӣ наёфтааст.

к) Принсипи баробарҳуқуқии субъектони фаъолияти соҳибкорӣ

Принсипи баробарҳуқуқии субъектони фаъолияти соҳибкорӣ ҳангоми гирифтани ҳуҷҷати иҷозатдихӣ ва амалисозии фаъолияти иҷозатдихӣ дар унсурҳои зерин ифода меёбад:

- озодии интихоби субъектони фаъолияти соҳибкорӣ истехсолоти муайяннамудаи қонун, намуди фаъолияти соҳибкорие, ки ба иҷозатдихӣ таалуқ дорад ва ҳудуди фаъолияти худ;

- таъмини баробарҳуқуқии субъектони фаъолияти соҳибкорӣ, аз ҷумла шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии хориҷӣ, ҳангоми гирифтани ҳуҷҷати иҷозатдихӣ, новобаста аз шакли ташкилию ҳуқуқӣ ва шакли моликият;

- муқаррар кардани талаботи ягонаи шарту шароити иҷозатдихӣ бо роҳи муайян намудани мувофиқати онҳо бо сатҳи таваккал аз руи амалисозии намуди фаъолияти соҳибкории дахлдор;

- роҳ надодан ба беасосии мушкил ва барзиёдӣ расмиёти маъмурӣ;

- аз байн бурдани тақвияти монополизм дар бозор ва ё маҳдудсозии фаъолияти озоди соҳибкорӣ ҳангоми иҷозатдихӣ;

- норавоии талаби гирифтани ҳуҷҷати иҷозатдихӣ алоҳида, барои шахсони воқеие, ки дар асоси шартномаи меҳнатӣ бо соҳиби ҳуҷҷати иҷозатдихӣ кор мекунад, ба истисноии амалисозии фаъолият мусофиркашонӣ (ба ғайр аз тақсими сабукрав) ва боркашонии байналмилалӣ нақлиёти автомобилӣ;

- манъи истифодаи намуди иҷозатдихӣ фаъолияти соҳибкорӣ барои маҳдудсозии рақобат.

2. Принсипҳои танзими иҷозатномадихӣ ба баъзе намудҳои фаъолият

а) Принсипи таъмини фазои ягонаи иқтисодӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон

Батанзимдарории низоми иҷозатдихӣ бояд барои асосҳои ҳуқуқии барпо кардани бозори ягона ва таъмини фазои ягонаи иқтисодӣ дар қаламрави ҚТ мусоидат намояд. Принсипи мазкур дар алоқаи ногусастани бо м. 12 Конститутсия қарор дорад.

Мувофиқи муқаррароти конститутсионӣ бозори ягона маъноии интиқоли озоди молу маҳсулот, хизматрасони ва воитаҳои молиявӣ дар

тамоми қаламрави ҚТ - ро дорад. Амалисозии фаъолияти низоми иҷозатдиҳӣ ба бозори ягона куллан ғайриимкон аст, ин чунин маъно дорад, ки ҳамагуна монеасозиву маҳдудсозии фаъолияти соҳиби ҳуҷҷати иҷозатдиҳиро дар қаламрави Тоҷикистон мувофиқи ҳуҷҷати иҷозатдиҳии додашудаи мақомоти ваколатдори ҳокимияти иҷроия ва ё мақомоти маҳаллии ҳокимияти иҷроия истисно мекунад. Шарти ягонаи фарқкунандаи додани ҳуҷҷати иҷозатдиҳие, ки дар сатҳи мақомоти маҳаллии ҳокимияти иҷроия амалӣ карда мешавад – ин огоҳиномаи хаттии довталаби ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ ба мақомоти маҳаллии ҳокимияти иҷроияи ҚТ дар хусуси амалисозии фаъолияти иҷозатдиҳӣ дар қаламравӣ мақомоти маҳаллии ҳокимияти иҷроияи дахлдор ба ҳисоб меравад. Дар огоҳинома бояд маълумотҳои муқаррарнамудаи қонунгузорӣ аз қабилӣ маълумот дар бораи шахсияти довталаби ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ, намуди фаъолияти иҷозатдиҳӣ, макон ва мӯҳлати амалисозии намуди фаъолияти иҷозатдиҳӣ ва ғ.

Бағайр аз ин фазои ягонаи иқтисоди ташкили низоми ягонаи мақомоти иҷозатдиҳиро таъмин менамояд. Асоси низоми мазкур дар қонунгузори ҚТ оид ба иҷозатномадиҳӣ гузошта шудааст. Номгӯи субъектони ҳокимиятии низоми иҷозатдиҳӣ ва низоми салоҳиятҳои онҳо дар қонунгузори низоми иҷозатдиҳӣ ба танзим дароварда шудааст.

б) Принципи муқаррар намудани номгӯи ягонаи намудҳои фаъолияти иҷозатномадодашаванда

Номгӯи ягонаи намудҳои фаъолияти иҷозатномадиҳӣ дар қонунгузори низоми иҷозатдиҳӣ муайян ва мустаҳкам карда шудааст. То қабули Қонуни ҚТ «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» аз 17 майи соли 2004 №37¹, номгӯи ягонаи намудҳои фаъолияти иҷозатномадиҳӣ дар ягон санади меъёрии ҳуқуқӣ муқаррар карда нашуда буд. Намудҳои фаъолият, ки барои онҳо гирифтани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ талаб карда мешуд, бениҳоят зиёд буданд ва бештари онҳо тавассути санадҳои зерқонунӣ муайян ва танзим карда мешуданд. Мавҷуд набудани якхелагӣ (унификатсия) дар соҳаи низоми иҷозатдиҳӣ ба рушди босамари он таъсири манфӣ расонид: батанзимдарории муносибатҳои иҷозатдиҳӣ тавассути санадҳои меъёрии қувваи ҳуқуқии гуногундошта, ба монанди қонунҳои ҚТ, фармонҳои Президенти ҚТ, Қарорҳои Ҳукумати ҚТ ва ҳатто санадҳои меъёрии вазорату идораҳо ва мақомотҳои маҳаллии ҳокимияти иҷроия амалӣ карда мешуд.

Мавҷуд набудани нуқтаи назари ягона ба падидаи низоми иҷозатдиҳӣ ба меъёрҳои конституционӣ муҳолифат намуда, махсусан ба рушди инкишофи босуботи фаъолияти озоди иқтисодӣ мамоният менамуд (қ. 2 м. 12 Конститутсияи ҚТ).

Бояд қайд намуд, ки бо қабули Қонун ҚТ «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» заминаи мусоиди объективӣ барои муқаррар кардани номгӯи ягонаи намудҳои фаъолияти иҷозатномадиҳӣ фароҳам

¹ Қонуни ҚТ «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» аз 17 майи соли 2004 №37 АМОҚТ с. 2004, №5, мод. 348.

оварда шуд, аммо бисёре аз номуайяни ва номукаммали дар муносибат ба феҳристи намудҳои фаъолияти иҷозатдиҳӣ ҳамонро ҷой дошт. Иҷозатномаҳое, ки мувофиқи қонунҳои пештар амалкунанда оиди иҷозатномадиҳӣ гирифта шуда буданд, ва бевосита дар қонуни нав танзим шуда буданд, то ба охир расидани мӯҳлаташон амал мемуданд ва нисбати намудҳои фаъолияте, ки аз феҳристи намудҳои фаъолияти иҷозатномадиҳӣ хориҷ карда шуданд, баъди қувваи қонунӣ даромадани қонуни нав аз эътибор соқит доништа шуданд.

Боиси тазаккур аст, ки қабули Қонуни ҚТ «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» аз 2 августи соли 2011 №751, дар қоркард ва банизомдарории номгӯи ягонаи намудҳои фаъолияти иҷозатдиҳӣ қадами ҳалкунанда ва устувор гузошт. Махсусан, қонун на танҳо номгӯи намудҳои фаъолияти иҷозатдиҳиро муайян намуд, балки номгӯи мукаммали намудҳои фаъолияти (ва ё соҳаи фаъолияти) иҷозатдиҳиро муқаррар кард, ки танҳо дар асоси қонуни махсуси кодификатсини амалӣ карда мешаванд. Бо ҳамин тариқ, то андозае мушкилоти механизми амалисозии низоми иҷозатдиҳӣ дар доираи санадҳои зерқонунӣ баргараф карда шуда, масъалаи танзими объекти низоми иҷозатдиҳӣ дар ҚТ танҳо тавассути санади қонунгузорӣ, ба як низоми муайян дароварда шуд.

в) Принсипи муқаррар кардани тартиби ягонаи иҷозатномадиҳӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон

Принсипи муқаррар кардани тартиби ягонаи иҷозатномадиҳӣ дар Қонуни ҚТ «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» мустаҳкам карда шудааст. Аммо дар санадҳои меъёрии ҳуқуқии пештар амалкунанда дар бораи танзимнамои ва ба шакли муайян даровардани принсипи тартиби ягонаи иҷозатномадиҳӣ танҳо замина гузошта шуда буду ҳалос. Бояд эътироф намуд, ки муваффақ шудан ба ҳадди ниҳой ва пурраи принсипи расмиёти ягонаи низоми иҷозатдиҳӣ то ҳол ба қонунгузории ҚТ муяссар нагардидааст. Читавре, ки дар боло ёддовар шуд, Қонуни ҚТ «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» ду гурӯҳи намудҳои фаъолияти иҷозатномадиҳиро муқаррар менамояд. Намудҳои умумии фаъолияти иҷозатномадиҳӣ ки дар м. 17 қонун муқаррар карда шудаанд ва дар асосӣ қоидаву тартиби умумии иҷозатномадиҳии муайяннамудаи қонуни мазкур ва низомнома оид ба хусусиятҳои иҷозатномадиҳӣ ба намудҳои алоҳидаи фаъолият ба роҳ монда мешавад. Мувофиқи м. 19 қонуни мазкур қонунҳо ва санадҳои дигари меъёрии ҳуқуқие, ки тартиби иҷозатномадиҳиро танзим менамоянд, дар қисмате, ки ба қонуни мазкур муҳолифат надоранд, амал мекунанд. Иҷозатномаҳое, ки пеш аз интишори расмии қонуни мазкур дода шудаанд, то мӯҳлати дар онҳо нишон дода шуда эътибор доранд.

Ҳамчунин дар м. 18 қонун номгӯи махсуси намудҳои фаъолияте, ки барои амалӣ намудани онҳо иҷозатнома зарур аст майян карда шудааст. Намудҳои фаъолияте, ки дар м. 18 қонун танзим карда шудаанд, тибқи тартиби қоидаҳои махсуси расмиёти иҷозатномадиҳӣ ба роҳ монда мешаванд. Дар асоси қ. 2 м. 18 қонун намудҳои фаъолияти иҷозатномадиҳӣ

оид ба анҷомдиҳии амалиёти бонкӣ, аз ҷумла бонки исломӣ, амалиёт бо асъори хоричӣ ва фаъолияти оператори низоми пардохт бо қонунгузории ҚТ дар бораи фаъолияти бонкӣ, фаъолияти бонкии исломӣ, ташкилотҳои маблағгузории хурд, танзими асъор ва назорати асъор, хизматрасониҳои пардохт ва низоми пардохт ба танзим дароварда мешавад.

Ҳамин тариқ, дар ҳолати имрӯзаи қонунгузории ҚТ принсипи тартиби ягонаи низоми иҷозатдиҳӣ ба таври зарурӣ ҳалли худро наёфтааст. Ба ғайр аз он, ки қонуни ҚТ «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» ду гурӯҳи намудҳои фаъолияти иҷозатномадиҳиро муқаррар менамояд, инчунин қонуни ҚТ «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» принсипи муқаррар намдани тартиби ягонаи додани ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳиро танзим менамояд. Аммо ба ҷуз ин ду санади кодификатсионӣ, ки дар худ меъёри махсусро оиди он, ки намуд ва тартиби ягонаи низоми иҷозатдиҳӣ ва иҷозатномадиҳиро танҳо қонунҳои мазкур муайян мекунад, то ҳол дар ҚТ санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ҷой доранд, ки намуди фаъолият ва ё тартиби иҷозатдиҳиро бар хилофи қонунҳои зикршудаи махсусгардонидашуда муайян ва танзим менамоянд.

г) Принсипи муқаррар намудани шарту талаботи иҷозатномадиҳӣ тибқи низомнома оиди хусусиятҳои иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият

Яке аз принсипҳои асосии низоми иҷозатдиҳӣ ин принсипи муқаррар намудани шарту талаботи иҷозатномадиҳӣ тибқи низомнома оиди хусусиятҳои иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият ба ҳисоб рафта, дар низоми принсипҳои низоми иҷозатдиҳӣ падидаи нав ба шумор меравад. Муқаррар намудани принсипи мазкур бояд маънои онро дошта бошад, ки аз як ҷониб ин имкониятҳои ҳокимиятии мақомоти иҷозатномадиҳиро ои ба мустақилона ва тибқи салоҳдиди худ ҷорӣ кардани шарту талаботи иловагӣ нисбати довталаб ва соҳиби ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ маҳдуд намуда, аз ҷониби дигар функсияи коркарду муқаррар намудани шарту талаботи иҷозатномадиҳиро ба сатҳи зерқонунии танзими ҳуқуқӣ мансуб медонад.

Пайдоиши принсипи мазкурро дар таркиби принсипҳои асосии низоми иҷозатдиҳӣ аз нуқтаи назари тамоюли амалисозӣ ва таъмини баланди риояи ҳуқуқу озодиҳои субъектони хоҷагидорӣ дар муносибатҳои ҳуқуқи иҷозатномадиҳӣ метавон як омили мусбӣ арзёбӣ намуд. Шарту талаботҳои иҷозатномадиҳӣ дар маҷмӯъ ин ҳамон маҳдудсозии озодиҳои соҳибкорон, ки хатари суистифодаи ваколатҳои мансабиро аз ҷониби мақомоти салоҳиятдори низоми иҷозатдиҳӣ ва шахсони мансабдори онҳо ба вучуд меорад. Мавҷуд набудани принсипи мазкур аксари вақт ба вайронқунии меъёри конституционӣ оварда мерасонид. Мақомоти иҷозатномадиҳанда мустақилона шарту талаботҳои иловагии иҷозатномадиҳиро ҷорӣ намуда, барои гирифтани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ худсарона номгӯи ҳуҷҷатҳои иловагиро талаб менамуданд. Акнун ҳолати мазкур бо муқаррароти меъёри қонунгузорӣ, ки тибқи он номгӯи шарту талаботи иҷозатномадиҳиро ба таври истисно танҳо низомнома оиди

хусусиятҳои иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият муайян мекунад, баргараф карда шуд.

Ҳамакнун мувофиқи қ. 1 м. 5 қонуни ҚТ «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» тасдиқи низомнома оид ба хусусиятҳои иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият салоҳияти истисноии Ҳукумати ҚТ мебошад. Низомнома дар бораи хусусиятҳои иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият бо Қарори Ҳукумати ҚТ, аз 3 апрели соли 2007 № 172¹ тасдиқ карда шудааст.

Ҳамин тариқ, Ҳукумати ҚТ дар асоси лоиҳаи пешниҳоднамудаи вазорату идораҳои соҳавӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдорро тасдиқ менамояд. Чунин ҳолати қор мувофиқати низомномаи қабулгардида, аз як тараф дархосту иродаи мақомоти иҷозатномадиҳие, ки лоиҳаи дахлдорро тайёр кардааст ва аз ҷониби дигар талаботи қонунгузори иҷозатномадиҳиро таъмин менамояд. Ба ғайр аз ин воғузоршавии ваколатҳои иҷозатномадиҳии мақомоти ҳокимияти иҷроия ба мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатро низ Ҳукумати ҚТ амалӣ месозад.

Бояд қайд намуд, ки низомнома оиди хусусиятҳои иҷозатномадиҳӣ танҳо шарту талаботҳои намудҳои иҷозатномадиҳиро танзим намуда, нисбати низоми иҷозатдиҳӣ татбиқ намегардад. Мутаасифона то ҳол шарту талаботи низоми иҷозатдиҳӣ ва механизми ба даствардани ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ тавассути қонунҳои соҳавӣ ва санадҳои зерқонунии мақомоти иҷозатдиҳӣ муайян карда шуда, амалӣ сохта мешавад. Ин ҳолати бухронии қонунгузори низоми иҷозатдиҳӣ ба рушди устувори фаъолияти соҳибқорӣ ва иқтисоди бозаргонии кишвар монеа эҷод намуда, ба маҳдудсозии ҳуқуқҳо ва манфиатҳои қонунии довталаби ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ ва суистифода аз ваколатҳои мансабӣ аз ҷониби мақомоти иҷозатдиҳӣ (шахсони мансабдорӣ онҳо) ва дигар омилҳои коррупсионӣ замина фароҳам меорад.

д) Принсипи ошкорбаёнӣ ва шаффофият ҳангоми амалисозии расмиёти иҷозатномадиҳӣ

Принсипи шаффофият ва ошкорбаёнӣ иҷозатномадиҳӣ ба муқобили ҳаракатҳои ғайриқонунии шахсони мансабдори мақомоти давлатӣ заминаи мусоиде фароҳам меорад. Субъектони ҳуқуқи хусусӣ: ҳар як шахси воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ҳуқуқ дорад аз феҳристи иҷозатномадиҳӣ маълумотро оиди иҷозатномадори мушаххасе дастрас намояд. Принсипи ошкорбаёнӣ иҷозатномадиҳӣ на танҳо нисбати довталаби иҷозатнома ва иҷозатномадор паҳн мешавад, балки маълумоти дахлдорро аз феҳрист ҳамчунин ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ, соҳибқорони инфиродӣ ва дигар шахсони воқеиву ҳуқуқие, ки хоҳиши истифодаи маълумоти мазкурро бо мақсади илмӣ, тиҷоратӣ ва ғ. доранд ҳуқуқи дастрас намудан доранд. Мувофиқи м. 15 қонуни ҚТ «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» маълумоти дар феҳристи иҷозатномаҳо буда, барои шиносонидани шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ кушода аст. Маълумоти дар

¹ Низомнома дар бораи хусусиятҳои иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият бо Қарори Ҳукумати ҚТ, аз 3 апрели соли 2007 № 172 //http://WWW.adlia.tj.

фехристи иҷозатномаҳо буда дар бораи иҷозатномадори мушаххас дар шакли иқтибос ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ бо пардохти маблағ дода мешавад. Андозаи пардохти маблағ барои додани чунин маълумот як нишондиҳанда барои ҳисобҳо ташкил медиҳад ва ба бучети давлатӣ гузаронида мешавад. Маълумот аз фехристи иҷозатномаҳо ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ ройгон дода мешавад. Мӯҳлати додани маълумот аз фехристи иҷозатномаҳо баъди қабули аризаи дахлдор набояд аз 3 рӯз зиёд бошад.

Таъмини усули шаффофияти иҷозатномадиҳӣ ин интишори ҳатмии ҳамагана санадҳои меъёрие, ки дар соҳаи мазкур амал мекунад, аз ҷумла ҳамаи санадҳои зерқонунии танзимкунандаи расмиёти иҷозатномадиҳӣ, ҳамчунин санадҳои идоравии мақомоти иҷозатномадиҳӣ ба шумор меравад. Тибқи қонунгузори ҚТ дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳама қонунҳо ва санадҳои зерқонуние, ки ба ҳуқуқ, озодӣ ва вазифаҳои инсон ва шаҳрванд дахл доранд, ҳатман ба таври расмӣ нашр карда мешаванд.

Амалисозии намудҳои фаъолияти иҷозатномадиҳӣ ифодакунандаи яке усулҳои баамалбарории ҳуқуқи конститутсионии машғул шудан ба фаъолияти соҳибкорӣ мебошад, чунки амалисозии шумораи зиёди намудҳои гуногуни фаъолияти соҳибкорӣ, танҳо баъди гирифтани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ ғайриимкон аст, илова бар ин соҳиби ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ уҳдадор аст шарту талаботи низоми иҷозатдиҳиро риоя намояд. Ҳамин тариқ маълум гардид, ки ҳамаи санадҳои меъёрии мақомоти давлатие, ки чӣ дар сатҳи ҷумҳурӣ ва маҳаллӣ, инчунин санадҳои мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ оиди низоми иҷозатдиҳӣ қабул карда мешаванд ба гурӯҳи зикршуда дохил гардида, ҳатман интишор мешаванд.

Мақомоти дахлдори давлатӣ вазифадоранд истифодабарандагонро ба речаи зарурии дастрас намудани маълумот дар бораи иҷозатномадиҳӣ таъмин намоянд. Мувофиқи м. 25 Конститутсия мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, хизмҳои сиёсӣ ва шахсони мансабдор вазифадоранд ба ҳар кас имконияти пайдо намудан ва шинос шуданро ба ҳуҷҷатҳое, ки ба ҳуқуқ ва манфиати ӯ дахл доранд, таъмин намоянд, ба истиснои ҳолатҳое, ки қонун муайян кардааст.

Ошкорбаёнӣ иҷозатномадиҳӣ дар худ яке аз шаклҳои таъмини шаффофиятро ифода мекунад, ки мутобиқ ба ҳуқуқҳои конститутсионӣ мебошад. Мувофиқи қонунгузори ҚТ ҳар шахс ҳуқуқи озодонаи ҷустуҷӯ, гирифтани, додан, бурдан ва паҳн кардани маълумотро бо ҳамагуна роҳу воситаҳои қонунӣ дорад. Ҳамин тариқ, маълумотҳое, ки бо роҳи пулакӣ шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ аз сарчашмаҳои расмии интишоршудаи санадҳои меъёрӣ, ё ин ки аз фехристи мақомоти иҷозатномадиҳӣ дастрас намудаанд, метавонанд бо тамоми роҳҳои воситаҳои қонунӣ истифода баранд.

Озодии дастрасии маълумот дар бораи иҷозатномадор, танҳо бо роҳи усулҳои дар боло зикр гардида таъмин карда мешавад. Гирифтани маълумот аз дигар сарчашмаҳо, масалан ҳуҷҷатҳое, ки ба довталаби иҷозатнома аз ҷониби мақомоти иҷозатномадиҳӣ дода мешавад, маҳдуд аст. Маълумотҳои дахлдор дар бораи иҷозатномадор ба ӯ имконият

медихад, ки худро бо шахси воқеии мушаххас идентификатсия (баробар, ҳаммонанд) кунад, онҳо ба категорияи маълумотҳои шахсӣ дохил мешаванд, ки речаи махсуси ҳуқуқии ҷимояро дороянд.

Маълумот дар бораи иҷозатномадихӣ, ки ҷамъоварӣ, нигоҳдорӣ ва истифодаи онҳо аз ҷониби мақомоти иҷозатномадихӣ амалӣ карда мешавад, ҳолати шахси ҳуқуқӣ ва воқеиро дар соҳаи фаъолияти соҳибкорӣ муайян мекунад. Ин маълумотҳо ба категорияи маълумотҳо оиди ҳаёти шахсӣ тааллуқ дошта, ҷамъоварӣ, нигоҳдорӣ, истифода ва паҳн кардани чунин маълумотҳо бе иҷозати шахси дахлдор манъ аст.

Маълумотҳои, ки мақомоти иҷозатномадихӣ дар ҳомили қоғазӣ ва ё шакли электронӣ нигоҳ медорад, набояд бо маълумоте, ки дар феҳристи мақомоти иҷозатномадихӣ дар шакли дастрасии озод қарор доранд, як доништа шаванд. Дар феҳрист маҳдуд будани маълумот дар бораи иҷозатномадор, паҳн кардани онҳо набояд ба иҷозатномадор зарари моддӣ ва манавӣ расонад, нишон дода мешавад.

Ҷамъоварӣ, нигоҳдошт, истифодабарӣ ва паҳннамоеи маълумоте, ки мақомоти иҷозатномадихӣ аз довталаби иҷозатнома гирифтааст, бояд аз ҷониби ӯ иҷозат дода шавад (тасдиқ карда шавад). Созишномаи дахлдорӣ шахси ҳуқуқӣ ва соҳибкори инфиродие, ки ҳуҷҷатҳоро ба мақомоти иҷозатномадихӣ пешниҳод мекунад, хатман дар шакли хаттӣ тасдиқ мекунад. Паҳн кардани маълумот танҳо ба манфиати оммавӣ-ҳуқуқии давлат иҷозат дода мешавад, масалан маълумот дар бораи иҷозатномадор метавонад ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар асоси ҳалномаи суд дода шавад.

е) Принципи риояи қонуният ҳангоми баамалбарории расмиёти иҷозатномадихӣ

Принципи қонуният дар амалисозии фаъолияти иҷозатномадихӣ пеш аз ҳама тавассути меъерҳои худӣ қонуни ҚТ «Дар бораи иҷозатномадихӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» таъмин карда мешавад. Зери мафҳуми қонуният дар назарияи ҳуқуқ риояи бечуну чарои қонунҳо ва санадҳои зерқонунӣ аз ҷониби ҳамаи субъектони муносибатҳои ҳуқуқӣ фаҳмида мешавад. Принципи сиёсӣ, идорӣ, иқтисодӣ ва дигари ба мақсад мувофиқ дар қабули санадҳои идоракунӣ бо принципи қонуният мувофиқат намекунад, чун ки ин маъно ба эътибор нагифтани шароити ҳуқуқию қонунии фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатиро дорад.

Ҳангоми амалисозии иҷозатномадихӣ дар байни ҷанбаҳои қонуният, инҳоро ҷудо кардан мумкин аст:

1) волоияти қонунҳо бар санадҳои зерқонунӣ, ки маънии бартари қонунҳоро ҳангоми танзимамоеи фаъолияти иҷозатномадихӣ дорад. Махсусан, ҳангоми даровардани ягон намуди фаъолияти иҷозатномадихӣ, танҳо бо роҳи даровардани тағйиру иловаҳо ба номгуи намудҳои фаъолияти иҷозатномадихие, ки дар қонун мустаҳкам карда шудаанд мумкин аст (қ. 3 м. 18. қонун «Дар бораи иҷозатномадихӣ ба баъзе намудҳои фаъолият»). Инчунин даровардани ислоҳ ба қонунҳои иҷозатномадихӣ тавассути санадҳои зерқонунӣ манъ аст.

2) кафолати амалисозии ҳуқуқҳои конституционии шаҳрвандон дар ҷараёни баамалбарории ҷаъолияти иҷозатномадиҳӣ. Шаҳрвандон ҳуқуқдоранд аз болои ҷаъолияти (санади) шахсони мансабдори мақомоти иҷозатномадиҳӣ шикоят намоянд, хангоми рад кардани додани иҷозатнома, гузаронидани экспертизаи мустақилро талаб намояд, оиди пешниҳод намудани маълумоти зарурӣ аз ҷаъолияти мақомоти иҷозатномадиҳӣ исрор намояд.

3) афзалияти ҳимояи манфиатҳои умумидавлатӣ ва ҳуқуқҳои хусусии шахсони воқеиву ҳуқуқӣ ва соҳибқорони инфиродӣ. Махсусан, мувофиқи қонунгузории иҷозатномадиҳӣ салоҳияти мақомоти иҷозатномадиҳанда оиди бекор кардани иҷозатнома маҳдуд карда шудааст. Ба истиснои ҳолатҳои, ки дар қ. 4 м. 14 қонун «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои ҷаъолият» нишон дода шудааст. Масалан тибқи меъри моддаи мазкур мақоми иҷозатномадиҳанда метавонад иҷозатномаро дар мавриди аз тарафи иҷозатномадор дар давоми понздаҳ рӯз напардохтани ҳаққи иҷозатнома, инчунин оид ба истифодаи сарватҳои зеризаминӣ дар мӯҳлати муқарраргардида ба ҷаъолият шурӯъ накардани иҷозатномадор ва аз ҷониби иҷозатномадор ба имзо нарасонидани созишномаи сармоягузорӣ бо мақоми вақолатдори давлатӣ бекор кунад. Инчунин дар асоси қ. 6 моддаи мазкур қарори боздоштан ва бекор кардани амали иҷозатнома бораи ҷаъолият оид ба истифодаи сарватҳои зеризаминӣ тибқи муқаррароти моддаи мазкур ва Низомнома дар бораи хусусиятҳои иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои ҷаъолият аз ҷониби Ҳукумати ҚТ қабул карда мешавад.

Ба ғайр аз ин қонун «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои ҷаъолият» номгуӣ намудҳои ҷаъолияти иҷозатномадиҳиро хело кам намуда, муайян намудани онро аз ҷониби санадҳои зерқонунӣ манъ менамояд. Қорӣ намудани ҷаъолияти иҷозатномадиҳӣ танҳо бо мақсади ҳимояи манфиатҳои оммавӣ-ҳуқуқии давлат ва ҳуқуқҳои хусусии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ роҳ дода мешавад. Номгуӣ намудҳои ҷаъолияти иҷозатномадиҳӣ бояд ба моҳияту табиноти иҷозатномадиҳӣ мутобиқат намоянд.

Ҳуқуқ ва манфиатҳои давлат ва шахсони хусусӣ хангоми амалисозии ҷаъолияти иҷозатномадиҳӣ тавассути чораҳои маҷбурсозӣ: граждани-ҳуқуқӣ, маъмури ва ҷазои ҷиноятӣ таъмин карда мешаванд.

Ҳамин тариқ, бояд қайд намуд, ки низоми иҷозатдиҳӣ чун яке аз падидаҳои муҳими ҳуқуқи маъмурии ҚТ дар ҳолати рушд қарор дошта, қонунгузории он низ бо дарназардошти принсипи ҷаъолияти озоди иқтисоди ва иқтисоди бозаргонӣ сол то сол таҳкиму тақмил ва тақвият дода шуда истодааст.

Адабиёт:

1. Марифхонов Р. Н. Проблемы правового регулирования административных процедур в Республике Таджикистан. Монография. – Душанбе: «Эр-граф», 2014. С. 21-31.

2. Наимов Б. Г. Некоторые вопросы разрешительной системы в Республике Таджикистан // Научно – информационный журнал «Правовая жизнь». – Душанбе. № 1 (18). 2018. С. 95-106.

3. Наимов Б. Г. Общая характеристика разрешительной системы // Материалы Конференция памяти Куфаковой Н. А «Публично-правовые механизмы в обеспечении общественного развития» Москва., 6 апреля 2017 г. – Москва: РУДН, 2017. С. 182-191.

4. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон // <http://WWW.adlia.tj>.

5. Кодекси расмиёти маъмурии ҚТ аз 5 марти соли 2007 № 232. АМО ҚТ, соли 2007, №3, мод. 164, 165.

6. Қонуни ҚТ "Дар бораи санчиши фаъолияти субъектҳои хоҷагидор дар Ҷумҳурии Тоҷикистон" аз 28 июли соли 2006 № 194. АМОҚТ соли 2006, № 7, мод. 342.

7. Қонуни ҚТ “Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ” аз 2 августи соли 2011, №751 АМОҚТ с. 2011, № 7-8, мод. 606.

8. Қонуни ҚТ «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» аз 17 майи соли 2004 №37. АМОҚТ с. 2004, №5, мод. 348.

9. ҚонунҚТ «Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибқорони инфиродӣ» аз 19 майи соли 2009, № 508. (Ахбори МОҚТ соли 2009, №5, мод. 316.

10. Низомнома дар бораи хусусиятҳои иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият бо Қарори Ҳукумати ҚТ, аз 3 апрели соли 2007 № 172 // <http://WWW.adlia.tj>.

СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ «ИНСТИТУТА ПРЕЗИДЕНТА» И «КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ СТАТУС ПРЕЗИДЕНТА»

Сулаймонов М. С.,

доцент кафедры конституционного права юридического факультета Таджикского Национального университета

Тел.: +992 904238888

E-mail: Sulaymonzoda. m@gmail. com

Касимова Ф. А.,

магистр 1-го курса кафедры конституционного права юридического факультета

Тел.: +992 934077400

E-mail: kasimovaf07@gmail. com

Научная специальность: 12.00.02 – конституционное право; конституционный судебный процесс; муниципальное право

Аннотация: В статье определены позиции ученых относительно понятия и содержания конституционно-правового статуса Президента Республики Таджикистан. А так же авторами проводится сравнительно правовой анализ понятия «институт президента» и «правовой статус президента». Также особенности правового статуса Президента Республики Таджикистан. В частности рассматриваются отличительные особенности правового положения Президента Республики Таджикистан.

Ключевые слова: конституционно-правовой статус, институт Президента, Президент Республики Таджикистан.

ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВӢ-ҲУҚУҚИИ МАФҲУМИ “ПАДИДАИ ПРЕЗИДЕНТӢ” ВА “ВАЗӢИ ҲУҚУҚӢ-КОНСТИТУТСИОНИИ ПРЕЗИДЕНТ”

Сулаймонов М. С.

дотсенти кафедраи ҳуқуқи конституционии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Тел.: +992 904238888

E-mail: Sulaymonzoda. m@gmail. com

Касимова Ф. А.

магистри курси 1 кафедраи ҳуқуқи
конституционии факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

Тел.: +992 904238888

E-mail: Sulaymonzoda. m@gmail. com

Ихтисоси илмӣ: 12.00.02 – ҳуқуқи конституционӣ; муҳофизат
конституционӣ; ҳуқуқи муниципалӣ.

Фишурда: Дар мақола ақидаи олимони оид ба мафҳум ва мазмуни вазъи ҳуқуқӣ – конституционии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шудааст. Муаллифон таҳлили муқоисавӣ - ҳуқуқии мафҳумҳои «ниҳоди президентӣ» ва «вазъи ҳуқуқии президент»-ро мавриди таҳқиқ қарор додаанд. Хусусиятҳои фарқкунандаи вазъи ҳуқуқии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон низ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Калидвожаҳо: вазъи конституционӣ-ҳуқуқӣ, падидаи Президентӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF THE CONCEPT OF “INSTITUTE OF THE PRESIDENT” AND “LAW STATUS - PRESIDENT'S CONSTITUTION”

Sulaimonov M. S.

associate Professor, Department of
Constitutional Law, Faculty of Law, Tajik
National University

Phone: +992904238888

E-mail: Sulaymonzoda. m@gmail. com

Kasimova F. A.

1st year master of the department of
constitutional law National University

Phone: +992934077400

E-mail: kasimovaf07@gmail. com

Scientific specialty: 12.00.02 – constitutional law; constitutional litigation;
municipal law.

Annotation: The article defines the position of scientists regarding the concept and content of the constitutional and legal status of the President of the Republic of Tajikistan. The authors also conduct a comparative legal analysis of the concepts of “institution of the president” and “legal status of the president”. Also Features of the legal status of the President of the Republic of Tajikistan.

The distinctive features of the legal status of the President of the Republic of Tajikistan are also considered.

Keywords: constitutional status, Institute of the President, President of the Republic of Tajikistan.

Вопросы определения понятия конституционно-правового статуса Президента РТ и его структурных элементов являются одними из самых актуальных вопросов конституционного права Республики Таджикистан. Это связано с тем, что посредством определения конституционно-правового статуса Президента определяются форма правления, модель разделения властей, политический режим и другие важнейшие институты государства. Также посредством конституционно-правового статуса определяются роль и место Президента в системе органов государственной власти.

Таким образом, можно заключить, что конституционно-правовой статус главы государства, как и любого другого субъекта, конституционно-правовых отношений, представляет собой определяемую исключительно нормами конституционного законодательства нормативно-правовую категорию¹.

Общепризнанным фактом является то, что конституционному праву как системообразующей отрасли права характерна особая направленность регулирования, которая проявляется во взаимодействии государства, общества и личности. Исходя из этого, определяется и круг регулируемых отношений, которые можно обозначить как государственно-властные отношения. Данные отношения направлены на регламентацию принципиальных сущностных начал построения государства, таких как правовой статус личности, предназначение и порядок осуществления государственной власти, а также их основных составляющих – принцип разделения властей и единство государственной власти, порядка легитимации государственных органов, их компетенции, прекращения полномочий, включая возможность применения мер ответственности.

Исходя из этого, субъектный состав конституционных правоотношений намного шире. Как отмечают А. М. Диноршоев и С. М. Салохидинова, в качестве субъектов конституционных отношений выступают предусмотренные конституцией и иными законодательными актами участники конституционно-правовых отношений, которые по своим особенностям наделены соответствующими правами, обязанностями и несут установленную законом ответственность. Специфика субъектов конституционно-правовых отношений проявляется в том, что, в отличие от других отраслей права, конституционно-правовые отношения не могут возникнуть между двумя гражданами. В этих отношениях одной из сторон всегда выступает государство в лице его органов и должностных лиц.

¹ Шувалов М.Н. Конституционно-правовой статус Президента Украины / М.Н. Шувалов // Труды Института государства и права Российской академии наук. – М., 2013. – С. 150.

Нормы конституционного права, регулируя соответствующие отношения, устанавливают определенные характеристики субъектов, которые следует признать формами конституционно-правового статуса.

Говоря о конституционно-правовом статусе Президента, нельзя не затронуть вопросы о самом понятии «правовой статус» и его содержании. В юридической науке данным термином описываются многие научные категории, также он широко используется и в законодательстве¹.

По мнению С. А. Комарова, «статус субъекта права в теории права является более общей правовой категорией, обычно рассматриваемой как принадлежащих субъекту права и установленных нормами объективного права независимо от участия субъекта в конкретных правоотношениях совокупность, система, комплекс основных прав и обязанностей»².

Исходя из этого, можно утверждать, что обычно термин «правовой статус» применяют в случаях, когда речь идет о характеристиках тех или иных субъектов правоотношений.

Так, С. А. Авакьян под правовым статусом понимает «положение органа, оформленное нормативным правовым актом объединения, организации, должностного лица, личности». С его точки зрения, под статусом можно понимать также место в системе общественных отношений и характеристику субъектов права, основные права и обязанности, форму (порядок) их реализации и принимаемых при этом актов или совершаемых действий³.

Применительно к органам государственной власти в юридической литературе наиболее распространено отождествление правового статуса с компетенцией⁴. Считается, что в данном случае речь следует вести только об узкой трактовке правового статуса. На наш взгляд, такой подход является ограниченным и не позволяет раскрыть сущность правового статуса того или иного органа государственной власти. В этой связи вопрос о правовом статусе в широком смысле необходимо рассматривать как совокупность элементов, характеризующих деятельность органов государственной власти.

В этом контексте следует согласиться с мнением ряда ученых относительно того, что конституционно-правовой статус органов государства образует не только круг их прав и обязанностей, но и их фактическая реализация. Так, по мнению Н. В. Витрука, «содержание конституционно-правового статуса реализуется не только в правовых отношениях, но и посредством юридических связей»⁵.

Таким образом, в науке конституционного права понятие конституционно-правового статуса того или иного субъекта

¹ Воеводин Л.Д. Юридический статус личности в России / Л.Д. Воеводин. – М.: Изд. гр «ИНФРА-М-НОРМА», 1997 г. С-3

² Комаров С.А. Общая теория государства и права / С.А.Комаров. – М., 1997. С-209.

³ Авакьян С.А. Конституционный лексикон / С.А. Авакьян. – М., 2015. – 593 с

⁴ Хутинаев И.Д. Институт Президента Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02: специальность 12.00.02. / И.Д. Хутинаев. – М., 1994. 22с.

⁵ Витрук Н.В. Общая теория правового положения личности / Н.В. Витрук. – М., 2008. – 448 с.

конституционных правоотношений дается через перечень составляющих конкретный статус элементов. Составляющие статус элементы должны раскрывать признаки того или иного субъекта, его черты, позволяющие отнести субъект к определенной системе, а также особенности.

Исходя из этого, различают отраслевой, специальный и индивидуальный правовой статус. В первом случае речь идет о том, что данный статус и составляющие его элементы присущи каждому субъекту одного вида. Посредством специального статуса раскрываются особенности тех или иных характеристик, присущих субъекту внутри какого-либо вида. Индивидуальный статус – это отражающее совокупность персонифицированных прав и обязанностей состояние конкретного лица¹.

На основе данного деления можно сделать вывод о том, что конституционно-правовой статус Президента носит индивидуальный характер, который подробно определяется Конституцией и принятыми на ее основе законами.

Раскрывая содержание элементов конституционно-правового статуса Президента, следует отметить, что среди ученых и специалистов нет единого мнения по данному поводу. По мнению некоторых ученых, конституционный статус Президента реализуется в нормах Конституции, в которой определены функции и полномочия главы государства, т. е. в ней дается узкое толкование правового статуса².

Другая категория ученых раскрывает содержание правового статуса Президента через понятие «институт президента», под которым понимается совокупность конституционных норм, регулирующих порядок формирования и функционирования президентской власти.

Особый интерес представляет собой проведенный И. Д. Хутинаевым анализ понятий «институт президента» и «правовой статус президента». По его мнению, институт президента является первичным и объем его нормативного содержания больше, чем у правового статуса президента. По сравнению с последним институт президента не ограничивается лишь функционированием, но также определяет и избрание президента. Таким образом, правовой статус выступает частью правового института, который определяет президентскую деятельность³.

Нормативное содержание института президента, по мнению Ю. Л. Дмитриева, формируется из любых нормативных актов, регулирующих избрание (назначение) президента и вступление в должность, его функционирование и отставку, тогда как нормативное содержание правового статуса президента должно ограничиваться рамками его деятельности⁴.

¹ Диноршоев А.М. Права человека / А.М. Диноршоев. – Душанбе, 2017. – 122с.

² Хутинаев И.Д. Институт Президента Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02: специальность 12.00.02. / И.Д. Хутинаев. – М., 1994. – 26с..

³ Хутинаев И.Д. Институт Президента и проблемы формы государства. – М.-Луч. 1994. 40с.

⁴ Правовой статус Президента Российской Федерации / под общ. ред. Ю. А. Дмитриева. – М., 1997. – 538 с 14.

Рассмотрев различные точки зрения, мы пришли к выводу, что понятия «институт президента» и «правовой статус президента» не являются идентичными и несут различную смысловую нагрузку. Институт президента можно определить как совокупность относительно самостоятельных конституционно-правовых норм, регулирующих однородные общественные отношения, связанные с формированием и функционированием Президента как органа государственной власти. В свою очередь конституционно-правовой статус Президента представляет собой совокупность закрепленных в Конституции и в законодательстве положений, определяющих порядок осуществления деятельности Президента, выражающейся в реализации его функций и компетенции.

Исходя из этого, содержания «институт президента» и «конституционно-правовой статус Президента» имеют разное наполнение, что верно отмечено Л. Ю. Дмитриевым¹.

Определившись с понятием правового статуса Президента, перейдем к изучению его содержания. По данному вопросу среди ученых существуют различные подходы. Так, В. Н. Суворов считает, что конституционный статус президента отражает «во-первых, традиционное понимание президента как главы государства; во-вторых, концепцию «арбитра», обеспечивающего взаимодействие, согласованную работу государственных органов, гаранта Конституции; в-третьих, его определяющее положение по отношению к исполнительной ветви власти, право по ее осуществлению, его роль как фактического главы исполнительной власти»².

Анализируя правовой статус Президента РТ, А. М. Диноршоев и С. М. Салохидинова отмечают, что конституционно-правовой статус Президента РТ складывается из следующих характеристик: глава государства и исполнительной власти; гарант прав и свобод человека и гражданина; Верховный Главнокомандующий; Председатель Совета безопасности.

Далее, авторы отмечают, что Президентом РТ, в соответствии с Конституцией и законодательством РТ, осуществляются такие основные виды деятельности, как: обеспечение стабильности конституционного строя; обеспечение согласованного функционирования и взаимодействия органов государственной власти; гарант Конституции РТ, прав и свобод человека и гражданина; принятие мер по охране суверенитета РТ, ее независимости и территориальной целостности; определение основных направлений внутренней и внешней политики; представление Таджикистана внутри страны и на международной арене³.

На основании изложенных позиций мы пришли к выводу, что элементы конституционно-правового статуса Президента РТ должны определять рамки его деятельности и, исходя из этого, определять его

¹ Правовой статус Президента Российской Федерации / под общ. ред. Ю. А. Дмитриева. – М., 1997. – 538 с. 14.

² Суворов В.Н. Конституционный статус Президента Российской Федерации: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.02 / В.Н. Суворов. – М., 2000. – 500 с.

³ Диноршоев А.М. Конституционное право Республики Таджикистан / А.М. Диноршоев и С.М. Салохидинова. – Душанбе, 2017. – 204 с.

место в системе органов государственной власти, поэтому считаем, что элементами конституционно-правового статуса Президента являются:

Первое это юридические нормы, закрепляющие конституционно-правовой статус Президента РТ, то есть это основы конституционно-правового статуса Президента РТ, которые определяются в главе 4 Конституции РТ, Конституционными законами РТ «О выборах Президента РТ» и «О социальном обеспечении, обслуживании и охране Президента РТ». Однако, как верно отмечают отечественные ученые (Имомов А. И. Диноршоев А. М., Салохидинова С. М.¹), одной из главных проблем в регулировании правового положения Президента РТ является отсутствие специального конституционного закона, регулирующего конституционно-правовое положение Президента РТ. Как показал анализ действующего законодательства в области определения правового статуса Президента РТ, оно имеет ряд недостатков и коллизионных положений, что является абсолютно недопустимым при определении такого важного вопроса, как конституционно-правовой статус Президента РТ. Поэтому предлагаем принять специальный Конституционный закон РТ «О правовом статусе Президента РТ» и закрепить в нем следующий круг вопросов: 1) политическую и государственно-правовую характеристику Президента РТ как органа государственной власти; 2) закрепление основ взаимоотношений Президента РТ с другими органами власти; 3) закрепление важнейших принципов организации и деятельности Президента РТ; 4) установление основ реализации функций, компетенции и полномочий Президента РТ; 5) виды правовых актов Президента РТ и их место в правовой системе; 6) гарантии деятельности, вопросы неприкосновенности и социальной защиты, а также конституционной ответственности Президента РТ;

Вторым элементом конституционно-правового статуса Президента РТ является определение круга его функций как главы государства. Под функциями понимаются наиболее важные общие обязанности главы государства, вытекающие из его положения в системе органов государственной власти.

С вопросом о реализации функций Президента тесно переплетается вопрос о компетенции и полномочиях Президента РТ. Они, как правило, происходят из функций и складываются из определенных прав и обязанностей Президента касаясь вопросов, отнесенных к его компетенции. В том объеме, в каком функции и полномочия характерны только лишь главе государства (иными словами, не относятся ни к парламенту, ни к правительству и ни к судебным органам), их именуют привилегиями главы государства (например, предлагать парламенту кандидатуру на пост главы правительства, присваивать высшие воинские звания).

¹ Диноршоев А.М. Конституционное право Республики Таджикистан / А.М. Диноршоев и С.М. Салохидинова. – Душанбе, 2017. – 203 с.

Последней структурной единицей правового статуса Президента РТ является вопросы гарантированности и неприкосновенности его деятельности.

Общепризнанным является то, что реализация прав и обязанностей невозможна без законодательного закрепления системы гарантий. В этой связи в состав правового статуса Президента РТ в качестве основного элемента входят правовые гарантии. Гарантии создают возможности для беспрепятственного осуществления Президентом РТ своих полномочий.

Наряду с гарантиями осуществления деятельности Президент РТ обладает неприкосновенностью. Как отмечают А. М. Диноршоев и С. М. Салохидинова, Конституция РТ, предоставляя Президенту РТ неприкосновенность, тем самым обеспечивает высокую степень защиты главы государства во время исполнения им своих полномочий. Неприкосновенностью обеспечивается беспрепятственное исполнение Президентом РТ возложенных на него функций. Неприкосновенность обладает публично-правовым характером, ее целью является обеспечение повышенной охраной личности Президента ввиду исполняемых им государственных функций. Следует отметить, что неприкосновенность Президента не исчерпывается личной неприкосновенностью и распространяется на жилые и служебные помещения, которые он занимает, личные и служебные транспортные средства, что им используются, средства связи, а также принадлежащие ему вещи и документы.¹

Подводя итог, следует отметить, что все элементы конституционно-правового статуса Президента РТ образуют систему, характеризующуюся целостностью и единством. Конституционно-правовой статус Президента РТ, будучи индивидуальным правовым статусом, представляет собой системную структуру, сущность которой проявляется в опосредованном политико-правовой природой месте Президента РТ в системе органов государственной власти и реализации функций и полномочий как главы государства и исполнительной власти.

Литература:

1. Авакьян С. А. Конституционный лексикон / С. А. Авакьян. – М., 2015. – 640 с.
2. Витрук Н. В. Общая теория правового положения личности / Н. В. Витрук. – М., 2008. – 448 с.
3. Воеводин Л. Д. Юридический статус личности в России / Л. Д. Воеводин. – М.: Изд. гр «ИНФРА-М-НОРМА», 1997 г. – 298 с.
4. Диноршоев А. М. Конституционное право Республики Таджикистан / А. М. Диноршоев и С. М. Салохидинова. – Душанбе, 2017. – 247 с.
5. Диноршоев А. М. Права человека / А. М. Диноршоев. – Душанбе, 2017. – 520с.

¹ Диноршоев А.М. Конституционное право Республики Таджикистан / А.М. Диноршоев и С.М. Салохидинова. – Душанбе, 2017. – 209 с.

6. Имомов А. И. Конституционное право Республики Таджикистан (на тадж. яз). / А. И. Имомов. – Душанбе, 2012. – 496 с.
7. Комаров С. А. Общая теория государства и права / С. А. Комаров. – М., 1997. – 416 с.
8. Правовой статус Президента Российской Федерации / под общ. ред. Ю. А. Дмитриева. – М., 1997. – 538 с.
9. Суворов В. Н. Конституционный статус Президента Российской Федерации: дис. . . . д-ра юрид. наук: 12.00.02 / В. Н. Суворов. – М., 2000. – 500 с.
10. Хутинаев И. Д. Институт Президента Российской Федерации: дис. . . . канд. юрид. наук: 12.00.02: специальность 12.00.02. / И. Д. Хутинаев. – М., 1994. – 134.
11. Хутинаев И. Д. Институт Президента и проблемы формы государства. – М. -Луч. 1994.
12. Шувалов М. Н. Конституционно-правовой статус Президента Украины / М. Н. Шувалов // Труды Института государства и права Российской академии наук. – М., 2013. – С. 150-195.

**ҲУҚУҚИ КОНСТИТУТСИОНӢ ВА СОҲАҲОИ ҲАМҶАВОР –
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО И СМЕЖНЫЕ ОТРАСЛИ ПРАВА****МУШКИЛОТИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР САМТИ ТАӢИН
НАМУДАНИ ЭКСПЕРТИЗАҲОИ СУДӢ****Назаров А. Қ.,**дотсент мудири кафедраи
криминалистика ва фаъолияти
экспертизаи судии факултети
ҳуқуқшиносии ДМТ, н. и. ҳ.**Тел.:** (+992) 907967476**E-mail:** avazjonn@mail.ru**Ихтисоси илмӣ:** 12. 00. 12 – криминалистика; фаъолияти экспертизаи судӣ;
фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ**Муқарриз:** Ямоқова З. Д., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Фишурда. Дар мақолаи мазкур проблемаҳои қонунгузорӣ дар самти таӢин намудани экспертизаҳои судӣ таҳлил гардида, пешниҳодҳои мушаххас ва амиқи илмӣ барои бартараф намудани духӯрагии мафҳумҳо мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Калидвожаҳо: проблемаҳои қонунгузорӣ, Кодекси муҳофизати ҷиноятӣ, экспертизаҳои судӣ

**ПРОБЛЕМЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В ПРОЦЕССЕ
НАЗНАЧЕНИЯ СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ****Назаров А. Қ.,**доцент заведующий кафедрой
криминалистики и судебной-экспертной
деятельности юридического факультета
ТНУ, к. ю. н.**Тел.:** (+992) 907967476**E-mail:** avazjonn@mail.ru**Научная специальность:** 12. 00. 12 – криминалистика; судебная
экспертиза; оперативно-розыскная деятельность**Рецензент:** Ямакова З. Д., кандидат юридических наук, профессор

Аннотация. Данная статья посвящена проблеме законодательства в процессе назначения судебных экспертиз и научные представления для устранения двусмысленных понятий.

Ключевые слова: проблемы законодательства, Уголовно-процессуальный кодекс, судебные экспертизы.

PROBLEMS OF LEGISLATION IN THE PROCESS OF PURPOSE OF EXAMINATION

Nazarov A. K.,
dotsent department of Criminalistics and Forensic Activities of the Law Faculty of TNU, candidate of Law,
Phone: (+992) 907967476
E-mail: avazjonn@mail.ru

Scientific Specialty: 12. 00. 12 – criminalistics; forensic examination; operational search activity

Reviewer: Yamakova Z. D., candidate of legal Sciences, Professor

Annotation. This article is devoted to the problem of legislation in the process of appointing forensic examinations and scientific representations to eliminate ambiguous concepts.

Keywords: problems of legislation, the Code of Criminal Procedure, forensics.

Проблемаҳо дар самти экспертизаи судӣ дар қонунгузори миллӣ вобаста ба пешрафти илму техника ва омилҳои дигар ба вуҷуд омаданашон мумкин аст. Ба сифати сарчашмаҳои ҳуқуқии дар самти фаъолияти экспертизаи судӣ дар ҷумҳурии Тоҷикистон кодекси муҳофизати ҷиноятӣ, Қонуни ҚТ “Дар бораи экспертизаи давлатӣ судӣ” ва дигар санадҳои ҳуқуқӣ меъёри баромад мекунад. Яке аз масоили асосие, ки дар самти проблемаҳои қонунгузори фаъолияти экспертизаҳои судӣ пешбинӣ шудааст, духурагии мафҳумҳо дар КМҶ мебошад. Масалан, дар сарҳати 3 моддаи 208 КМҶ чунин зикр гардидааст: «Экспертиза аз тарафи мутахассисони муассисаҳои экспертӣ, муассисаҳои дигари давлатӣ ва ғайридавлатӣ, ташкилоту корхонаҳо ё шахсони воқиф, ки муфаттиш таъин кардааст, гузаронида мешавад». Аммо дар дигар моддаҳои КМҶ, ки ба вазъи ҳуқуқии қоршинос рағона карда шудааст, истилоҳи қоршинос ва ё эксперт истифода бурда мешавад. Пеш аз ҳама қайд кардан зарур аст, ки дар муассисаҳои экспертӣ на мутахассис, балки қоршинос ба фаъолият машғул аст. Ва тибқи моддаи 57 КМҶ мутахассис шахсест, ки ба ҳалли парвандаи ҷиноятӣ манфиатдор набуда, дорои донишу таҷрибаи махсус аст ва барои мусоидат намудан ба таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор, суд, судья дар ошкор ё дарёфт намудани далел, асоснок кардани он, инчунин

дар татбиқи воситаҳои техникӣ мумкин аст ҷалб карда мешавад¹. Мутахассис барои иштирок намудан дар пешбурди амалҳои тафтишӣ ва муҳокимаи судии парвандаи ҷиноятӣ мутобиқи моддаҳои 179, 284, 305 Кодекси мазкур даъват карда мешавад. Пас аз ин бармеояд, ки мутахассис дар пешбурди амалҳои тафтишӣ ва инчунин барои дарёфт намудани далелҳои ҷиноят, асоснок кардани он, инчунин дар татбиқи воситаҳои техникӣ ҷалб карда мешавад. Аммо тибқи моддаи 58 КМҶ қоршинос дар ҳолатҳои даъват карда мешавад, ки барои пешбурди таҳқиқ, тафтиши пешакӣ ё ҳангоми муҳокимаи судии парванда ба дониши махсус дар соҳаи илм, техника, фарҳанг ё касбу ҳунар зарурат ба миён меояд. Яъне аз ин гуфтаҳо ба хулоса омадан мумкин аст, ки дар моддаи 208 мафҳуми мутахассис нодуруст зикр шудааст, чунки дар муассисаи экспертӣ танҳо экспертиза аз тарафи экспертон гузаронида мешавад. Илова бар ин, дар асоси моддаи 11 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи давлатии судӣ» аз 25 июли соли 2005 экспертизаи давлатии судиро бо тартиби муқаррарнамудаи ҳамин Қонун ва дигар қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон қоршиноси судӣ мегузаронад.

Масъалаи дигаре, ки дар ин маврид ҳалли худро металабад, ин номувофиқатии Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи давлатии судӣ» бо КМҶ мебошад. Масалан, тибқи моддаи 4 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи давлатии судӣ» «Фаъолияти экспертизаи давлатии судӣ – фаъолиятест оид ба ташкил ва гузаронидани экспертизаи давлатии судӣ аз рӯи таъиноти суд, қарорҳои судя, мақомоти таҳқиқ ва тафтишоти пешакӣ ва дарҳости шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ аз ҷониби муассисаҳои махсус, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис додааст, бо мақсади таъмин намудани ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шахс дар рафти муҳофизати ҷиноятӣ, граждонӣ, иқтисодӣ ё маъмурӣ тавассути донишҳои махсус дар соҳаи илм, техника, санъат ё ҳунар муқаррар кардани ҳолатҳои, ки бояд исбот карда шаванд» ва мутобиқи моддаи 9 қонуни мазкур муассисаҳои экспертизаи давлатии судӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба экспертизаи судӣ ва криминалистӣ дар Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, вобаста ба экспертизаи судии тиббӣ ва судии равонпизишкӣ дар Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, вобаста ба экспертизаи судии криминалистӣ дар Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, вобаста ба экспертизаи судии соҳаи гумрук дар Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, вобаста ба экспертизаи судии маводи нашъаовар дар Агентии назорати маводи нашъаовари назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва вобаста ба экспертизаи судии стандартизатсия, метрология, сертификатсия ва савдо дар Агентии стандартизатсия, метрология, сертификатсия ва нозироти савдои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

¹ Кодекси муҳофизати ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе – 2011. Сономаи расмӣ Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Захираи электронӣ]. www.mmk.tj. (санаи муҳофизат 14. 02. 2020).

таъсис дода мешаванд. Аз муқаррароти Қонуни мазкур бармеояд, ки экспертизаи судии давлатӣ танҳо дар муассисаҳои номбурдаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи давлатии судӣ» гузаронида шуданашон мумкин аст ҳалос. Аммо дар якҷанд моддаҳои КМЧ дар масоили иштироки коршиносони мустақилро дар раванди таъин ва гузаронидани экспертиза пешбинӣ кардааст. Масалан, тибқи сарҳати дуюми моддаи 58 КМЧ ба сифати коршинос ҳар шахсе, ки барои пешниҳоди ҳулоса дониши махсус ва дар ҳолатҳои зарурӣ иҷозатномаи дахлдор дорад, даъват шуданаш мумкин аст. Даъват кардани коршинос, таъин ва пешбурди экспертиза бо тартиби пешбиниамудаи боби 24 КМЧ анҷом дода мешавад. Пас, аз ин бармеояд, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи давлатии судӣ» ҳуқуқи ӯҳдадорихои коршиносии мустақилро пешбинӣ накардааст. Илова бар ин, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи давлатии судӣ» гузаронидани экспертизаро танҳо дар муассисаҳои дар боло номбаршудаи экспертӣ муқаррар кардааст, аммо КМЧ дар моддаи 212 гузаронидани экспертиза берун аз муассисаи экспертиро низ муқаррар мекунад. Масалан, агар экспертиза берун аз муассисаи экспертӣ гузаронида шавад, муфаттиш пеш аз баровардани қарор оид ба таъини экспертиза бояд ба шахсияти фарде, ки экспертизаро ба ӯ супориданист, ба салоҳиятнокии ӯ итминон ҳосил намуда, муносибати ӯро бо айбдоршаванда, гумонбаршуда, ҷабрдида ва бо шахсе, ки таҳти экспертиза қарор гирифтааст, муайян намояд ва санҷад, ки оё асосҳо барои дур кардани коршинос мавҷуданд ё не. Ҳамчунон, тибқи сарҳати 3 моддаи 208 КМЧ экспертиза аз тарафи мутахассисони муассисаҳои экспертӣ, муассисаҳои дигари давлатӣ ва ғайридавлатӣ, ташкилоту корхонаҳо ё шахсони воқиф, ки муфаттиш таъин кардааст, гузаронида мешавад.

Пас бевосита муҳолифатҳоро дар ин самт дидан мумкин аст. Тавре мебинем дар моддаи 208 КМЧ ҚТ ба шахси воқиф таъин намудани экспертизаро иҷозат медиҳад. Аммо вазъи ҳуқуқии экспертони мустақил на дар КМЧ ва на дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи давлатии судӣ» пешбинӣ нашудааст. Зикр кардан бамаврид аст, ки бояд Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи давлатии судӣ» вазъи ҳуқуқии коршиносони берун аз муассисаҳои экспертӣ амалкунандаро муқаррар менамуд ва тартиби иҷозатнома додани онҳоро низ дар Қонуни мазкур бояд ба танзим медаровард. Имрӯзҳо тартиби иҷозатномадихиро ба коршиносон ягон мақомоти қудратӣ муқаррар накардааст. Қайд кардан бамаврид аст, ки коршиносон тибқи моддаи 17 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи давлатии судӣ» бояд дараҷаи тайёрии касбӣ дошта бошанд: 1. Вазифаи коршиносии судиро дар муассисаҳои экспертизаи давлатии судӣ шахсе ишғол карда метавонад, ки таҳсилоти олии махсус дошта бошад ва тайёрии минбаъдаро аз рӯи ихтисоси мушаххаси коршиносӣ бо тартиби дар муассисаи экспертизаи давлатии судии муқарраршуда гузашта бошад. 2. Дараҷаи тайёрии касбии коршиносии судӣ ва ба ӯ додани ҳуқуқи мустақилона гузаронидани

экспертизаи давлатии судиро комиссияи тахассусӣ муайян мекунад, ки онро роҳбари вазорат ё идорае, ки муассисаи экспертизаи давлатии судӣ ба сохтори он дохил мешавад, таъсис додааст. Аз ин муқаррарот хулоса кардан мумкин аст, ки айнан чунин талабот нисбати коршиносони воқеӣ ва ё дигар муассисаҳо татбиқ карда намешавад. Аммо тибқи сархати 2 моддаи 58 КМҚ ба сифати коршинос ҳар шахсе, ки барои пешниҳоди хулоса дониши махсус ва дар ҳолатҳои зарурӣ иҷозатномаи дахлдор дорад, даъват шуданаш мумкин аст. Яъне, на ҳама вақт иҷозатномаи дахлдор доштани коршинос барои тафтишот ҳатмӣ мебошад. Дар ин муқаррароти КМҚ ҚТ танҳо омили асосӣ оид ба доштани дониши махсуси коршинос сухан меравад. Дар сурате, ки шахс иҷозатномаи махсусро надошта бошад, чӣ гуна аз дониши махсус дар соҳаи илм, техника, фарҳанг ё касбу ҳунар доштани ӯ муфаттиш бархурдор мешавад. Дар ин ҳолат ба вайроншавии сархати 3 моддаи 21 КМҚ ҚТ «ҳамаи ҳолатҳои исботшаванда бояд ҳамаҷониба, пурра ва ҳолисона санҷида шаванд» оварда мерасонад. Тибқи қоидаҳои дохилии Маркази экспертизаҳои судӣ ва криминалистии Вазорати адлияи ҚТ тамоми коршиносони ин муассиса ҳамасола аз Аттестатсияи давлатӣ барои муайян кардани сатҳи касбияти онҳо мегузаранд, аммо коршиносоне, ки мустақиланд, ба фаъолияти экспертии соҳаи муайяне машғуланд, аз назорати мақомоти ваколатдор фориғ ҳастанд, ки ин боз ба вайрон шудани меъёрҳои мурофиавӣ оварда мерасонад. Дар амалияи тафтишӣ бар он ақидаанд, ки коршиносони мустақил вучуд надоранд ва танҳо мутобиқи моддаи 57 КМҚ ҚТ мутахассисро ҷалб карда, аз он оид ба масъалаи мавҷуда хулосаи зарурӣ мегиранд ва ин хулоса тибқи сархати 2 банди 7 моддаи 72 КМҚ ҚТ ба сифати далел баромад мекунад. Аз ин ҷо масъалаи дигари мубрам бармеояд. Тибқи сархати 2 моддаи 58, банди 6 сархати 2 моддаи 72 ва сархати 1 моддаи 77 КМҚ ҚТ коршинос хулоса пешниҳод мекунад, аммо оид ба пешниҳод намудани хулоса аз тарафи мутахассис на дар моддаи 57 ва на дар моддаҳои 179, 284, 305 зикр нашудааст. Аммо аз чӣ бошад, ки тибқи банди 7 сархати 2 моддаи 72 КМҚ ҚТ хулосаи набудайи мутахассисро ба ҳайси далели ҷинойт пешниҳод мекунад, ки ин ҳам бошад, боз яке аз муҳолифатҳои ин қонунгузори мурофиавӣ ба ҳисоб меравад. Масалан, тибқи моддаи 57 КМҚ ҚТ мутахассис шахсест, ки ба ҳалли парвандаи ҷинойтӣ манфиатдор набуда, дорои донишу таҷрибаи махсус аст ва барои мусоидат намудан ба таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор, суд, судья дар ошкор ё дарёфт намудани далел, асоснок кардани он, инчунин дар татбиқи воситаҳои техникӣ мумкин аст ҷалб карда шавад. Мутахассис барои иштирок намудан дар пешбурди амалҳои тафтишӣ ва муҳокимаи судии парвандаи ҷинойтӣ мутобиқи моддаҳои 179, 284, 305 Кодекси мазкур даъват карда мешавад. Яъне мутахассис танҳо дар пешбурди амалҳои тафтишӣ, муҳокимаи судӣ ва татбиқ кардани воситаҳои техникӣ иштирок мекунад халос. Яъне новобаста аз он ки шахси дорандаи донишҳои махсус дар баъзе маврид ба сифати коршинос даъват карда шавад ҳам, он ба сифати коршинос тибқи муқаррароти сархати 3 моддаи 208 коршинос

этироф карда мешавад. Чунки бевосита шахси воқифро ҳамчун коршиноси мустақил этироф намудааст¹.

Масъалаи дигаре, ки дар амалияи экспертизаи судӣ мавҷуд аст - ин проблемаи таъин намудани экспертиза то оғози парвандаи ҷиноятӣ мебошад. Тибқи сархати 2 моддаи 182 КМҚ ҚТ ягона амали тафтишиё, ки пеш аз оғози парвандаи ҷиноятӣ гузаронида мешавад, ин азназаргузаронии ҷойи ходиса ба шумор меравад. Дар мавридҳои таъхирнопазир азназаргузаронии ҷойи ходисаро то оғози парвандаи ҷиноятӣ анҷом додан мумкин аст. Аммо нисбати истехсолоти экспертизаи судӣ ягон ҳолатҳои истисноӣ пешбинӣ нашудаас. Дар амалияи тафтишӣ ҳолатҳои ба миён меоянд, ки онҳо хусусияти таъхирнопазирӣ доранд ва барои ҳалли онҳо донишҳои махсус лозим аст, аз ин рӯ, нисбати онҳо бояд ҳулосаи коршиносро гирифт. Қобили қайд аст, ки экспертизаи судӣ пас аз баровардани қарори вачҳноки муфаттиш гузаронида мешавад. Мутобиқи сархати 1 ва 2 моддаи 208 КМҚ ҚТ муфаттиш таъини экспертизаро зарур шуморида, дар ин бора қарор қабул мекунад ва дар он маълумотҳои зеринро зикр менамояд: - асосҳои таъини экспертиза; - ному насаби коршинос ё муассисае, ки экспертиза бояд дар он ҷой гузаронида шавад; - саволҳои, ки дар назди коршинос гузошта шудаанд; - маводе, ки ба коршинос пешниҳод мешавад. Иҷрои қарори муфаттиш доир ба таъини экспертиза барои шахсон ё муассисаҳои, ки қарор ба онҳо равон карда шудааст ва ба салоҳияти онҳо дохил мешавад, ҳатмист. Аммо тавре зикр кардем, қарори таъин намудани экспертиза танҳо пас аз оғози парвандаи ҷиноятӣ гузаронида мешавад. Пас, дар ҳолатҳои, ки бояд далелҳои ҷиноят пеш аз оғози парвандаи ҷиноятӣ аз тарафи коршиносон санҷида шаванд, чӣ гуна бояд рафтор кард? Имрӯзҳо дар амалияи тафтишӣ ду роҳи ҳалли ин масъаларо муфаттишон ба ном ихтироъ кардаанд. Аввалан, он ки дар рафти эҳтиёт ба донишҳои махсус, ки то оғози парвандаи ҷиноятиро дар бар мегирад, муфаттишон бо дархост ба муассисаи эксперти муроҷиат мекунанд ва аз онҳо хоҳиш мекунанд, ки оид ба далели пешниҳодшуда ташҳиси аввалия гузаронида, ба онҳо санад пешниҳод кунанд². Ва агар ин санад асоснокӣ ҳудро ёбад, дар он ҳолат парвандаи ҷиноятӣ оғоз карда шуда, оид ба ҳамон далел боз экспертиза таъин мекунанд, чунки санади гирифташуда асос барои банду басти ҷиноят шуда наметавонад³. Пас, модоме, ки санади пешниҳодкардашуда асоси банду басти ҷиноят нашавад, он гоҳ бо кадом асосҳо муфаттиш парвандаро метавонад оғоз кунад? Масалан, аз тарафи кормандони амаликунандаи ФОҶ аз рӯи маълумотҳои оперативӣ шахсе дастгир карда мешавад, ки ҳангоми кофтукови шахс аз ӯ маводе дарёфт мекунанд, ки ба маводи нашъаовар

¹ Орлов Ю.К. Производство экспертизы в уголовном процессе. М.: Юридическая литература, 1982. – 243 с.

² Медведева, С. Н. К вопросу о назначении и производстве криминалистических экспертиз до возбуждения уголовного дела / С. Н. Медведева // Вестник криминалистики. – 2007. – Вып. 1 (21). – С. 64-66.

³ Межуев, А. Н. Присутствие следователя при производстве экспертизы (криминалистические аспекты) / А. Н. Межуев // Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе: материалы междунар. науч. конф., посвященной памяти проф. Л. Л. Каневского, 23 – 24 янв. 2003 г. – Уфа, 2003. – Ч. 2. – С. 71.

монанд мебошад. Пас, муфаттиш вазифадор аст, ки аввал бо дархост ба муассисаҳои эксперти муроҷиат карда, аз онҳо санад оиди дахл доштани мавод ба маводҳои нашъадор санад гирад ва дар асоси он парванда оғоз кунад ва пас аз ин, нисбат ба ҳамон маводи дарёфтшуда экспертиза таъин намояд. Дар ин ҷо пурра вайроншавии меъёрҳои қонунгузори мурофиавии ҷиноятӣ ба миён меояд, чунки санади мазкур ҳамчун асоси оғози парвандаи ҷиноятӣ шуда наметавонад. Ё ин ки нисбати расонидани зарари ҷисмонӣ ба саломатӣ ҳамчунин масъалагузорӣ карда шудааст. Ҳолати дуюм аз тарафи муфаттишон бештар дар ҷиноятҳои одамкушӣ амалӣ карда мешавад. Дар ҳолате, ки ҷасади шахс бо нишонаҳои марги маҷбурӣ дарёфт карда шавад, муфаттиш пеш аз оғози парвандаи ҷиноятӣ қарори таъин намудани экспертизаро фавран омода намуда, экспертизаро таъин мекунад ва пас аз гирифтани хулосаи коршинос парвандаи ҷиноятиро оғоз карда, қарори пешбаровардаи худро сохтакорӣ намуда, баъд аз қарори оғози парвандаи ҷиноятӣ рақамгузорӣ менамояд, ки ин ба дағалона вайрон кардани меъёрҳои қонунгузори мурофиавӣ оварда мерасонад¹. Бисёр давлатҳои пешрафта аллакай ҳалли ин муаммо дар қонунгузори мурофиавӣ ва қонунгузорӣ дар самти экспертиза ёфтаанд. Масалан, тибқи тағйироте, ки 4 март соли 2013 ба қ. 1 м. 144 ва қ. 4 м. 195 КМҚ ФР ворид карда шуд, гузаронидани экспертиза пеш аз оғози парвандаи ҷиноятӣ иҷозат дода шудааст². Муаммои дигаре, ки дар самти қонунгузори экспертизаи судӣ мавҷуд аст, ин ҷавобгари ҷиноятӣ нисбати коршиносон барои пешниҳод намудани хулосаи ғалат мебошад³. Тавре дар боло зикр кардем, ки то оғози парвандаи ҷиноятӣ дар мавридҳои таъхирнопазир муфаттиш ҳалли экспертизаи судиро бо ду роҳ амалӣ мекунад. Пас, дар ҳолатҳои мавҷуда оё мумкин аст, ки коршиносро бо ҷурми додани хулосаи бардурӯғ ба ҷавобгари ҷиноятӣ кашид? Тибқи муқаррароти моддаи 351 КҚ ҚТ барои дидаю дониста додани хулосаи ғалат ҳангоми таҳқиқ, тафтиши пешакӣ ё дар суд нисбати коршинос ҷавобгарӣ муқаррар шудааст. Ба андешаи мо, дар сурате, ки коршинос хулосаи ғалати худро пеш аз оғози парвандаи ҷиноятӣ пешниҳод кунад, он гоҳ бояд масъалаи ҷавобгари ҷиноятӣ аз байн равад. Аввалан бо он, ки то оғози парвандаи ҷиноятӣ коршинос ҳуқуқи пешниҳод намудани хулосаро надорад ва дар ҳамин маврид муфаттиш ҳам ҳуқуқи таъин намудани экспертизаро то оғози парвандаи ҷиноятӣ надорад. Дуюм он ки дар моддаи 351 КҚ ҚТ ҷавобгари ҷиноятӣ барои пешниҳоди хулосаи ғалат дар раванди пешбурди тафтишоти ҷиноят муқаррар карда шудааст. Сеюм,

¹ Межуев, А. Н. Роль комплексной экспертизы в раскрытии преступлений / А. Н. Межуев // Проблемы раскрытия преступлений в свете современного уголовно-процессуального законодательства: материалы Всерос. науч.-практ. конф., посвященной памяти И. Ф. Герасимова, Екатеринбург, 6 – 7 февр. 2003 г. – Екатеринбург, 2003. – С. 320 – 322.

² Борис Безлепкин: Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации (подробнее: <https://www.labyrinth.ru/books/556878/>)

³ Россинская Е.Р., Галяшина Е.И. Криминалистика и теория судебной экспертизы как источники методологии антикоррупционной экспертизы нормативных правовых актов и их проектов // Криминалистика первопечатный. № 4. — Харьков, 2012

модоме, ки муфаттиш ҳуқуқи то оғози парвандаи ҷиноятӣ таъин намудани экспертизаро надошта бошад ва дар ҳамин асно коршинос низ то оғози парвандаи ҷиноятӣ ҳуқуқи истеҳсолоти экспертизаро надошта бошад, пас оид ба кадом хулосаи ғалат сухан рафтаниш мумкин аст. Дар ҳамин асно масъалаи дигаре ба миён меояд. Дар боло зикр карда шуда буд, ки дар баъзе мавридҳо дар амалияи тафтишӣ аз тарафи мутахассисон хулоса оид ба масъалаҳои экспертӣ гирифта мешавад, аммо дар моддаи 351 оид ба пешниҳод намудани хулосаи ғалати мутахассис зикр нашудааст. Яъне дар сурате, ки амалияи тафтишӣ ғалат карда, аз мутахассис, ки ҳуқуқи пешниҳоди хулосаро надорад, хулоса гирад ва дар сурати дидаю дониста ғалат пешниҳод кардани хулоса, мутахассис ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида намешавад. Дар охир ба чунин хулоса омада, чунин пешниҳод кардан бамаврид аст, ки ҷиҳати таъмини дурусти принципи қонуният дар раванди тафтиши ҷиноят, таъин намудани экспертизаро ба мисли амали тафтишии азназаргузаронии ҷойи ҳодиса то оғози парвандаи ҷиноятӣ иҷозат дода шавад, ки ин барои аз байн бурдани вайронкунии қонун дар рафти тафтиши ҷиноят имконият медиҳад.

Адабиёт:

1. Борис Безлепкин: Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации (пос подробнее: <https://www.labirint.ru/books/556878/>)
2. Кодекси муурофиавии ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе – 2011. Сомонаи расмӣи Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Захираи электронӣ]. www.mmk.tj. (санаи муруҷиат 14. 02. 2020).
3. Орлов Ю. К. Производство экспертизы в уголовном процессе. М.: Юридическая литература, 1982. — 243 с.
4. <https://www.labirint.ru/books/556878/>
5. Россинская Е. Р., Галяшина Е. И. Криминалистика и теория судебной экспертизы как источники методологии антикоррупционной экспертизы нормативных правовых актов и их проектов // Криминалистика первопечатный. № 4. — Харьков, 2012
6. Медведева, С. Н. К вопросу о назначении и производстве криминалистических экспертиз до возбуждения уголовного дела / С. Н. Медведева // Вестник криминалистики. – 2007. – Вып. 1 (21). – С. 64 – 66.
7. Межуев, А. Н. Присутствие следователя при производстве экспертизы (криминалистические аспекты) / А. Н. Межуев // Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе: материалы междунар. науч. конф., посвященной памяти проф. Л. Л. Каневского, 23 – 24 янв. 2003 г. – Уфа, 2003. – Ч. 2. – С. 71.

К ВОПРОСУ О КОНСТРУКЦИИ ИНВЕСТИЦИОННОГО ДОГОВОРА

Бозоров Р. Б.,

доцент кафедры предпринимательского и коммерческого права юридического факультета ТНУ, доктор юридических наук

Тел.: +992 918614057

Научная специальность: 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право

Аннотация: В данной статье рассматриваются наиболее важные вопросы инвестиционного права и инвестиционных договоров, которые связаны с возникновением инвестиционных правоотношений, что является гарантией законодательства и заключения инвестиционного договора о состоянии инвестиций, осуществлении и контроле инвестиций.

Ключевые слова: инвестиция; инвестор; реципиент - инвестиций; договор; инвестиционный договор; юридический факт; правовой режим; правовые гарантии; преференций.

ОДИ БА СОҲТОРИ ШАРТНОМАИ САРМОЯГУЗОРӢ

Бозоров Р. Б.,

дотсенти кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ ва тичорати факултети ҳуқуқшиносии ДМТ, доктори илмҳои ҳуқуқшиносии

Тел.: +992 918614057

Ихтисоси илмӣ: 12.00.03 – ҳуқуқи граждани; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ

Физиурда. Дар мақолаи мазкур масоили муҳими қонунгузории сармоягузорӣ, шартномаҳои сармоягузорӣ матраҳ шудааст, ки бо пайдоиши муносибатҳои ҳуқуқии сармоягузорӣ алоқаманд аст, ки кафолати қонунгузорои ва бастанӣ шартномаи сармоягузорӣ шартҳои сармоягузорӣ, татбиқ ва назорати сармоягузорӣ ба миён меояд.

Калидвожаҳо: Сармоягузорӣ; сармоягузор; қабулқунанда - сармоягузорӣ; шартнома; шартномаи сармоягузорӣ; фактҳои ҳуқуқӣ; низомӣ ҳуқуқӣ; кафолатҳои ҳуқуқӣ; афзалиятҳо.

TO THE QUESTION OF THE CONSTRUCTION OF INVESTMENT AGREEMENT

Bozorov R. B.,

dotsent department

of the Entrepreneurial and commercial

law faculty of law of the TNU, Doctor of law

Phone: +992 918614057

Scientific Specialty: 12.00.03- civil Law; Entrepreneurial Law; Family Law; Internathional Private Law

Annotation: This article discusses the most important issues of investment law and investment contracts, which are related to the emergence of investment legal relations, which is the guarantee of the legislation and conclusion of the investment contract on investment condition, implementation and control of the investment.

Key Words: Investment, investor; recipient - investment; contract; investment contract; legal fact; legal regime; legal guarantees; preferences.

Одно из центральных мест в системе Инвестиционного права занимает инвестиционный договор, с которым связано возникновение инвестиционных правоотношений. С заключением инвестиционного договора возникают предпосылки к вложению, реализации и контролю над инвестицией. Иными словами, основанием возникновения инвестиционных правоотношений следует считать инвестиционный договор, то есть это относительные инвестиционные правоотношения, которые возникают между двумя участниками инвестиционной деятельности. Поэтому для более четкого определения конструкции инвестиционного договора и выявления его сущностных критериев, на наш взгляд, необходимо проанализировать позиции правоведов об определении понятия этого договора. Относительно правовой природы договора в гражданско-правовой литературе существует обилие точек зрения¹. В древнеримском праве предпосылками возникновения обязательств считался договор. Хотя римляне не определили понятие договора, тем не менее, оно вытекало непосредственно из содержания некоторых договоров как «соглашение», которое порождало правовые последствия, непосредственно связанные с ним².

¹См: Мережко А.А. Договор в частном праве. Киев, 2003. С. 157; Иоффе О.С. Обязательственное право. М.: Юрид. лит. 1975; Сулейменов М.К., Покровский Б.В., Жакенов В.А. Договор в народном хозяйстве (вопросы общей теории), Алматы, 1987; Рахманкулов Х.Р. Обязательственное право. Ташкент, 2005; Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга первая, 2 изд.-е, 1999 М.: РахмонкуловМ.Х.. Роль и сущность гражданско-правового договора в условиях рыночной экономики. Ташкент, 1994 и др.

² Махмудов М.А., Менглиев Ш.М. Ҳуқуқи хусусии рими. Душанбе, 2004.С. 69 и след.

Наука гражданского права, рассматривая указанные соглашения, подразумевает под ними юридический факт, лежащий в основе обязательства, а само обязательство, изложенное в соглашении, как документ, в котором закреплён факт установления обязательственного правоотношения.¹ Значит, договор признаётся как юридический факт, на основании которого происходят возникновение, изменение и прекращение гражданских прав и обязанностей. В юридической литературе подчёркивается: «С юридического факта начинается жизнь правовой нормы, реализуемой в правоотношении, проверяется её реальность, действительность.² Данную мысль развивает Ш. М. Менглиев, который пишет: «С юридическими фактами связана не только динамика правоотношений, но и конкретизация прав и обязанностей его субъектов. Очевидно, что жизненные обстоятельства не всегда бывают одинакового порядка, вследствие чего не всегда порождаются одинаковые права и обязанности. Они разнохарактерны, обусловлены материальными условиями жизни общества, с их наступлением возникает множество прав и обязанностей»³. Традиционно юридические факты делятся на события и действия. Основанием возникновения договора является последнее, притом, из правомерных действий, которые основываются на воле и волеизъявлении субъекта. Исходя из этого, категории «воля» и «волеизъявление» можно назвать атрибутом договора.

Волю и волеизъявление в договорных правоотношениях невозможно представить как одно в отрыве от другого. Категории воля и волеизъявление взаимосвязаны. Поэтому нельзя отдавать предпочтение одному, отрицая существование другого. В заключение договора воля и волеизъявление дополняют друг друга. Не может идти речь о договоре, когда не выражено желание лица, вступающего в договорные отношения. Нельзя говорить о воле, если она не формулировалась. Поэтому, чтобы выразить волю и изъяснить её, необходимо, чтобы эти желания формулировались, затем можно проявить волеизъявление, которые приобретают юридическое значение. Исходя из этого, воля и волеизъявление являются неразрывно связанными в договорных отношениях.

Рассматривая инвестиционный договор, следует подчеркнуть, что Гражданский кодекс Республики Таджикистан непосредственно не определяет правовую природу инвестиционного договора. Закон РТ «Об инвестициях» в двух статьях говорит об инвестиционном договоре. Вместе с тем аналогичные законы, в государствах ближнего зарубежья регулируют юридическую природу инвестиционных договоров. В качестве примера можно указать на Федеральный Закон «Об инвестиционной деятельности в Российской Федерации, осуществляемой в форме капитальных вложений», которой был принят 25 февраля 1999 года⁴. В вышеуказанном законе

¹ См.: Гражданское право. Учебник. Том 1 /Под ред. А.П.Сергеева, Ю.К. Толстого. М., 2001. С. 486.

² См.: Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. М.: Юрид. лит., 1974. С. 286.

³ Менглиев Ш.М. Избранные труды по гражданскому праву. Душанбе, 2011. С. 90.

⁴ См.: Инвестиционное законодательство //Сборник нормативных актов /. Составитель Ю.В. Лазарев. М., 2006. С. 81.

устанавливается, что «отношение между субъектами инвестиционной деятельности осуществляется на основе инвестиционного договора и (или) государственного контракта, заключаемых между ними в соответствии с Гражданским кодексом Российской Федерации». Отсутствие аналогичной нормы в отношении инвестиционного договора в законодательстве Республики Таджикистан имеет свои правовые основания, каковым является приравнивание в правах отечественных и иностранных инвесторов. И нормы национального законодательства Республики Таджикистан имеют прямое применение также для иностранного инвестора, поэтому нормы ГК РТ, регулирующие договоры, непосредственно распространяются и на инвестиционные договоры.

Тем не менее, отсутствие определения понятия инвестиционного договора в содержании ГК РТ создает определенные сложности в правоприменительной деятельности. Относительно этой проблемы ныне в гражданско-правовой литературе идет бурная дискуссия¹, о чем и мы неоднократно говорили, о необходимости закрепления определения понятия инвестиционного договора и его существенных критериев в содержании ГК РТ².

Резюмируя сказанное, следует подчеркнуть, что сущность инвестиционного договора непосредственно вытекает из понятия инвестиций и инвестиционной деятельности. Если выразиться по-другому, ключевыми словами в инвестиционном договоре являются инвестиция и инвестирование. Законодатель в ст. 1 Закона РТ «Об инвестициях» достаточно четко определяет понятие инвестиций и инвестиционной деятельности, однако вопросы, связанные с определением понятия инвестиционного договора законодатель пока оставил открытыми, что послужило основанием для возникновения бурной дискуссии среди правоведов относительно места инвестиционного договора в системе гражданско - правовых договоров.

В гражданско - правовой литературе одной из первых сформулировало понятие определения инвестиционного договора О. Н. Кондрашкова³. Она подчеркивает: инвестиционный договор - это «сложный по своей юридической природе договор», определяющий «взаимоотношения собственников или титульных владельцев средств, вкладываемых в объекты предпринимательской деятельности, их взаимодействие в процессе реализации инвестиционного проекта, в пользовании им или в эксплуатации объекта, в распределении доходов от деятельности или эксплуатации объекта, а также устанавливает право собственности (как правило - долевой) на объект». Л. Г. Сайфулова⁴ полагает, что

¹ См.: Майфат А.В. Гражданско-правовые конструкции инвестирования. Москва, 2006. С.191 и след.; Лисица В.Н. Правовое регулирование инвестиционных отношений: Теория, законодательство и практика применения. Монография. Новосибирск, 2011. С.189 и след.

² См.: Бозоров Р.Б. Инвестиционное право. Душанбе, 2008. С.291 и след.

³ См.: Хозяйственное право. Учебник для вузов. / Отв. ред. В.С. Мартемьянов. М., 1994. Т.2. С. 170.

⁴ См.: Сайфулова Л.Г. Договор долевого участия в жилищном строительстве: Дис... канд. юрид. наук. Самара, 2001. С. 84.

«инвестиционный контракт: это экономическое понятие. Отношения с таким содержанием (инвестиции) могут существовать в различных правовых формах. Инвестиционным можно, по большому счету, считать любой договор, связанный с вложением денег: учредительный договор, простое товарищество, займа, подряд, купля-продажа и т. д. Объединяет эти виды договоров только их экономическое содержание - вложение средств, как правило, с целью получения в дальнейшем прибыли. » Е. В. Лапутева, отметившая, что «инвестиционный договор не может существовать как самостоятельный договорный тип - он подразумевает различные виды гражданско-правовых договоров, общим для которых является регулирование инвестиционной деятельности»¹. П. В. Сокол, рассматривая понятие инвестиционного договора, подчеркивает: «инвестиционный договор можно определить как сделку, по которой одна сторона (заказчик) обязуется осуществить вложение инвестиций другой стороны (инвестора) в целях извлечения прибыли или достижения иного полезного эффекта для инвестора и по окончании передать полученный результат последнему, а инвестор обязуется передать инвестиции заказчику и оплатить его услуги»².

И. Ю. Целовальникова, определяя понятие инвестиционных договоров, относит их к числу гражданско-правовых³ и выделяет среди них две группы. Первая - договоры, которые «непосредственно являются инвестиционными (т. е. закреплены в действующих законодательных актах или иных нормативных актах в качестве таковых - финансовая аренда (лизинг) и соглашение о разделе продукции) ». Вторая группа - договоры, которые заключаются инвесторами для осуществления инвестиционной деятельности (т. е. виды договоров, которые законами не указаны в качестве инвестиционных, но позволяющих инвестору выразить и осуществить свою волю при инвестировании». В качестве договоров второй группы называются договор целевого займа, договор коммерческой концессии, простого товарищества и другие договоры. Т. В. Шадрина отмечает, что «под инвестиционным договором следует понимать соглашение между субъектами инвестиционной деятельности о выполнении ряда определенных действий по реализации инвестиционного проекта. Инвестиционному договору присущи следующие признаки: предпосылка заключения договора - инвестиционный проект, долгосрочный характер отношений сторон, коммерческая заинтересованность, целевое использование средств инвестора, а, следовательно, возможность инвестора влиять на производственную деятельность другой стороны, письменная форма договора, общая долевая собственность на вложенное имущество и на результат инвестиционной

¹См.: Лапутева Е.В. Совершенствование договорных отношений в области жилищного строительства: Дис... канд. юрид. наук. М., 2003. С. 86.

²См.: Сокол П.В. Инвестиционный договор в жилищном строительстве. Москва, 2004, С. 90.

³ См.: Целовальникова И.Ю. Гражданско-правовое регулирование инвестиционной деятельности: Дис.... канд. юрид. наук. Ростов н/Д, 2005. С. 126.

деятельности»¹. Позиция Т. В. Шадринной, на наш взгляд, носит дискуссионный характер. Автор, не определяя понятия инвестиционного договора, непосредственно указывает на его основные реквизиты и увлеклась их комментарием, тем самым без выяснения конструкции этого договора, невозможно определить его предмет. Е. Павлодский считает, что «инвестиционный контракт - это правовая форма оформления инвестиционной деятельности. С юридической точки зрения: это есть ничто иное, как договор простого товарищества (договор о совместной деятельности)». ² К определению понятия инвестиционного договора более конструктивно подходит В. Н. Лисица. Он полагает, что «инвестиционным следует считать не любой договор, заключенный в целях реализации инвестиционного проекта, а лишь договор, обязательным участником которого является инвестор»³. Смысл позиции автора заключается в том, что договор признается инвестиционным, если в качестве участника договорного правоотношения выступает инвестор, то есть собственник инвестиций. Точка зрения автора имеет право на жизнь, однако следует выяснить некоторые обстоятельства. Основанием возникновения инвестиционного правоотношения является инвестиционный договор. Последний неразрывно связан с капиталовложением, которое принадлежит инвестору. Однако государство - реципиента инвестиций, который заключает инвестиционный договор с инвестором, интересуется не инвестором, а капиталом, который принадлежит ему. Поэтому государство - импортер инвестиций в целях привлечение инвестиций инвестора с ним заключает инвестиционный договор. Таким образом, наряду с инвестором, который считается основным участником инвестиционного договора, следует считать таковой и инвестицию, по поводу которой заключается инвестиционный договор.

С. Корнеева, анализируя юридические и экономические аспекты инвестиций, приходит к выводу о том, что в нынешних условиях рынка научные взгляды о правовой природе инвестиционного договора можно разделить на три группы⁴. Сторонники первой позиции относят инвестиционный договор к одному из типов договоров в Гражданском кодексе РФ, в частности, купли – продажи, возмездного оказания услуг, агентирования, поручения, комиссии, строительного подряда, простого товарищества и другие, которые оформляют взаимоотношения субъектов гражданского права в процессе осуществления инвестиционной деятельности⁵. Вторая позиция исходит из смешанной природы инвестиционного договора, соединяющего признаки различных

¹ См.: Шадринная Т.В. Правовое регулирование иностранных инвестиций в Российской Федерации: Дисс... канд. юрид. наук. М., 1999. С. 13-14.

² См.: Павлодский Е. Правовая природа «инвестиционного контракта» // Право и экономика. 2000. № 9. С. 73-74.

³ См.: Лисица В. Инвестиционный договор // Закон. 2003. № 6. С. 113.

⁴ См.: Корнеева С. Особенности инвестиционного договора. // Хозяйство и право. 2007. № 7. С. 40-45.

⁵ См.: Потяркин Д.Е. Инвестиционный контракт на строительство жилого дома в Москве // Законодательство. 2004. № 2. С. 38.

договорных типов¹. И, наконец, третья подтверждает, что инвестиционный договор имеет самостоятельное значение². Далее автор, анализируя эти подходы к определению понятия инвестиционного договора, выдвигает собственное видение данной проблемы. Она подчеркивает: «...терминологический инвестиционный договор – это договор, опосредствующий вложение инвестиции субъектом гражданского права – участником инвестиционной деятельности. Иначе говоря, он имеет «собираТЕЛЬНЫЙ» смысл: под ним может «скрываться» любой известный ГК РФ договорный тип, а также смешанный или самостоятельный договор, не предусмотренный гражданским законодательством»³.

Позволим себе не согласиться с такими утверждениями автора по следующим соображениям: во-первых, с заключением инвестиционного договора возникает правоотношение между инвестором и государством – импортером капиталовложения, последнее в целях вовлечения инвестиций в собственную экономику заключает инвестиционный договор с первым. Во-вторых, имущество признается в качестве инвестиции, если оно вложено в сферу инвестиционной деятельности. Поэтому предпосылкой возникновения правоотношений в сфере инвестиционной деятельности, на наш взгляд, является инвестиционный договор, удостоверяющий правомочия и обязанности сторон. В тоже время нельзя согласиться с утверждением автора о том, что инвестиционный договор имеет «собираТЕЛЬНЫЙ» характер⁴.

Инвестиционный договор по своей сущности относится к непоименованным договорам в ГК РФ и соответствующих ГК государств СНГ, и тем самым он связан с капиталовложением. Относительно непоименованных договоров в гражданско-правовой литературе существует немало суждений⁵. В соответствии с точкой зрения Е. Г. Суханова⁶ «...изучение возможности применения понятия «нетипичный» к определению гражданско-правовых договоров - предмет самостоятельного научного исследования. Но поскольку любое исследование требует оперирования либо общепринятыми терминами, не вызывающими сомнения в том, какие понятия им соответствуют, либо терминами, значение которых оговаривается для целей рассмотрения правовой природы инвестиционного договора, предлагается использовать термин «нетипичный» в качестве аналога термина «непоименованный». Исходя из этого суждения, непоименованный договор имеет идентичный характер с нетипичными договорами.

¹ См.: Скловский К. Долевое участие в жилищном строительстве // Закон. 1999. № 9. С. 111-112.

² Лисица В. Инвестиционный договор // Закон, 2003. № 6. С. 114; Сокол П.В. Инвестиционный договор в жилищном строительстве. М., 2004. С. 83.

³ См.: Корнеева С. Особенности инвестиционного договора. // Хозяйство и право. 2007. С. 41.

⁴ См.: Бозоров Р.Б. Квалификация инвестиционных договоров. // Обзор законодательства Узбекистана. – Ташкент. 2012. №1. 30и след. Бозоров Р.Б. Инвестиционное право. Душанбе. 2008, С.304и след.

⁵ См.: Лисица В. Инвестиционный договор // Закон, 2003. № 6. С. 114; Сокол П.В. Инвестиционный договор в жилищном строительстве. М., 2004. С. 83. Бозоров Р.Б. Инвестиционное право. Душанбе. 2008, С.304;

⁶ См.: Гражданское право: В 4-х, т. Т. 3: Обязательственное право. / Отв. ред. Е.А. Суханов. 3-е изд., перераб. и доп. М.: ВолтерсКлувер, 2005. С. 179- 181.

В. А. Ойгензихт под нетипичными договорными отношениями понимал наряду с непоименованными договорами также и квазидоговоры, т. е. фактические договорные отношения, не имеющие юридической силы¹. Под нетипичным договором может также пониматься и договор, который не противоречит действующему гражданскому законодательству, содержит в себе признаки одного или нескольких типичных (поименованных) договоров, специфическое сочетание которых позволяет относить его к самостоятельному гражданско-правовому договору². Исходя, из вышеизложенных суждений инвестиционный договор непосредственно связан с капиталовложением и возникает на основе вложения инвестиций, но поскольку он не предусмотрен в ГК РТ, поэтому в юридической литературе признается как непоименованный договор³.

Возвращаясь к позиции С. Корнеева, следует обратить внимание еще на одно обстоятельство. Автор подчеркивает, что термин «инвестиционный договор» в юридической практике встречается довольно часто ... его употребление касается случаев оформления взаимоотношения субъектов гражданского права в связи и (или) по поводу строительства объектов недвижимости⁴. Вложение инвестиций в объекты недвижимости, безусловно, существует, но оно не является единственным объектом вложения инвестиций. Она может быть вложена и в сферу недропользования, ⁵ которая регулируется договором о концессии, соглашением о разделе продукции, а также контрактом на предоставление услуг. В тоже время инвестор в целях получения прибыли вправе вкладывать инвестиции и в сферу рынка ценных бумаг⁶. Поэтому вывод автора, о том, что объектом вложения инвестиций является только недвижимость, как-то не стыкуется.

О. М. Антипова, исследуя сущность инвестиционного договора, в частности, подчеркивает: «...инвестиционным будет являться гражданско - правовой договор, направленный на возмездное (меновое) приобретение или создание объектов гражданских прав, за исключением личных неимущественных благ, денег, права на денежные требования имеющих стоимость меньшую либо равную вложенной, собственных обязательств инвестора и ценных бумаг, их удостоверяющих⁷. В настоящее время данное определение инвестиционного договора выдвинутое вышеупомянутом автором, широко поддерживается в гражданско -

¹См.: Ойгензихт В. А. Нетипичные договорные отношения в гражданском праве. Душанбе.1984.С.8.

²См.: Писчиков В.А.Смешанные и нетипичные договоры в гражданском праве России: Автореф. дис... канд. юрид. наук.М.,2004.С.6.

³ См.: Лисица В. Инвестиционный договор // Закон, 2003. № 6. С. 114; Сокол П.В. Инвестиционный договор в жилищном строительстве. М., 2004. С. 83.

⁴ См.: Корнеева С. Указ.соч. С. 40.

⁵ См.: Мороз С.П. Классификация договоров в сфере недропользования. // Юрист. Ежемесячный журнал. Алматы, 2004. С. 73.

⁶См.: СалибаеваН.А.Защита прав инвесторов на рынке ценных бумаг в Республике Таджикистан. Душанбе. 2005.С.12 и след.; Джакишев А.С.Правовое регулирование инвестиционной деятельности на рынке ценных бумаг: Автореф.дисс...канд.юрид.наук.Алматы.2000.С.11.

⁷Антипова О.М. Правовое регулирование инвестиционной деятельности (анализ теоретических и практических проблем). М.: «ВолтерсКлувер», 2007 г.С.20

правовой литературе,¹ тем не менее, она понимает сущность инвестиционного договора как собирательное понятие, с чем трудно согласиться и такое возражение существует и в юридической литературе².

Подытоживая сказанное о сущности инвестиционного договора, следует сказать, что инвестиционный договор в полной мере вошел в общественную жизнь, как в теории, так и на практике, хотя он непосредственно не закреплен в Гражданский кодекс Республики Таджикистан. В связи с этим, считаем, что возникла объективная необходимость в закреплении понятия определения инвестиционного договора в содержании ГК РТ, следующего содержания: **«инвестиционный договор - это соглашение участников инвестиционного процесса по вложению объектов гражданских прав в сферу инвестиционной деятельности в целях реализации инвестиционного проекта».**

Любой гражданско - правовой договор - это и есть соглашение сторон, с отсутствием которого невозможно заключить договор. Это правило не является исключением для инвестиционного договора, поскольку между сторонами должно достигаться соглашение, основанное на капиталовложении, собственником которого является инвестор.

Таким образом, закрепление определения понятия инвестиционного договора в Гражданском кодексе Республики Таджикистан имеет двоякое значение: во-первых, закрепление в ГК РТ понятия «инвестиционного договора», порядка его заключения, а также ее других реквизитов позволит устранить существующие пробелы в гражданском законодательстве. Это объясняется следующими обстоятельствами. С переходом к рыночным механизмам регулирования экономических отношений возникает необходимость в вовлечении капиталовложения извне, поскольку с привлечением инвестиций формируется и развивается национальная экономика государства - получателя инвестиций. Однако собственнику инвестиций желательно, чтобы его дальнейшие действия по направлению капиталовложения в экономику другого государства находились в прозрачном правовом поле. Иными словами, чтобы каждый поступок, как инвестора, так и государства - реципиента инвестиций регулировался правовыми нормами. К последним следует отнести ГК РТ, который по своему правовому значению, безусловно, является главным законом среди других законов. В этой связи, закрепление в ГК РТ понятия «инвестиционного договора», на наш взгляд, предотвращает проблемы правовой неурегулированности в национальном праве. С другой стороны, надлежащим образом обеспечивается инвестиционный режим в стране государства - реципиента инвестиций. Поэтому закрепление на законодательном уровне понятия инвестиционного договора, на наш

¹ См.: Лисица В. Н. Правовое регулирование инвестиционных отношений; теория, законодательство и практика применения. Монография. Новосибирск.2011.С.198.;Сокол П.В. Инвестиционный договор в жилищном строительстве. Москва.2004.78 и след.

²См.: Майфат А.В. Гражданско-правовые конструкции инвестирования. Москва.2006.267 и след.; Бозоров Р.Б.Квалификация инвестиционных договоров. //Обзор законодательства Узбекистана. Ташкент.2012 №1 С.27.

взгляд должно поставить точку над «и» в существующих дискуссиях в юридической литературе. В связи с этим мы вполне солидарны с точкой зрения Ш. М. Менглиева, который утверждает: «Право должно закреплять все то, что достигнуто положительного, прогрессивного и необходимого для общества, и в то же время создать условия для их совершенствования, а также способствовать развитию новых взаимоотношений, соответствующих интересам человека»¹. Это является импульсом для дополнительного создания благоприятных условий для привлечения инвестиций и ее эффективного использования, в конечном счете эти меры непосредственно направлены на обеспечение инвестиционного климата в республике.

Определение места инвестиционного договора в системе права не лишено как теоретического, так и практического значения, поскольку представляется спорной в юридической литературе конструкция инвестиционного договора. Так, А. Г. Богатырев, исследуя правовую природу инвестиционных договоров, подчеркивает: «специфика, и сложность инвестиционных отношений состоит не только в том, что в них участвуют разнопорядковые субъекты – государство, с одной стороны, и иностранные физические и юридические лица, с другой. И в силу этого факта эти отношения принадлежат к категории «диагональных и ддящихся», и таким образом, представляют собой особую категорию отношений в международном частном праве, непохожую на отношения чисто гражданско-правового (частного) и публично - правового административного характера. Государство может вступать в гражданско-правовые отношения и, следовательно, быть стороной гражданско-правового контракта, ...однако инвестиционные контракты в данном случае не регулируют чисто гражданско-правовые отношения, а регулируют инвестиционное отношение, которое по сути своей отличается от гражданско-правовых, т. е. частноправовых отношений..., содержание контракта говорит о том, что в нем содержатся нормы в большей степени публично-правового характера в виде обязательств государства, принимающего прямые инвестиции, разрешить допуск инвестиций в определенную отрасль и на определенных условиях»². Существует и иная точка зрения, которая инвестиционные договоры относит к области административного права. Так, В. П. Мозолин отрицает договорную природу инвестиционных договоров и утверждает, что правовой базой для выдачи соответствующих документов являются «бланкетные полномочия, заранее предоставляемые государством своим представительным органам, или же постановления индивидуального характера, принимаемые высшими органами государства по конкретным иностранным инвестициям»³. Позицию В. П. Мозолина поддерживают и развивают сторонники административно-правовой природы инвестиционных соглашений А. П.

¹ См.: Менглиев Ш. М. Договор как средство регулирования общественных отношений. // Государство и право. Душанбе, 1999. № 2. С. 51-83.

² См.: Богатырев А.Г. Инвестиционное право. М., 1992.С. 75.

³ См.: Мозолин В.П. Право США и экспансия американских корпораций. М., 1974. С. 98.

Алехин, а также Ю. А. Козлов. Они подчеркивают, что сторонами в договоре (т. е. инвестиционном) выступают органы исполнительной власти государства, то есть носители административно - властных полномочий, вследствие чего такой договор относится к так называемым административным договорам, т. е. административно-правовым соглашениям¹.

В юридической литературе более обстоятельная позиция в определении специфических черт инвестиционного договора высказана А. В. Кириным, сущность, которой состоит в следующем: во – первых, заключается инвестиционное соглашение государством с отечественными или иностранными инвесторами в отношении объектов государственной... собственности, которая в соответствии с национальным законодательством частично или полностью исключена из гражданского правового оборота, а также в отношении отдельных видов деятельности, составляющих государственную монополию (имеется в виду естественная монополия) ; во – вторых, в отличие от классических гражданско-правовых сделок, названные договоры могут включать отдельные изъятия из национального гражданского законодательства применительно к финансовым отношениям государства с инвесторами, а также могут предусматривать возможность односторонних преимущественных прав государства в рамках таких договоров; в - третьих, для большинства государств, применяющих концессионные формы договоров с инвесторами, характерно изъятие из национального правового режима, именуемого юристами «дедушкина оговорка» и предусматривающего на срок действия договора мораторий неприменения к инвестору неблагоприятных для него изменений в текущем законодательстве, принятых после вступления такого договора в силу». ² Приведенные особенности основываются на анализе таких договоров, как концессионные договоры; соглашение о разделе продукции; а также договор на предоставление услуг.

Преобладающей является точка зрения о гражданско-правовом характере инвестиционных договоров. Сторонниками данной позиции являются Н. Н. Вознесенская, Н. Г. Доронина, А. А. Лунц и С. П. Мороз³. Суть их позиций состоит в том, что инвестиционному договору присущи гражданско-правовой характер и инвестиционные договоры регулируются гражданским законодательством. Они обосновывают это, указывая на общие интересы сторон договора (государства и инвестора), связанные с получением дохода от выполнения работ в сфере недропользования.

Для решения этой проблемы представители цивилистической науки выдвигают свое собственное видение данной проблемы. Среди цивилистов, которые аргументируют правовую природу инвестиционного договора,

¹ См.: Алехин А.П., Козлов Ю.А. Административное право Российской Федерации. Ч. 1. М., 1995. С. 200.

² См.: Кирин А.В. Правовые основы отношения государства с инвестором. М., 1998. С. 235-236.

³ См.: Вознесенская Н.Н. Иностранные инвестиции и смешанные предприятия в странах Африки. М., 1975; Доронина Н.Г. Некоторые организационно-правовые аспекты иностранных инвестиций в развивающихся странах: Автореферат дис... канд. юрид. наук. М., 1979; Мороз С.П. Теоретические проблемы инвестиционного права; гражданско - правовой аспект. Алматы, 2003.

как гражданско-правовой договор, следует признать С. П. Мороз. Для решения данной проблемы она, в первую очередь, за основу берет точку зрения, существующую в гражданско-правовой литературе. Сущность этого взгляда основывается на признании двух взаимно пересекающихся классификаций, влияющих на построение институтов обязательственного права; во-первых, классификация по видам деятельности, и, во-вторых, классификация по экономическим сферам¹. На основании указанных классификаций С. П. Мороз нарисовала картину, определяющую гражданско-правовую природу инвестиционного договора. Она пишет: «Полагаем, что среди достоинств такой классификации можно назвать следующие: во – первых, наличие классификации по экономическим сферам не отрицает основную классификацию по видам деятельности, наоборот, развивает и дополняет ее; во-вторых, признание дополнительных классификаций позволяет охватить все существенные виды договоров в полном объеме, а не в ограниченном; в-третьих, разработка и принятие нормативных актов об отдельных группах договоров, заключаемых в экономической сфере, позволяют избежать проблем в законодательстве. С учетом вышеизложенного считаем, что возможна классификация договоров не только по видам деятельности, но и по экономическим сферам. К числу договоров, выделяемых в зависимости от экономической сферы, в первую очередь, относятся инвестиционные договоры»². Инвестиционный договор, – отмечает автор, – это особая разновидность гражданско-правового договора, выделяемая не по видам деятельности, как традиционно формируется система гражданско-правовых договоров, а по экономическим сферам³.

С. П. Мороз более убедительно аргументировала гражданско-правовую природу инвестиционных договоров, однако она не обратила достаточного внимания на суждения авторов, настаивающих на административно - правовом характере инвестиционного контракта. Представители данной теории подчеркивают, что участниками данного договора выступает государство или уполномоченные государственные органы в сфере делегирования полномочий, поэтому нет равенства между участниками инвестиционных договоров. И второй тезис состоит в том, что инвестиционные договоры заключаются в сфере объектов, которые по статусу относятся к исключительной собственности государства. Относительно первого аргумента следует сказать, что ГК РТ в ст. 136 (и соответствующие статьи ГК РСФСР) закрепляет, что «Республика Таджикистан выступает в отношениях, регулируемых гражданским законодательством, на равных началах с иными участниками этих отношений». Отсюда следует, что Республика Таджикистан, являясь субъектом гражданских правоотношений, выступает на равных началах с

¹ См.: Сулейменов М.К. Правовое положение межхозяйственных предприятий. Алматы: Наука, 1987. С.95.

² См.: Мороз С.П. Инвестиционное право. Алматы, 2006. С. 297-299. Она же. Классификация договоров в сфере недропользования. // Юрист. Ежемесячный журнал. Алматы, 2004. № 6. С. 73-75.

³ См.: Мороз С.П..Указ.соч. С.299.

другими субъектами в гражданских правоотношениях; данная точка зрения широко поддерживается в гражданско - правовой литературе¹. В отношении второго тезиса представителей административно - правового характера инвестиционных договоров необходимо сказать следующее: безусловно, они правы в том, что закрепленные в Конституции объекты природных ресурсов находятся в исключительной собственности государства. И государство вправе принять меры для соответствующей эксплуатации этих ресурсов. Механизм реализации по пользованию природными ресурсами непосредственно регулируется гражданским законодательством, например, договором коммерческой концессии, который регулируется частью второй ГК РТ.

Поэтому нет оснований не признавать правовую природу инвестиционного договора как договора гражданско-правового характера. Характер инвестиционных договоров выражается в их критериях, к которым следует отнести составление и исполнение инвестиционного проекта. В этой связи, несмотря на бурные дискуссии в юридической литературе относительно правовой природы инвестиционных договоров, следует все же сказать о гражданско-правовом характере указанных договоров, где в полной мере реализуются принципы свободы договора.

Литература:

1. Алехин А. П., Козлов Ю. А. Административное право Российской Федерации. Ч. 1. М., 1995. С. 200.
2. Антипова О. М. Правовое регулирование инвестиционной деятельности (анализ теоретических и практических проблем). М.: «ВолтерсКлувер», 2007 г. С. 20
3. Богатырев А. Г. Инвестиционное право. М., 1992. С. 75.
4. Бозоров Р. Б. Квалификация инвестиционных договоров. //Обзор законодательства Узбекистана. Ташкент. 2012. №1. 30и след. Бозоров Р. Б. Инвестиционное право. Душанбе. 2008, С. 304и след.
5. Вознесенская Н. Н. Иностранные инвестиции и смешанные предприятия в странах Африки. М., 1975; Доронина Н. Г. Некоторые организационно-правовые аспекты иностранных инвестиций в развивающихся странах: Автореферат дис. . . канд. юрид. наук. М., 1979; Мороз С. П. Теоретические проблемы инвестиционного права; гражданско - правовой аспект. Алматы, 2003.
6. Гражданское право. Учебник. Том. 1 /Под. ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. М., 2001. С. 486.
7. Гражданское право: В 4-х, т. Т. 3: Обязательственное право. / Отв. ред. Е. А. Суханов. 3-е изд., перераб. и доп. М.: ВолтерсКлувер, 2005. С. 179-181.
8. Инвестиционное законодательство //Сборник нормативных актов /. Составитель Ю. В. Лазарев. М., 2006. С. 81.

¹См.: Сулаймонов Ф.С. Республика Таджикистан - участник международных частно-правовых отношений. Душанбе, 2006. С.144.

9. Кири́н А. В. Правовые основы отношения государства с инвестором. М., 1998. С. 235-236.
10. Корнеева С. Особенности инвестиционного договора. // Хозяйство и право. 2007. № 7. С. 40-45.
11. Лапугева Е. В. Совершенствование договорных отношений в области жилищного строительства: Дис... канд. юрид. наук. М., 2003. С. 86.
12. Лисица В. Инвестиционный договор // Закон, 2003. № 6. С. 114; Сокол П. В. Инвестиционный договор в жилищном строительстве. М., 2004. С. 83. Бозоров Р. Б. Инвестиционное право. Душанбе. 2008, С. 304;
13. Майфат А. В. Гражданско-правовые конструкции инвестирования. Москва. 2006. 267 и след. ; Бозоров Р. Б. Квалификация инвестиционных договоров. //Обзор законодательства Узбекистана. Ташкент. 2012 №1 С. 27.
14. Майфат А. В. Гражданско-правовые конструкции инвестирования. Москва, 2006. С. 191 и след: Лисица В. Н. Правовое регулирование инвестиционных отношений: Теория, законодательство и практика применения. Монография. Новосибирск, 2011. С. 189 и след.
15. Махмудов М. А., Менглиев Ш. М. Ҳуқуқи хусусии рими. Душанбе, 2004. С. 69 и след.
16. Менглиев Ш. М. Договор как средство регулирования общественных отношений. // Государство и право. Душанбе, 1999. № 2. С. 51-83.
17. Менглиев Ш. М. Избранные труды по гражданскому праву. Душанбе, 2011. С. 90.
18. Мережко А. А. Договор в частном праве. Киев, 2003. С. 157; Иоффе О. С. Обязательственное право. М.: Юрид. лит. 1975; Сулейменов М. К., Покровский Б. В., Жакенов В. А. Договор в народном хозяйстве (вопросы общей теории), Алматы, 1987; Рахманкулов Х. Р. Обязательственное право. Ташкент, 2005; Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга первая, 2 изд. -е, 1999 М.: РахмонкуловМ. Х. . Роль и сущность гражданско-правового договора в условиях рыночной экономики. Ташкент, 1994 и др.
19. Мозолин В. П. Право США и экспансия американских корпораций. М., 1974. С. 98.
20. Мороз С. П. Инвестиционное право. Алматы, 2006. С. 297-299. Она же. Классификация договоров в сфере недропользования. // Юрист. Ежемесячный журнал. Алматы, 2004. № 6. С. 73-75.
21. Мороз С. П. Классификация договоров в сфере недропользования. // Юрист. Ежемесячный журнал. Алматы, 2004. С. 73.
22. Ойгензихт В. А. Нетипичные договорные отношения в гражданском праве. Душанбе. 1984. С. 8.
23. Павлодский Е. Правовая природа «инвестиционного контракта» // Право и экономика. 2000. N 9. С. 73-74.
24. Писчиков В. А. Смешанные и нетипичные договоры в гражданском праве России: Автореф. дис... канд. юрид. наук. М., 2004. С. 6.

25. Потяркин Д. Е. Инвестиционный контракт на строительство жилого дома в Москве // Законодательство. 2004. № 2. С. 38.
26. Сайфулова Л. Г. Договор долевого участия в жилищном строительстве: Дис... канд. юрид. наук. Самара, 2001. С. 84.
27. Салибаева Н. А. Защита прав инвесторов на рынке ценных бумаг в Республике Таджикистан. Душанбе. 2005. С. 12 и след. ; Джакишев А. С. Правовое регулирование инвестиционной деятельности на рынке ценных бумаг: Автореф. дисс... канд. юрид. наук. Алматы. 2000. С. 11.
28. Скловский К. Долевое участие в жилищном строительстве // Закон. 1999. № 9. С. 111-112.
29. Сокол П. В. Инвестиционный договор в жилищном строительстве. Москва, 2004, С. 90.
30. Сулаймонов Ф. С. Республика Таджикистан - участник международных частно-правовых отношений. Душанбе, 2006. С. 144.
- Сулейменов М. К. Правовое положение межхозяйственных предприятий. Алматы: Наука, 1987. С. 95.
31. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. М.: Юрид. лит., 1974. С. 286.
32. Хозяйственное право. Учебник для вузов. / Отв. ред. В. С. Мартемьянов. М., 1994. Т. 2. С. 170.
33. Целовальникова И. Ю. Гражданско-правовое регулирование инвестиционной деятельности: Дис.... канд. юрид. наук. Ростов н/Д, 2005. С. 126.
34. Шадрин Т. В. Правовое регулирование иностранных инвестиций в Российской Федерации: Дисс... канд. юрид. наук. М., 1999. С. 13-14.

ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ ҚАТӢ ШУДАНИ ШАРТНОМАИ МЕҲНАТӢ ҲАНГОМИ ДАӢВАТ Ё БА ХИЗМАТИ ҲАРБӢ ДОХИЛ ШУДАНИ КОРМАНД

Бобокалонов Ғ. М.,

сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба
меҳнат, муҳочират ва иҷтимоии
Маркази миллии қонунгузорию назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
н. и. ҳ., дотсенти кафедраи ҳуқуқи
соҳибкорӣ ва тичорати факултети
ҳуқуқшиносии ДМТ
Тел.: +992 907948773
Email: bgoib@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12. 00. 05 – ҳуқуқи меҳнат; ҳуқуқи таъминоти
иҷтимоӣ.

Муқарриз: Азиззода У. А., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор.

Фишурда: Мақолаи мазкур оид ба мавзӯи танзими ҳуқуқи қатъ
шудани шартномаи меҳнатӣ ҳангоми даъват ё ба хизмати ҳарбӣ дохил
шудани қорманд, бахшида шудааст. Дар мақола муаллиф яке аз асосҳои
барои қатъи шартномаи меҳнатӣ, бинобар ҳолатҳои аз тарафҳо вобаста
набуда баррасӣ менамояд. Ҳадафи мақола омӯзиши танзими ҳуқуқи қатъи
шартномаи меҳнатӣ ҳангоми даъват ё ба хизмати ҳарбӣ дохил шудани
қорманд ва таҳия намудани якҷанд пешниҳодҳо оид ба такмили
қонунгузорӣ дар ин соҳа мебошад. Аҳамияти амалии мақола аз он иборат
аст, ки истифодаи натиҷаҳои он дар такмили қонунгузорӣ ва тайёр кардани
лексия аз фанни "Ҳуқуқи меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон" мавриди
истифода қарор додан мумкин аст.

Калидвожаҳо: Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, шартномаи
меҳнатӣ, қатъи шудани шартномаи меҳнатӣ, хизмати ҳарбӣ, иродаи
тарафҳо, Қувваҳои Мусаллаҳ, даъватномаи комиссариати ҳарбӣ.

ПРАВОВЫЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРЕКРАЩЕНИЕ ТРУДОВОГО ДОГОВОРА ПРИ ПРИЗЫВЕ ИЛИ ПОСТУПЛЕНИИ РАБОТНИКА НА ВОЕННУЮ СЛУЖБУ

Бобокалонов Г. М.,

начальник отдела по трудовому
законодательству, миграции и
социальной защите Национального

центра законодательства при
Президенте Республики Таджикистан,
к. ю. н., доцент кафедры
предпринимательского и
коммерческого права Таджикского
национального университета
Тел.: +992 907948773
Email: bgoib@mail.ru

Научная специальность: 12. 00. 05 – трудовое право; право социального обеспечения.

Рецензент: Азиззода У. А., доктор юридических наук, профессор.

Аннотация: Данная статья посвящена правовому регулированию прекращения трудового договора при призыве или поступлении работника на военную службу. В данной статье автор рассматривает один из основ прекращения трудового договора по обстоятельствам, не зависящим от воли сторон. Целью статьи является исследование правового регулирования прекращения трудового договора при призыве или поступлении работника на военную службу и разработка предложений, направленных на совершенствование законодательства в данной сфере. Практическая значимость статьи заключается в возможности использования его результатов при совершенствовании законодательства в правоприменительной деятельности и при подготовке лекции по курсу «Трудовое право Республики Таджикистан».

Ключевые слова: Трудовой кодекс Республики Таджикистан, трудовой договор, расторжение трудового договора, военная служба, воля сторон, Вооруженные силы, повестка военного комиссариата.

LEGAL REGULATIONS TERMINATION OF AN EMPLOYMENT CONTRACT UPON RECRUITMENT OR ADMISSION OF AN EMPLOYEE TO MILITARY SERVICE

Bobokalonov G. M.,
head of the Department of Labor Law,
Migration and Social Protection of the
National Center for Legislation under the
President of the Republic of Tajikistan,
Candidate of Laws, Associate Professor of
the Department of Business and
Commercial Law of the Tajik National
University
Phone: +992 907948773
Email: bgoib@mail.ru

Scientific specialty: 12. 00. 05. — Labor law; social security law.

Reviewer: Azizzoda U. A., Doctor of Law, Professor.

Annotation: This article is devoted to the legal regulation of the termination of an employment contract when an employee is drafted or enlisted in the military. In this article, the author considers one of the foundations for termination of an employment contract due to circumstances beyond the control of the parties. The aim of the article is to study the legal regulation of the termination of an employment contract when a worker is drafted or enlisted in the military and develop proposals aimed at improving legislation in this area. The practical significance of the article lies in the possibility of using its results in improving legislation in law enforcement and in preparing a lecture on the course “Labor Law of the Republic of Tajikistan”.

Keywords: The Labor Code of the Republic of Tajikistan, the employment contract, termination of the employment contract, military service, the will of the parties, Armed forces, agenda of the military commissariat.

Шартномаи меҳнатӣ амсоли ҳамагуна созишнома, озодии ирода ва изҳори озодонаи онро дар назар дорад.

Агар ба таърифи шартномаи меҳнатӣ назар андозем, қабл аз ҳама чунин ҳуҷҷат бардоштан мумкин аст, ки шартномаи меҳнатӣ хусусияти мутлақо шахсӣ дошта, иваз намудани шахси дар он ба сифати корманд муайяншударо бо дигар шахс номумкин мебошад ва он танҳо дар сурати меъёрҳои муқаррарнамудаи Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд КМ ҶТ) ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба вучуд меояд, таъйир меёбад ва қатъ мегардад.

Дар қисми 1 моддаи 39 КМ ҶТ номгӯи пурраи асосҳои умумии қатъшавии шартномаи меҳнатӣ сабт шудаанд.

Бо асосҳои мазкур қатъ шудани шартномаи меҳнатӣ, бояд бо риояи қатъии қоидаҳои муқаррарнамудаи КМ ҶТ нисбати ҳар яке аз ин асосҳо сурат гирад.

Дар муносибатҳои меҳнатӣ ҳолатҳои рӯй медиҳанд, ки зарурати қатъ шудани шартномаи меҳнатӣ мегардад, яъне бидуни изҳори озодонаи хоҳишу иродаи тарафҳо сурат мегирад.

Вобаста ба ин, яке аз асосҳои қатъшавии шартномаи меҳнатӣ, ки дар сарҳати панҷуми қисми 1 моддаи 39 КМ ҶТ қой дода шудааст, ба ҳолате бахшида шудааст, ки боиси қатъ намудани шартномаи меҳнатӣ новобаста аз иродаи корфармо ва корманд мегардад.

Қатъ шудани шартномаи меҳнатӣ дар ҳолатҳои, ки ба иродаи тарафҳо вобаста намебошанд, моддаи 48 КМ ҶТ пешбинӣ менамояд, ки дар меъёрҳои муқарраргардида якҷанд ҳолатҳоро дарбар мегирад.

Якум, хангоми даъват ё ба хизмати ҳарбӣ дохил шудани корманд. Дуюм, ба охир расидани муҳлати ваколат. Сеюм, хангоми ба кор барқарор

шудани корманде, ки пештар ин корро иҷро мекард. Чорум, ҳангоми эътибори қонунӣ пайдо кардани ҳукми айбдоркунандаи суд, ки дар асоси он корманд ва ё корфармо - шахси воқеӣ ба ҷазои маҳрум кардан аз озодӣ маҳкум шудааст, ҳалномаи суд, ки бо он корманд ва ё корфармо ғайриқобили амал эътироф гардидааст ё қобилияти амали ӯ маҳдуд карда шудааст ва давом додани муносибатҳои меҳнатиро истисно менамояд. Панҷум, бинобар вафот кардани корманд ва ё корфармо - шахси воқеӣ, инчунин аз тарафи суд ғавтида эълоншуда ё бедарак ғойбшуда эътироф гардидани корманд ё корфармо - шахси воқеӣ. Шашум, дар сурати вайрон кардани қоидаҳои муқарраршудаи қабул ба кор. Ҳафтум, дар ҳолатҳои дигаре, ки қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ кардааст.

Бояд тазаккур дод, ки номгӯи ҳолатҳои дар моддаи 48 КМ ҚТ овардашуда, ки боиси қатъ шудани шартномаи меҳнатӣ бидуни иродаи тарафҳои он мегарданд, нопурра мебошад. Қонунгузориҳои дигар ҳолатҳоро низ пешбинӣ намудааст, ки ҳангоми ҷой доштан ё рух додани онҳо, шартномаи меҳнатиро новобаста аз иродаи тарафҳо қатъ намудан лозим меояд.

Дар мақолаи мазкур мо танҳо атрофи як номгӯи ҳолатҳои дар моддаи 48 КМ ҚТ овардашуда, ки боиси қатъ шудани шартномаи меҳнатӣ бидуни иродаи тарафҳои он мегарданд, истода мегузарем.

Даъват шудани корманд ба хизмати ҳарбӣ, яке аз он ҳолатҳо ба ҳисоб меравад, ки дар сарҳати 1 қисми 1 моддаи 48 КМ ҚТ сабт шудааст. Меъёри мазкур даъват шудани кормандро ба хизмати ҳарбӣ, корфарморо уҳдадор месозад, ки шартномаи меҳнати бо ҷунин корманд басташударо новобаста аз иродаи худ ва корманд қатъ намояд.

Тибқи қисми 1 моддаи 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи ҳуқуқи хизматчиёни ҳарбӣ» (минбаъд Қонун) Мутобиқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳифзи Ватан - вазифаи муқаддаси шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Даъват (дохил) шудан ба хизмати ҳарбӣ яке аз уҳдадориҳои умумии ҳарбии шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб мебошад.

Бояд зикр намуд, ки шаҳрванди ҷинси марди аз 18 то 27 - солаи дар қайд буда ё шаҳрванде, ки уҳдадор аст дар қайди ҳарбӣ бошад ва барои ба таъхир андохтани муҳлати даъват ё озод шудан аз даъват ба хизмати ҳарбӣ ҳуқуқ надорад, бояд ба хизмати ҳарбӣ ба Қувваҳои Мусаллаҳ, дигар қӯшунҳо ва сохторҳои ҳарбӣ дар вазифаҳои ҳайати аскарон ва сержантҳо даъват карда шавад.

Шаҳрвандони ба хизмати ҳарбӣ даъватшаванда уҳдадоранд даъватномаи комиссариати ҳарбиро бо забонхат қабул намоянд. Даъватномаро ба шаҳрвандон кормандони комиссариати ҳарбӣ ё дар ҷои кори (таҳсили) шаҳрванд роҳбарон, дигар шахсон (кормандони) вазифадори ба кори ба ҳисобгирии ҳарбӣ масъули ташкилотҳо, инчунин шахсон вазифадори ба кори ба ҳисобгирии ҳарбӣ масъули мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот месупоранд. Дар даъватнома бояд оқибати

ҳуқуқи аз тарафи шаҳрвандон иҷро нагардидани талаботҳои ба зиммаи онҳо гузошташуда зикр шуда бошад (қисми 2 моддаи 27 Қонун).

Ҳуччате, ки дар асоси он шартномаи меҳнатие, ки дар ҳолатҳои ба иродаи тарафҳо вобастанабуд қатъ мегардад, даъватномаи комиссариати ҳарбӣ маҳсуб меёбад.

Корфармо дар асоси даъватномаи комиссариати ҳарбӣ, муваззаф мебошад бидуни ду ҳафтаи огоҳонӣ кормандро қабл аз санаи дар даъватномаи комиссариати ҳарбӣ муқарраршуда аз кор озод намуда, бо ӯ ҳисобӣ намояд ва метавонад дафтарчаи меҳнатиашро супорад ё дар ташкилот нигоҳ дорад.

Корманде, ки бо сабаби даъват шудан ба хизмати ҳарбӣ аз кор озод карда мешавад, дар дафтарчаи меҳнати ӯ, дар фасли «Маълумот оид ба кор», пас аз сабти рақами тартибӣ ва таърихи сабт дар сутуни 3 чунин навишта мешавад: «Бо сабаби даъват шудан ба хизмати ҳарбӣ кор қатъ карда шуд, сархати 1 қисми 1 моддаи 48 КМ ҚТ», дар сутуни 4 сабт мегардад (таърих ва рақами фармоиш). Ин сабт бо тартиби муқарраршуда тасдиқ мешавад.

Дар баробари ин ҳаминро қайд кардан лозим меояд, ки дар хусуси ба хизмати ҳарбӣ дохил шудани корманд ақидаҳои гуногун байни олимони ватанию хориҷӣ мавҷуд аст. Ба ақидаи як гурӯҳи олимон дохил шудани корманд ба хизмати ҳарбӣ, амалест, ки бо иродаи корманд сурат мегирад. Исботи онро дар пешниҳод намудани аризаи корманд, ки бо хоҳиши худ ба хизмати ҳарбӣ дохил шуданро мехоҳад, асос меоранд ва пешниҳод менамоянд, ки дохил шудани корманд ба хизмати ҳарбӣ, аз сархати 1 қисми 1 моддаи 48 КМ ҚТ хориҷ карда шавад¹.

Эзоҳ: дар бисёр мавридҳо ҷавонони бо нангу нумус, дар рӯҳияи ҳисси баланди миллӣ, садоқат ба давлату миллат, ватандӯстиву хештаншиносӣ, пос доштани арзишҳои миллӣ ва дар ҳифз намудани Модар – Ватан, бо хоҳиши худ аризаи дохил шудан ба хизмати ҳарбиро пешниҳод менамоянд.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон изҳор намуданд: «Саҳми ҷавонон, дар ҳифзи Модар - Ватан шоистаи таҳсин буда, онҳо дар тамоми ҷузъу томҳои Қувваҳои Мусаллаҳ ва дигар сохторҳои ҳарбӣ содиқона хизмат мекунанд ва дар ҳимояи сарҳади давлатӣ низ нақши бузург мебозанд»².

Вобаста ба гуфтаҳои дар боло зикргардида, бояд ҳаминро тазаккур дод, ки қатъ намудани шартномаи меҳнатӣ бо корманди бо хоҳишу иродаи худ ба хизмати ҳарбӣ дохилшуда, амале мебошад, ки дар ниҳоят ба хоҳишу иродаи чунин корманд вобаста аст, дар ин самт, ақидаи пешниҳод намудани олимонро дуруст бояд донист.

¹ Ниг.: Шонасридинов Н., Бобокалонов Ф. М. Тафсири Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нашри якум. // Муҳаррири масъул, номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент Н. Шонасридинов. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2017. -С. 160-161.

² Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ. 26.12.2019 13: 02, шаҳри Душанбе. <http://www.president.tj/ru>

Чӣ тавре дар ибтидои мақола зикр гардид, номгӯи ҳолатҳои дар моддаи 48 КМ ҚТ овардашуда, ки боиси қатъ шудани шартномаи меҳнатӣ бидуни иродаи тарафҳои он мегарданд, нопурра мебошад.

Аз ин лиҳоз, дуруст мебуд, агар дар номгӯи ҳолатҳои дар моддаи 48 КМ ҚТ овардашуда, ки боиси қатъ шудани шартномаи меҳнатӣ бидуни иродаи тарафҳои он мегарданд, дигар ҳолатҳо низ пешбинӣ мешуданд. Аз, ҷумла:

– бинобар нагузаштани корманд аз озмун ба вазифаи (мансаби) интихобӣ;

– ҳангоми аз шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳрум намудан;

– бо шахсони ба синни ҳаждаҳ нарасида, ки шартномаи меҳнатӣ баҳри иҷрои корхое баста шудааст ва истифодаи меҳнати онҳо тибқи қонунгузорӣ манъ карда шудааст;

– бо занони шартномаи меҳнатӣ баҳри иҷрои корхое баста шудаанд, ки дар онҳо истифодаи меҳнати онҳо тибқи қонунгузорӣ манъ карда шудааст;

– ҳангоми набудани ҳуҷҷатҳои дахлдор дар бораи маълумот, агар иҷрои кор тибқи қонунгузорӣ доштани донишу маълумоти махсусро талаб намояд.

– зимни пурра ғайриқобили меҳнат эътироф намудани корманд;

– дар мавриди фарорасии ҳолатҳои фавқулодда, ки ба идома додани муносибатҳои меҳнатӣ ҳалал мерасонанд (ҳолатҳои вазъи низомӣ, фалокат, офатҳои табиӣ, садама, эпидемия ва дигар ҳолатҳои фавқулода).

– дар сурати қатъ гардидани иҷозат ба сирри давлатӣ, агар иҷрои корхое, ки иҷрои чунин иҷозатро талаб намояд.

– ҳангоми аз ҷониби мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ гирифтани иҷозат барои ҷалби қувваи кории хориҷӣ ё гузаштани муҳлати истиқомат ва ғайра.

Адабиёт:

1. Шонасридинов Н., Бобокалонов Ғ. М. Тафсири Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нашри якум. // Мухаррири масъул, номзоди илмҳои ҳуқуқ, дотсент Н. Шонасридинов. Душанбе: Матбааи ДМТ, 2017. - С. 160-161.

2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ. 26. 12. 2019 13: 02, шаҳри Душанбе. <http://www.president.tj/ru>

РАЗДЕЛ VII ГРАЖДАНСКОГО КОДЕКСА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН: ВОПРОСЫ ДАЛЬНЕЙШЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Сулаймонов Ф. С.,

доцент кафедры международного права
юридического факультета ТНУ, к. ю. н.
Тел.: (+992) 918187679

E-mail: firuz_sulaimonov@mail.ru

Научная специальность: 12.00.03 – гражданское право;
предпринимательское право; семейное право; международное частное
право

Аннотация: В статье рассмотрены вопросы дальнейшего совершенствования раздела VII Гражданского кодекса Республики Таджикистан, в частности вопросы определения применимого права, правового статуса субъектов международного частного права, личных неимущественных прав.

Ключевые слова: Гражданский кодекс Республики Таджикистан, международное частное право, субъекты международного частного права, применимое право, личные неимущественные права.

ФАСЛИ VII КОДЕКСИ ГРАЖДАНИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН: МАСОИЛИ ТАКМИЛИ МИНБАӢДА

Сулаймонов Ф. С.,

дотсенти кафедраи ҳуқуқи
байналмилалии факултети
ҳуқуқшиносии ДМТ, н. и. ҳ.

Тел.: (+992) 918187679

E-mail: firuz_sulaimonov@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.03 – ҳуқуқи граждани; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи
оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ

Фишурда: Дар мақола масоили такмили минбаъдаи муқаррароти фасли VII-и Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор дода шуда, дар он аз ҷумла масоили муқаррар намудани ҳуқуқи татбиқшаванда, вазъи ҳуқуқи субъектони ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ, масоили ҳуқуқҳои шахсии ғайри молу мулкӣ баррасӣ карда шудаанд.

Калидвожаҳо: Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ, субъектони ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ, ҳуқуқи татбиқшаванда, ҳуқуқҳои шахсии ғайри молу мулкӣ.

CHAPTER VII CIVIL CODE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN: THE ISSUES OF THE FURTHER DEVELOPMENT

Sulaimonov F. S.,

assistant professor of the International law department of the law faculty of Tajik National University, Candidate of law science

Phone: (+992) 918187679

E-mail: firuz_sulaimonov@mail.ru

Scientific specialty: 12.00.03 – civil law; business law; family law; international private law

Annotation: In article consider the issues of the further development of the chapter VII Civil Code of the Republic of Tajikistan, particular the issues of the definitions of the applicable law, legal status of the subjects of the international private law, personal non-property rights.

Keywords: Civil code of the Republic of Tajikistan, international private law, subjects of the international private law, applicable law, personal non-property rights.

Раздел VII Гражданского кодекса Республики Таджикистан (далее – ГК; ГК РТ) посвящен коллизионным нормам, направленным на регулирования гражданско-правовых отношений с иностранным элементом. Кроме коллизионных норм в данном разделе ГК также закреплены нормы, составляющие общие положения данного раздела, куда включены такие основные институты международного частного права как источники определения применимого права, правовая квалификация, оговорка о публичном праве, применения иностранного права, обратная отсылка или отсылка к праву третьего государства и т. д.

С момента принятия части третьей ГК, где и сосредоточены указанные коллизионные нормы, данная часть до настоящего времени подверглась изменению и дополнению только один раз – в 2012 году. И то, данные изменения не коснулись раздела VII ГК, то есть, по сути, коллизионные нормы ГК с 2005 года по сей день действуют без изменения. Данная стабильность, однако, не исключает рассмотрения вопросов дальнейшего совершенствования указанных норм, ибо, как будет рассмотрено ниже, определенные моменты данного раздела нуждаются в дополнительном изучении и осмыслении.

1. Источники первичного и вторичного определения применимого права.

В части 1 ст. 1191 ГК приведен перечень тех источников, которые определяют право, подлежащие применению к гражданско-правовым отношениям с иностранным элементом (далее – применимое право). В

частности, в качестве таких источников признаны соглашение сторон и международно-правовые обычаи, признанные Республикой Таджикистан.

Соглашение сторон как источник, на основании которого может быть определено применимое право, вызывает определенные споры. Для определения сути данных споров необходимо рассмотреть соглашение сторон в двух ее значениях: как источник применимого права и как воля сторон, направленный на определения применимого права при внешнеэкономических сделках.

Признание соглашение сторон, наряду с ГК, международными договорами, признанными Республикой Таджикистан, источником права, спорно тем что, стороны заключая соглашение, не могут создавать объективное право, которое может быть применен при регулировании гражданско-правовых отношений с иностранным элементом. Данное положение не изменяется и в случае участие в аналогичных соглашениях и самого государства. Ибо, государство, участвуя в данных отношениях, согласно принципу равенство участников имущественного оборота, будет пользоваться такими же права и обязанностями, как и физические и юридические лица (ст. 136 ГК). Данное положение исключает использование государством своих властных полномочий, в частности такой функции государство как законотворчество.

Касательно соглашения сторон, где стороны определяют применимое право, подлежащие применению к внешнеэкономической сделке, то и в данном случае стороны не могут «создать» норму права, так как стороны в пределах уже определенных пределах и границах, предусмотренных ГК и иных законодательных актов Республики Таджикистан, осуществляя свое право, выбирают применимое право.

Следовательно, во внешнеэкономических сделках, как бы происходить двойное определение применимого права – «первичное определение», когда определяются границы возможности выбора применимого права на основании норм ГК, иных законодательных актов, а также международных договоров, признанных Республикой Таджикистан. На основании первичного определения стороны соглашение определяют применимое право. И такое определение, точнее выбор применимого права, можно условно признать как «вторичным определением» применимого права, ее конкретизацией.

Следовательно, вторичное определение (выбор применимого права) всегда основывается на первичном определении (на основании ГК, иных законодательных актов и других источников, указанных в части 1 ст. 1191 ГК).

В этой связи, так как в части 1 ст. 1191 ГК речь идет именно об источниках первичного определения применимого права, следовательно, из указанной нормы должно быть исключено соглашение сторон, не являющейся источником первичного определения применимого права.

Что касается международных обычаев, признанных Республикой Таджикистан как источника первичного определения применимого права,

то необходимо обратить внимание на следующие два момента: а) признаются ли международные обычаи со стороны государства?; и, б) могут ли стороны или правоприменительные органы применять международные обычаи, не признанные государством?

Признание за международными обычаями качество первичного определения применимого права не вызывают спора. Также развития гражданско-правовых отношений с иностранным элементом, свидетельствуют в пользу данного тезиса. Ибо, международные обычаи играют очень важную роль в развитие правового регулирования гражданско-правовых отношений с иностранным элементом, и призваны, в определенной мере, дополнить иные источники международного частного права в процессе правового регулирования указанных отношений.

Относительно обязательности признания международных обычаев со стороны государства отметим что, исходя из своей правовой природы, международные обычаи не нуждаются в признании. Этим они и отличаются от международных договоров, которые как источники первичного определения применимого права на основании части 1 ст. 1191 ГК, должны быть признаны со стороны государства. И наоборот - необязательность признания международных обычаев, не исключает их признания со стороны государства.

Признания международных обычаев со стороны государства отличается от признания международных договоров также тем, что субъектами волеизъявления по данному вопросу выступают разные субъекты. Так, если международный договор обязательно должен быть признан в форме и в порядке предусмотренных как Конвенцией о праве международных договоров, так и внутригосударственными законодательными актами, к примеру, Законом Республики Таджикистан «О международных договорах Республики Таджикистан», то признание международных обычаев носит более общий характер.

Общий характер признание международных обычаев заключается в том, что данные обычаи могут быть признаны со стороны негосударственных структур. Так, к примеру, международные обычаи «Инкотермс» в редакции 2010 года признаны в Российской Федерации со стороны Торговой промышленной палаты Российской Федерации на основании Постановление Правление Торгово-промышленной палаты Российской Федерации за № 54-5 от 28 июня 2012 года «О свидетельствовании торгового обычая (обычая делового оборота), принятого в Российской Федерации». Данное право Торгово-промышленной палаты предусмотрено Федеральным законом Российской Федерации «О торгово-промышленных палатах Российской Федерации» (ч. 3 ст. 15).

В Законе Республики Таджикистан «О Торгово-промышленной палате Республики Таджикистан» аналогичное право Торгово-промышленной палаты Республики Таджикистан не предусмотрено, однако согласно ст. 10 указанного Закона права Торгово-промышленной палаты Республики

Таджикистан не ограничиваются законом. Следовательно, Торгово-промышленная палата Республики Таджикистан вправе осуществлять иные полномочия, не противоречащие законам Республики Таджикистан.

Однако, возникает вопрос: насколько Торгово-промышленная палата Республики Таджикистан может осуществлять право свидетельствовать обычаи, если такое его полномочие не предусмотрено непосредственно в законе? Также, насколько свидетельство, выданное со стороны Торгово-промышленной палаты Республики Таджикистан, относительно обычаев, может выступить в качестве доказательственной базы при рассмотрении споров, вытекающих из внешнеэкономических сделок с участием отечественных предпринимателей?

В данном случае необходимо исходить из двух следующих моментов: во-первых, какой обычай должен быть освидетельствован, то есть международный торговый обычай или же местный обычай, и, во-вторых, какому суду – международному арбитражному суду или государственным судам должно быть представлено данное освидетельствование. Данные моменты очень важны, так как от их правильного рассмотрения, по сути, зависит правовой статус самого факта свидетельствования. Данные моменты только тогда получают своего логического и верного ответа, когда оба указанные моменты будут рассмотрены вместе, то есть без отрыва друг от друга. Так, Торгово-промышленная палата может свидетельствовать как международные обычаи, так и местные торговые обычаи. Первое свидетельствование будет иметь место при рассмотрении спора во внутригосударственном экономическом суде или арбитраже, а второе свидетельствование имеет место при рассмотрении спора в международном арбитражном суде.

Касательно того, что для внутригосударственного экономического суда или арбитражного суда, правовая сила свидетельствование Торгово-промышленной палаты Республики Таджикистан относительно конкретного международного обычая не будет вызывать сомнения, в обосновании не нуждается. Однако, некоторые вопросы могут возникнуть при принятии свидетельствования Торгово-промышленной палаты Республики Таджикистан в процессе рассмотрение того или иного спора в международных коммерческих арбитражных судах с участием хозяйствующих субъектов Республики Таджикистан, где при применении право Республики Таджикистан возникает вопрос определение правовой природы определенного обычая, применяемого в Республики Таджикистан в данных отношениях. В данном случае, так как согласно Закону Республики Таджикистан «О торгово-промышленной палате Республики Таджикистан» прямо не предусмотрено аналогичное право Торгово-промышленной палаты, международный коммерческий арбитраж, рассматривающий спор, может оспорить юридическую силу такого свидетельствования. Данный момент может играть существенную роль при принятии решения по рассматриваемому делу и защиты прав отечественных субъектов.

В этой связи, предлагается в Законе Республики Таджикистан «О Торгово-промышленной палате Республики Таджикистан» включить такое право Торгово-промышленной палаты Республики Таджикистан как свидетельствование торговых обычаев, как международных, так и местных.

2. Международный договор и вопросы определения применимого права.

Республика Таджикистан как субъект международного права активно участвуют в международных договорных отношениях. В этой связи, так как выражения воли государства на обязательность международного договора выступает как основания возникновения, изменения и прекращения международно-правовых обязательств для государств, то они в разных формах выражают обязательность выполнения международных обязательств, вытекающих из международных договоров, в национальных законодательствах. Так, согласно части 3 ст. 10 Конституции Республики Таджикистан предусматривается приоритет международно-правовых актов, признанных Республикой Таджикистан над законами Республики Таджикистан при их несоответствии.

Данная норма, в целом направлена, как на выполнения международных обязательств, вытекающих из международных договоров, так и придания приоритета международно-правовым нормам перед внутренним (национальным) законодательством.

В настоящее время, Республикой Таджикистан заключен ряд международных договоров, которые предусматривают различные коллизионные нормы. Так, согласно ст. 26 Кишиневской Конвенции о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам от 2002 года дееспособность физического лица определяется по законодательству Договаривающейся Стороны, гражданином которой является это лицо. Дееспособность лица без гражданства определяется по законодательству Договаривающейся Стороны, в которой он имеет постоянное место жительства, и правоспособность юридического лица определяется по законодательству Договаривающейся Стороны, по законодательству которой оно было учреждено.

Хотя, аналогичные коллизионные нормы также предусмотрены в ГК (ст. 1201, ст. 1206), однако вызывает определенный научный интерес вопрос разрешения спора при возникновении коллизий между положениями международного договора, признанного Республикой Таджикистан и ГК и иных законов Республики Таджикистан.

Сразу отметим, что данный спор согласно указанной норме Конституции Республики Таджикистан будет решен в пользу международного договора. Однако, хотя в Конституции Российской Федерации также предусмотрен приоритет международных договоров над законами Российской Федерации (ч. 4 ст. 15), но в отличии от ГК, в Гражданском кодексе Российской Федерации (далее – ГК РФ), предусматривается правило согласно которой «если международный договор Российской Федерации содержит материально-правовые нормы,

подлежащие применению к соответствующему отношению, определение на основе коллизионных норм права, применимого к вопросам, полностью урегулированным такими материально-правовыми нормами, исключается».

В данном случае необходимо исходить из того обстоятельство, что при рассмотрении вопроса о приоритете между международным договором и национальным законодательством, необходимо исходить из двух видов «отношений» между ними: по форме и по содержанию.

При рассмотрении и разрешения вопроса приоритета в рамках отношений по форме, то есть «международный договор – национальное законодательство», приоритет международных договоров над национальным законодательством очевиден.

Однако, данная норма приобретает важность при определении приоритета между международным договором и национальным законодательством, в рамках отношений по содержанию - «материально-правовая норма международного договора – коллизионная норма национального законодательства». В данном случае, вопрос приобретает определенную научно- теоретическую актуальность и практическую значимость. Ибо, при определении права, по общему правилу, применяется коллизионная норма, так как она определяет применимое право к определенному отношению.

Отсюда, возникает вопрос: насколько важно и практически необходимо предусматривать норму о приоритете материально-правовой нормы, закрепленной в международном договоре, над коллизионными нормами, закрепленными в национальном законодательстве в процессе определения применимого права? Ибо, вопрос о приоритете международного договора и национального законодательства, вне зависимости от того обстоятельства, какие нормы, предусмотрены в международном договоре и какие нормы предусмотрены в национальном законодательстве, будет решаться в пользу международного договора. То есть, вопрос о приоритете международного договора над национальным законодательством, с одной стороны, по сути, не зависит от соответствия содержания международного договора и национального законодательства друг другу. Так как, даже в случае несоответствия между содержанием международного договора и национального законодательства, на основании общей нормы о приоритете международного договора над национальным законодательством, вопрос решится в пользу международного договора. Получается в любом случае при определении приоритета между международным договором и национальным законодательством, форма будет превосходить содержание.

Но, данный вопрос решаться по-другому, если представим, что международный договор и национальные законы, будут условно рассматриваться как отдельные элементы единой правовой системы. В случае, если международным договором будет установлен материально-правовая норма, а в ГК закреплен коллизионная норма по одному и тому

же отношению, то в данном случае возникнет коллизия при регулировании этого указанного отношения. Следовательно, в целях недопущения такой коллизии необходимо закрепить норму, указанной в ч. 3 ст. 1186 ГК РФ и в ГК РТ.

3. Субъекты международного частного права.

Субъектами международного частного права выступают физические лица, юридические лица и государство. Данные субъекты как участники частноправовых отношений с иностранным элементом, имеют специфический правовой статус, который исходит как из определенных свойств, принадлежащих им, так и из свойств отношений, участником, которых они выступают. Так, физические лица как субъекты международного частного права нуждаются в определении их как правоспособности, так и дееспособности (ст. 1201 ГК). Данный момент может быть обоснован минимум двумя тезисами: 1) правоспособность и дееспособность у физических лиц возникают и развиваются по отдельности, в силу биологических, умственных и физических свойств данного субъекта; 2) правоспособность и дееспособность у физических лиц в разных государствах определяются по-разному. Так, согласно ст. 30 Гражданского кодекса Италии ребенок считается родившимся жизнеспособным, если после рождения он прожил 24 часа¹, хотя согласно ГК правоспособность возникает с момента рождения и никаких временных условий для приобретения правоспособности не устанавливает (ч. 2 ст. 18 ГК)².

В отношении юридических лиц такое свойство не имеет место, в этой связи правоспособность и дееспособность юридических лиц, то есть их правосубъектность определяется на основании их личного закона (ст. 1207 ГК).

В отличие от физических и юридических лиц, правосубъектность государства как субъект международного частного права имеет свои особенности. Эти особенности не только связаны с определенными спецификами правосубъектности государства как субъекта международного частного права, в целом, но и тем, что в отличие от правосубъектности физических и юридических лиц, которые определяются на основании коллизионных норм, правосубъектность государства не определяется коллизионными нормами. Суть данного правила заключается в том, что правосубъектность государства всегда, за исключением определенных моментов, определяется на основании национального права этого государства. На данное свойство правосубъектности государства как субъекта международного частного права влияет правосубъектность государства как субъекта международного публичного права, где согласно

¹ См.: Гражданское и торговое право зарубежных стран. В II томах. I том. Отв.ред. Е.А. Васильев и А.С. Комаров. М., «Международные отношения», 2004. С.180 (Автор главы – Е.А. Васильев) /

² Как отмечает профессор А.Е.Шерстобитов «в связи с тем с точки зрения права сам факт появления ребенка на свет означает, что у него возникла правоспособность, хотя бы он был живым всего несколько минут или даже секунд». (См.: Гражданское право: учебник. В 4-х т. Том I. Общая часть / Отв.ред. Е.А. Суханов. Москва: Статут, 2019. С.120 (Автор главы – А.Е. Шерстобитов)).

принципу суверенного равенства государств, право одного государства не распространяется на отношения с участием другого государства, за исключением, если само государство не изъявило желание на распространение право другого государства на эти отношения. Эти моменты нашли отражение в институте «иммунитета государства», имеющее международно-правовое значение.

В этой связи, в ГК закрепляется общая норма, исходящее из общего распространения на участия государства норм раздела VII ГК, с оговоркой «если иное не предусмотрено законодательными актами Республики Таджикистан»¹.

Рассматривая вопросы правосубъектности государства в международном частном праве необходимо отметить, что государство как субъект не участвуют в ряде отношений, участниками которых выступают физические и юридические лица. Так, государство как субъект международного частного права не является участником трудовых отношений. Те отношения, которые, к сожалению, относят к трудовым отношениям с иностранным элементом, с участием государства, к примеру, заключение контракта с иностранным лицом для выполнения определенных функций в дипломатических представительствах, не регулируются нормами трудового права².

В принципе, трудовые отношения с иностранным элементом, с участием дипломатических представительств, не могут иметь место, так как речь будет идти о государственной службе, что доступно только гражданам самого государства, учреждающее дипломатическое представительство. Касательно указанных отношений, отметим, что они требуют более глубокого и детального анализа, что не позволяет нам выбранная тема статьи и поставленные задачи, так как речь идет о нормах сосредоточенных в ГК РТ.

В данной части можно отметить следующее: вне зависимости от того обстоятельства, что в принципе могут возникнуть трудовые отношения с участием дипломатических представительств, вряд ли уместно в данном случае вести речь о государстве как участнике трудовых отношений.

Следовательно, указанные отношения не носят трудового характера, а должны быть рассмотрены в иной плоскости правового регулирования, в частности в гражданско-правовой плоскости (к примеру, в рамках договора об оказание услуг). В данных отношениях, как уже было сказано, государство участвует на общих основаниях.

Рассматривая вопрос о субъектах международного частного права, хотелось бы остановиться на вопросе о том насколько международные

¹ См. комментарий к данной норме: Сулаймонов Ф.С. Международное частное право: комментарий к разделу VII Гражданского кодекса Республики Таджикистан. Под редакцией профессора Ш.Менглиева. Душанбе, Истеъдод, 2011. С.75-78.

² В этой связи, спорным представляется позиция Кодиркулова Х.Р. в части признания иностранного государства как субъекта трудовых отношений (См.: Кодиркулов Х.Р. Особенности рассмотрение споров с участием иностранного государства. Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2018.№4. Душанбе, 2018. Стр.222-227).

организации, выступают в качестве субъекта международного частного права. Хотя и данная проблематика нуждается в отдельном и более детальном рассмотрении, но в связи с широким участием в имущественных отношениях в Республике Таджикистан международных организаций, возникает потребность рассмотреть первоначально само признание за международными организациями статуса субъекта международного частного права.

Ранее было отмечено, что в международном частном праве Республики Таджикистан, рассматривается правосубъектность трех субъектов – физических лиц, юридических лиц и государство. Исходя из этой точки зрения, по сути, иных субъектов в международном частном праве не должно быть и этот момент может быть оправдан как теоретически, так и практически. Так, с теоретической точки зрения, статус международных организаций в отношениях, регулируемых нормами международного частного права, оправдывается теорией «persona» (лицо), который исходит из того, что в международном частном праве, как и в гражданском праве, все субъекты имеют определенную внешнюю «маску», «лицо», и таких «лиц» выделяется по сути две – физические и юридические лица. В отношении государства в зарубежном праве тоже применяется такое правило, то есть государство как субъект гражданского права признается как юридическое лицо.

В части применения норм права, регулирующие деятельность физических лиц и юридических лиц в целях определения правового статуса международных организаций, то отметим, что по своей правовой природе правосубъектность юридического лица более отвечает тем требованиям, которые и необходимы для признания международных организаций как субъектов международного права. То есть, вполне оправданно признать за международными организациями, при их участии в международных частноправовых отношениях, статус юридических лиц.

Однако, противники данной концепции, исходят из того, что не все элементы правосубъектности юридических лиц применимы при признании международных организаций как юридического лица в целях участия в международных частноправовых отношениях. В частности, противники отмечают, что на международные организации не распространяется правило о государственной регистрации, что, следовательно, противоречит концепции «международные организации – юридические лица»

Отметим, что для приобретения гражданской правосубъектности как юридическое лицо для международных организаций не обязательно проходить процедуру государственной регистрации.

Касательно таких особенностей статуса международных организаций, которые вкладываются в основу отличия их статуса от статуса юридических лиц гражданского права, в частности момент о не прохождении государственной регистрации международных организаций в соответствующем органе, как это предусмотрено для всех юридических лиц и именно в зависимости от факта государственной регистрации закон (ГК)

связывает возникновения правосубъектности юридического лица как субъекта гражданского права (ст. 49 и ст. 51 ГК), отметим, что данные требования носят общий характер и направлены на придание государственной регистрации юридических лиц государственного «разрешения» юридическим лицам участвовать в имущественном обороте как субъектов гражданского права. Такое «разрешение» вполне может быть дано и иными способами, нежели государственной регистрацией в определенном компетентном органе. Так, органы государственной власти и управления, также выступают в имущественном обороте как юридические лица, но они не проходят государственную регистрацию как это предусматривает требования ст. 49 и ст. 51 ГК¹. Так как, они с момента их создания и утверждения со стороны государства основных документов, на основании которых они осуществляют свою деятельность (к примеру, положения), они признаются как юридические лица.

Такое «разрешение» на приобретение статуса юридических лиц для международных организаций предоставляется государством на основании международных договоров, учреждающих международную организацию (устав международной организации), который подписывается этим государством. Следовательно, с момента подписания устава международной организации, для внутреннего права государства, данная международная организация, будет выступать в качестве юридического лица.

Далее, весь комплекс норм гражданского права именно построен на регулирование определенных имущественных отношений именно с участием этих субъектов, и выделения других субъектов, в частности международных организаций как отдельных субъектов, будут порождать определенные спорные моменты. Да, и вряд ли, есть теоретическая и практическая необходимость в признании за международными организациями качество самостоятельного субъекта международного частного права, да и гражданского права.

Однако, данное правило в определенной мере «не работает» при регистрации международных организаций как налогоплательщиков в порядке, предусмотренном налоговым законодательством. Но, такая регистрация также имеет ряд спорных моментов, так как согласно Закону Республики Таджикистан «О государственной регистрации юридических лиц и индивидуальных предпринимателей» предусматривается регистрирования трех субъектов – индивидуальных предпринимателей, юридических лиц (за исключением некоторых организационно-правовых форм некоммерческих организаций, регистрация которых отнесено в

¹ Этим основывается деление юридических лиц на юридические лица публичного права и юридические лица частного права, имеющие место во многих правовых системах континентально-правовой семьи (См.: Гражданское и торговое право зарубежных стран. С.142-144. (Автор – Присяжнюк А.Н.)). Далее, этим также обосновывается правило, закрепленное в п.2 ст.124 ГК РФ (См.: Гражданское право: учебник. В 4-х т. Том I. Общая часть / Отв.ред. Е.А. Суханов. Москва: Статут, 2019. С.120 (Автор главы – Е.А. Суханов).

компетенцию Министерство юстиции Республики Таджикистан), и филиалов и представительств иностранных юридических лиц. К тому же, регистрация юридических лиц осуществляется на основании заявления, установленного образца, где предусмотрены организационно-правовые формы юридических лиц, предусмотренных в действующем законодательстве Республики Таджикистан, что порождает ряд трудностей при регистрации международной организации как субъекта налоговых отношений.

Однако, возникает вопрос: может ли международная организация осуществлять деятельность на территории государства, которое не подписало ее устав и каким будет статус данной организации во внутреннем праве этого государства? Отметим, что все международные организации осуществляют свое деятельность на территории государства или же на основании подписанного международного договора (устава) этой международной организации, или же на основании двухстороннего соглашения, заключенное между этим международным организацией и определенным государством. Хотя, в последнем случае, данное соглашение не признается уставом международной организации, однако двухстороннее соглашение между международной организацией и государством будет рассматривать вопрос о признании за данной международной организацией право юридического лица во внутреннем праве этого государства.

Далее, одним из других вопросов, касательно определения правового статуса международных организаций как субъектов международного частного права, выступает признания за международными организациями статуса международного юридического лица. Так, Т. Н. Нешатаева поддерживая мнения английского юриста В. Дженкса, отмечала, что согласно международно-правовым нормам межправительственные организации системы ООН являются международными юридическими лицами, и далее признавала за данными субъектами права юридического лица как субъект гражданского права ¹.

Данный вопрос исходить из другого, вполне обоснованного вопроса, о том, что какое право применимо в отношении определения правосубъектности международной организации – юридического лица, как субъекта международного частного права? Данный вопрос имеет место тогда, когда возникают вопросы при определении применимого права в части определенных элементов правосубъектности юридических лиц как субъектов международного частного права. Так, такие вопросы часто возникают при определении объема полномочий органа иностранного юридического лица на совершении тех или иных действий (заключения сделок и т. д.). Следовательно, тут и возникает необходимость в определении личного закона юридического лица, чтобы ответить на такие вопросы и отрегулировать указанные моменты.

¹ См.: Нешатаева Т.Н. Международные организации и право: новые тенденции в международно-правовом регулировании. М., Дело, 1998. С. 219.

В целом, такие вопросы в отношениях с участием международных организаций возникнуть не могут. Однако, в любом случае, само признание государством за международной организацией статуса юридического лица во внутреннем праве, приравнивают эти международные организации со статусом отечественных юридических лиц самого государства - участника международного договора (устава) международной организации.

В этой связи, так как вопрос об определении национальности юридических лиц в отношении международных организаций как юридических лиц, не возникает, тем самым исключается необходимость в делении юридических лиц на внутренние и международные, что также и не предусматривается гражданским законодательством.

Отметим, что иммунитет международных организаций есть элемент международно-правового статуса международной организации, что не коим образом не влияют на его отношения как субъекта частного (гражданского) права, как юридического лица. Ибо, правовое регулирование отношений с участием международной организации, как юридического лица, ничем не отличаются от тех же отношениях с участием обычных юридических лиц.

Следовательно, международные организации как субъекты международного публичного права, выступают в частноправовые отношения как юридические лица с учетом особенностей их правового статуса.

4. Личные неимущественные права в международном частном праве. Одним из других спорных моментов раздела VII ГК РТ, как нам думается, признается норма, закрепленная в ст. 1209 ГК РТ.

В указанной норме предусматриваются коллизионные нормы касательно: а) осуществления личных неимущественных прав – личный закон субъекта (ч. 1), и, б) защиты личных неимущественных прав – право страны, где имело место действие или иное обстоятельство, послужившее основанием для требования о защите таких прав (ч. 2).

Спорность данной нормы заключается в том, что она «разделяет» сам процесс «реализации» личных неимущественных прав на процессы осуществление и защиты, что противоречит правовой природы указанных прав.

Необходимо отметить, что личные неимущественные права, как объекты охраны гражданского законодательства, не могут быть осуществлены в общем понимании этой категории. Суть заключается в том, что личные неимущественные права, в отличие от других субъективных гражданских прав, не могут осуществляться в гражданско-правовом смысле этой категории. В этой связи, находит свою поддержку мнения многочисленных ученых об охране этих прав на основании концепции, высказанный в 60-е годы со стороны О. С. Иоффе¹.

¹ См.: Иоффе О.С. Важный этап новой кодификации советского гражданского законодательства // Правоведение, 1962. № 2. Стр.52-65.

Далее, отметим, что при всем желании, данные права очень трудно оцениваются с точки зрения понятия «субъективных гражданских прав», то есть к личным неимущественным правам не применима специфика «возможного поведения», что выступает краеугольным камнем при определении и осуществлении всякого субъективного гражданского права. Так, к примеру, как можно осуществлять свое субъективное гражданское право на здоровье, субъективное гражданское право на честь и достоинство? В этой связи, данные права, вряд ли могут быть признаны субъективными гражданскими правами. Они могут быть признаны как нематериальные объекты гражданских прав (нематериальные блага, что и предусмотрено в ст. 170 ГК РТ), которые находятся под охраной закона, в частности и гражданского законодательства.

Исходя из этого, ч. 1 ст. 1209 ГК РТ, вряд ли носит какой-нибудь теоретический и тем более практическое значение, так как «осуществление» личных неимущественных прав, кроме того, что они не могут, как иные субъективные гражданские права, осуществляться, также их процесс «осуществление» не могут различаться по территориальному признаку, что исключает и коллизионное регулирование данного вопроса. Если и допустить условно возможность осуществления личных неимущественных прав, то, к примеру, осуществление право на честь и достоинство гражданина одного государства на территории другого государства, то, по сути, данный процесс не имеет никаких различий ни в процессе осуществления, ни по объему ее содержания, в зависимости от территориального признака. Аналогичное можно отметить и в отношении всех иных личных неимущественных прав.

Немного иначе обстоит дело с части 2 ст. 1209 ГК РТ, так как процесс защиты, а самое главное – основания защиты, указанных личных неимущественных прав, которая выступает объектом правового регулирования гражданского законодательства, могут быть различными в зависимости от юрисдикции государств. К примеру, то или иное основание может быть признано как основания для защиты личных неимущественных прав по праву одного государства, однако не может быть таковым по праву другого государства. В этой связи, решение определяемого права в пользу право страны, где имело место действие или иное обстоятельство, послужившее основанием для требования о защите таких прав, в этом смысле, более оправданно.

Однако, данное положение не оправдывается с другой точки зрения, а именно: коллизионная привязка «право страны, где имело место действие или иное обстоятельство, послужившее основанием для требования о защите таких прав» предполагает применения иностранного права. Следовательно, по иностранному праву, основание возникновения защиты личных неимущественных прав могут отсутствовать. Например, в отношении гражданина определенного государство, как он сам считает, имело место нарушение его чести и достоинства на территории другого

государства. Потерпевший подает иск в суд страны, своего гражданства. При рассмотрении данного спора, суд на основании ч. 2 ст. 1209 ГК РТ применяя право страны, где имели место якобы нарушения части и достоинства, определяет, что указанные действия, которые гражданин считает противоправными и нарушающими его честь и достоинство, не считаются противоправными по праву страны, чье право подлежит применению. Хотя по закону страны суда, данные действия признаются противоправными. Отсюда, на основании ч. 2 ст. 1209 ГК РТ, суд обязан отказать в иске истцу. Тем самым честь и достоинство потерпевшего, которые по его личному закону были умалены, остаются не защищенными.

Данная проблематика, по сути, играет очень важный момент в рамках защиты прав и интересов гражданина, в частности в защите его естественных и личных прав, закрепленных в ст. 5 Конституции Республики Таджикистан. Также, по своей природе защита указанных в ст. 170 ГК РТ, нематериальных благ, отличается от иных субъективных гражданских прав. Так, к примеру, если большинство субъективных гражданских прав защищаются, в целом, путем восстановления имущественного положения потерпевшего, которое имело место до факта нарушения, то личные неимущественные права защищаются в основном в форме возмещения морального вреда, ибо нарушения личных неимущественных прав связано именно с нанесением моральных переживаний субъекту (физическому лицу).

В этой связи, физическое лицо, как субъект, пользующейся моральными качествами, подлежащие в определенных случаях, нарушениям, должен быть защищен всегда. В этой связи, целесообразно было бы определить защиту личных неимущественных прав на основании личного закона физического лица.

В целом, отметим, что этими моментами не ограничиваются вопросы совершенствования раздела VII Гражданского кодекса Республики Таджикистан, ибо есть еще ряд вопросов, касательно норм, закрепленных в указанном разделе, нуждающиеся в пересмотре и в научном осмыслении с учетом развития общества и их дальнейшего применения.

Литература:

1. Гражданское и торговое право зарубежных стран. В II томах. I том. Отв. ред. Е. А. Васильев и А. С. Комаров. М., «Международные отношения», 2004. С. 180 (Автор главы – Е. А. Васильев)

2. Гражданское право: учебник. В 4-х т. Том I. Общая часть / Отв. ред. Е. А. Суханов. Москва: Статут, 2019. С. 120 (Автор главы – А. Е. Шерстобитов)).

3. Иоффе О. С. Важный этап новой кодификации советского гражданского законодательства // Правоведение, 1962. № 2. Стр. 52-65.

4. Кодиркулов Х. Р. Особенности рассмотрение споров с участием иностранного государства. Вестник Таджикского национального

университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2018. №4. Душанбе, 2018. Стр. 222-227.

5. Нешатаева Т. Н. Международные организации и право: новые тенденции в международно-правовом регулировании. М., Дело, 1998. С. 219.

6. Сулаймонов Ф. С. Международное частное право: комментарий к разделу VII Гражданского кодекса Республики Таджикистан. Под редакцией профессора Ш. Менглиева. Душанбе, Истеъдод, 2011. С. 75-78.

ОСОБЕННОСТИ ВОЗБУЖДЕНИЯ УГОЛОВНОГО ДЕЛА О МОШЕННИЧЕСТВЕ

Давлатов Б. С.,
ассистент кафедры криминалистики и
судебно-экспертной деятельности
юридического факультета ТНУ
Тел.: +992 933878786
E-mail: bahtiyor_20@mail.ru

Давлатов Д. Д.,
ассистент кафедры криминалистики и
судебно-экспертной деятельности
юридического факультета ТНУ,
соискатель Московского
государственного юридического
университета имени О. Е. Кутафина
(МГЮА)
Тел.: +992 901070703
E-mail: dilovar0707@mail.ru

Рецензент: Назаров А. К., кандидат юридических наук, доцент

Аннотация: В статье исследуются особенности возбуждения уголовного дела о мошенничестве. Автором на основе изучения теоретической информации, практических материалов и большого количества иностранной и отечественной литературы предпринята попытка раскрыть предварительная проверка, возбуждения уголовного дела и предварительная расследования.

Ключевые слова: мошенничество, предварительная проверка, предварительная расследования, поводам для возбуждения уголовного дел о мошенничество.

АСОСҲОИ ОҒОЗ НАМУДАНИ ПАРВАНДАИ ЧИНОЯТӢ ВОБАСТА БА ЧИНОЯТИ ҚАЛЛОБӢ

Давлатов Б. С.,
асистенти кафедраи криминалистика ва
фаъолияти экспертизаи судӣ факултети
ҳуқуқшиносии ДМТ
Тел.: +992 933878786
E-mail: bahtiyor_20@mail.ru

Давлатов Д. Д.,

асистенти кафедраи криминалистика ва
фаъолияти экспертизаи судӣ, факултети
ҳуқуқшиносии ДМТ, унвонҷӯи
Донишгоҳи давлатии ҳуқуқи Москов ба
номи О. Е. Кутафина
Тел.: +992 901070703
E-mail: dilovar0707@mail.ru

Такриздиханда: Назаров А. Қ., номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент.

Фишурда: Дар мақолаи мазкур масоили асосҳои оғоз намудани парвандаи ҷинояти вобаста ба қаллобӣ мавриди бараси қарор гирифтааст. Вобаста ба омӯзиши маводҳои назариявӣ, амалияви ва адабиётҳои хориҷию ватани муалиф кушиш баҳарҷ додааст, ки то қадри имакон санҷиши пешак ва оғоз намудани парвандаи ҷиноятӣ вобаста ба қаллобиро кушояд.

Калидвожаҳо: қаллобӣ, санҷишӣ пешакӣ, тафтишӣ пешакӣ, асосҳои оғоз намудани парвандаи ҷиноятӣ вобаста ба қаллобӣ.

FEATURES OF A CRIMINAL FRAUD CASE

Davlatov B. S.,
Assistant, Department of Forensics and
Forensic Activities of the Law Faculty,
TNU
Phone: +992 933878786
E-mail: bahtiyor_20@mail.ru

Davlatov D. D.,
assistant, Department of Forensics and
Forensic Activities of the Law Faculty,
TNU, Doctoral candidate, Moscow State
Law University named O. E. Kutafin
(MGYUA),
Phone: +992 901070703
E-mail: dilovar0707@mail.ru

Reviewer: Nazarov A. K., Candidate of Law, Associate Professor

Annotation: The article explores the features of criminal proceedings for fraud. The author based on the study of theoretical information and practical materials and a large number of foreign and domestic literature have attempted to disclose preliminary examination, a criminal case and preliminary investigation.

Keywords: fraud, preliminary inspection, preliminary investigation, grounds for initiating criminal cases of fraud.

Накопленный опыт борьбы органов правопорядка с мошенничеством предполагает, что в нынешних общественно-экономических обстоятельствах вопрос расследования рассматриваемого вида правонарушений становится всё наиболее важным и все более сложным. Возможно, причиной этому является всё возрастающее многообразие хитро сплетенных схем совершения мошеннических деяний, появление новых видов преступлений, способов и методов, используемых при завладении чужим имуществом, путем обмана или злоупотребления доверием.

Наряду с этим обнаружение и расследование мошенничества является очень трудной задачей, в основном, поскольку при получении начальной информации не всегда представляется возможным найти явное отражение преступления в поступках представителей заговорщика. Базируясь на изучении данных практики расследования, было определено, что во многих случаях жертвы заявляют о совершении этого вида преступления (либо признаки рассматриваемого правонарушения выявляются ответственным лицом) спустя длительное время, вслед за совершением в их отношении данного преступления. Такая ситуация диктуется особенностью их деятельности в строительстве, и существенно осложняет расследование правонарушений предоставленной категории.

Возбуждение уголовного дела является первой стадией уголовного процесса, цель которой — установить, имеются ли правовые основания для того, чтобы начать уголовное судопроизводство и осуществление процессуальных действий в полном объеме, включая применение мер принуждения¹.

Важно отметить, что в нынешних условиях возбуждение уголовного дела в момент совершения противозаконного акта, которое включает в себе признаки преступления, способствует в деле раскрытия правоохранительным органам. В связи с этим, за последние годы ученые предлагают различные мнения о сущности, контексте и важности возбуждения уголовного дела. Причиной тому является существования конфликта между двумя группами ученых, где одна группа ученых считает, что необходимо в обязательном порядке искоренить предварительное расследование до возбуждения уголовного дела². Вторая группа ученых утверждает, что предварительная проверка должна быть осуществлена, как обязательное условие до возбуждения уголовного дела по данной категории преступлений.

¹ Москалькова Т. Н. Глава 19. Поводы и основание для возбуждения уголовного дела // Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный) / под ред. В. М. Лебедева, В. П. Божьева. 3-е изд., перераб. и доп. М., 2007.

² Кругликов А.П. Нужна ли стадия уголовного дела в современном уголовном дела в современном уголовном процессе // российская юстиция. 2011. №6.

Первая группа ученых обосновывает свое мнение тем, что по причине длительности процесса в области предварительной проверки нарушаются конституционные права и свободы человека и гражданина¹.

А. Г. Филиппова и Л. Е. Чистовой отмечают, что в случае наличия или отсутствия признаков мошеннического преступления в действиях лица, необходимо в обязательном порядке предварительно проверить поступившие данные. При определении признаков преступления в действиях лица, в срочном порядке необходимо предпринять меры по возбуждению уголовного дела².

Следует отметить, что в криминалистической литературе предварительная проверка информации рассматривается как до проверочная или предварительная проверка. По нашему мнению, правильнее использовать предварительную проверку, как необходимое условие возбуждения уголовного дела. Потому что, когда речь идет о предварительном расследовании, имеются в виду лишь те субъекты, которые согласно законодательству имеют право введения предварительной проверки или расследования.

Наряду с указанными выше обстоятельствами могут быть обнаружены признаки мошенничества путем оперативно-розыскной деятельности исполнительными органами таких видов деятельности и тактических операций³ в ходе предварительного расследования. Кроме того, такая ситуация можно выявляется в ходе ревизионных проверок со стороны государственных и финансовых органов по борьбе с коррупцией и счетной палатой.

Следует отметить, что оперативно-розыскные мероприятия проводятся на предварительном этапе проверки, чтобы четко определить признаки мошенничества, совершенного в явной или скрытой форме. Как отмечает Р. А. Рахимзода «По какой форме будет проведено мероприятие, определяется должностными лицами оперативно-розыскных органов, и в этом отношении принимается соответствующее решение»⁴. В процессе проведения предварительной проверки органы оперативно-розыскной деятельности должны принять меры по недопущению нарушения прав и свобод человека и гражданина.

Решающим шагом в проверке информации о мошенничестве считается уточнение причин для возбуждения преступного дела, либо его отказа и принятия соответствующих мер. Этой причиной может быть обнаружение достаточных признаков, указывающих на совершение правонарушения.

¹ Бычко В.В. Стадия возбуждения уголовного дела – нарушение конституционных прав граждан // Библиотека уголовного права и криминологии. 2014 № 1. С. 41-52.

² Филиппова А.Г., Чистовой Л.Е. Расследования отдельных видов мошенничества: учебное пособие. – М.: Юрлитинформ, 2014. С. 9.

³ Закон Республики Таджикистан «Об оперативно-розыскной деятельности» от 25 марта 2011 года №687 в редакции Закона от 8.07.2017 г., №1447 // Национальный центр законодательства при Президенте РТ: [сайт] / http://base.mmkt.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=239 (дата обращения: 20.11.2018).

⁴ Рахимзода Р.А. оперативно – розыскных деятельности учебник 3-е издательство Душанбе 2017 г. с. 267-269. (на таджикский языке).

Законодатель в статье 140 Уголовно-процессуального кодекса Республики Таджикистан указывает основания для возбуждения уголовного дела. В случае присутствия таких признаков в отношении лица возбуждается уголовное дело: а) заявление о преступлении; б) явка с повинной; в) сообщение должностного лица предприятий, учреждений, организаций; г) сообщение в средствах массовой информации; д) непосредственное обнаружение дознавателем, следователем или прокурором сведений, указывающих на признаки преступления.

Все основания по возбуждению уголовного дела которые предусмотрены в уголовно-процессуальном законодательстве являются теоретическими поводами по факту преступления мошенничества¹. Как мы уже выше отмечали, на наш взгляд незамедлительное возбуждение уголовного делопроизводства по данной категории преступлений является излишним, сначала надо провести первичную проверку, тщательно изучить обстановку; при всем это необходимо соблюсти установленные сроки осуществления предварительной проверки, и в заключении принять законное постановление.

Вопросом сроков для возбуждения уголовного дела занимались ряд ученых, таких как Р. С. Белкин, Е. Р. Россинская, Д. А. Илюшин, Н. В. Жогин, В. В. Степанов, А. П. Рыжаков, М. Н. Филиппов, Н. П. Яблоков, А. Д. Соловьев и другие. Изученные их исследования решает вопросы объединяли в себе правильно получения данных до расследования, употребления заключения следственно-розыскной деятельности, создание следственной деятельности до возбуждения уголовного дела, пропорции терминов «уточнение необходимых данных» и «доказательство» на данной стадии и т. д.

Также считаем, что в свете изучения данной проблемы является весьма актуальной постановка задачи по анализу содержания действующего уголовного и уголовно-процессуального законодательства. Являясь базой криминалистической методики расследования правонарушений, стандарты уголовного и уголовно-процессуального законодательства, тем не менее, должны быть проанализированы с целью конкретно представить индивидуальности их внедрения при расследовании мошенничества.

Остальные ученые признают, что основой принятия мер в уголовном судопроизводстве, в общем, и на этапе возбуждение уголовного дела в частности имеют целостный характер. Оно включает в себе перечень следующих элементов: 1) нормы уголовного и уголовно-процессуального права; 2) реальные показатели и другие сообщения; 3) внутреннее убеждение; 4) стандарты нрава².

¹ Гаврилова Н.А. Методика расследования преднамеренных банкротств: дисс. ... канд. юрид. наук. Моква., 2017. С. 101.

² Овсяников Ю.В. Основания и мотивы принятия уголовно-процессуальных решений в стадии возбуждения уголовного дела: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. Омск, 2001, С. 16.; Смородинова А.Г. Проблемы использования специальных познаний на стадии возбуждения уголовного дела в российском уголовном процессе: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. Саратов. 2001, С. 14-15

Основанием для начала возбуждения уголовного дела при расследовании преступлений мошенничества, как подмечалось ранее, считается главным образом заявление потерпевшего от мошенничества лица. Можно разделить потерпевших на две группы: физические и юридические лица; в отличие от юридических лиц в практике большинство случаев уголовного дела возбуждается по заявлениям граждан.

Необходимо отметить, что в практике в отличие от других оснований возбуждения уголовного дела во многих случаях уголовного дела по факту совершения мошенничества возбуждается по заявлениям. Но есть некоторые обстоятельства, которые в свою очередь влияют на процесс расследования: 1) значительно поздно поданное заявление потерпевшего лица; 2) не нашел другого способа получения долга; 3) безграничное доверие лицу который, использует такое доверие в своих корыстных целях.

Одним из других основополагающих факторов в современных условиях, по причине которого возбуждаются уголовные дела это распространение информации о совершении преступления. Правоохранительные органы в случае поступления такой информации, в которой есть признаки мошеннического преступления, после предварительной проверки возбуждают уголовные дела. Из-за увеличения доступных источников информации, можно их разделить на следующие: 1) передача информации в форме телевизионных и радиопрограмм, связанные с совершенными, завершенными и готовившимися мошенническими преступлениями; 2) получение информации из журналов и газет, которые публикуются в печатных формах; 3) обнаружение информации через Интернет.

Признаки мошеннического преступления, возможно, выявить во время расследования таких видов преступлений, как взяточничество, кражи, злоупотребление должностными полномочиями и т. д. Это происходит в тех вариантах, если будто бы украденное добро застраховано в страховой компании. Объявившие о схожем правонарушении люди имеют все шансы разыграть правонарушение с целью обманного приобретения страховой компенсации. В рассмотренных криминальных делах нами был обнаружен случай, когда два молодых человека одолжили у своих приятелей и друзей аудио и видеотехнику, домашнюю технику, меховую шубу, застраховав все это, как личный актив, а потом разыграли типа квартирную кражу и пробовали заполучить страховую компенсацию.

В результате изучения теоретических и практических материалов, связанные с этим вопросом, можно сделать вывод, что:

1. Предварительная проверка по делам о мошенничестве считается правовой деятельностью компетентных правоохранительных органов и играет важную роль в выявлении истины и реальных фактов, в определении лица, является ли он в действительности виновным, в освобождении невиновного лица от уголовной ответственности. Одной из основных целей предварительной проверки является получение фактических данных и определение реальной ситуации инцидента, с целью

определения виновности или невиновности лица. После завершения предварительной проверки со стороны субъекта, проводящего такую проверку, принимается решение о возбуждении или отказе в возбуждении уголовного дела.

2. Предварительная проверка до возбуждения уголовного дела должна быть применена ко всем видам правонарушений, в том числе и к мошенничеству, орган который проводить предварительную проверку в зависимости от собранных материалов принимает окончательное решение. В случае правильного завершения предварительной проверки можно будет провести дальнейшее расследование преступления в рамках закона. С целью достижения положительного результата в процессе предварительной проверки следует эффективно использовать предварительное использование специальных знаний и результатов оперативного поиска.

3. Одним из наиболее важных вопросов предварительного расследования в отношении подозреваемого на основе собранной информации является возбуждение уголовного дела. После возбуждения уголовного дела начнется предварительное расследование преступления. На данном этапе следователь или другие следственные органы собирают вещественные доказательства с целью обвинения лица, проводят деятельность по расследованию. На этом этапе следственные органы обязаны воздерживаться от ущемления прав и свобод обвиняемого или подсудимых. Следует отметить, что независимо от того в какой ситуации не находился человек, он, в первую очередь, является человеком. В этом процессе необходимо использовать высокую моральную этику и не нарушат права и свободы человека.

Литература:

1. Закон Республики Таджикистан «Об оперативно-розыскной деятельности» от 25 марта 2011 года №687 в редакции Закона от 8. 07. 2017 г., №1447 // Национальный центр законодательства при Президенте РТ: [сайт] / http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=239 (дата обращения: 20. 11. 2018).

2. Бычко В. В. Стадия возбуждения уголовного дела – нарушение конституционных прав граждан // Библиотека уголовного права и криминологии. 2014 № 1.

3. Гаврилова Н. А. Методика расследования преднамеренных банкротств: дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2017.

4. Кругликов А. П. Нужна ли стадия уголовного дела в современном уголовном дела в современном уголовном процессе // российская юстиция. 2011. №6.

5. Москалькова Т. Н. Глава 19. Поводы и основание для возбуждения уголовного дела // Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный) / под ред. В. М. Лебедева, В. П. Божьева. 3-е изд., перераб. и доп. – М., 2007.

6. Овсянников Ю. В. Основания и мотивы принятия уголовно-процессуальных решений в стадии возбуждения уголовного дела: Автореф. дис. . . . канд. юрид. наук. – Омск, 2001.

7. Рахимзода Р. Х. Оперативно-розыскная деятельность. Учебник 3-е изд. – Душанбе, 2017 г. – 500 с. (на тадж. языке).

8. Смородинова А. Г. Проблемы использования специальных познаний на стадии возбуждения уголовного дела в российском уголовном процессе: Автореф. дис. . . . канд. юрид. наук. Саратов. 2001.

9. Филиппова А. Г., Чистовой Л. Е. Расследования отдельных видов мошенничества: учебное пособие. – М.: Юрлитинформ, 2014. – 280 с.

**БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ ҲАМКОРИИ МУФАТТИШ ВА
КОРШИНОСИ СУДӢ ДАР ҶАРАӢНИ ТАФТИШИ ҶИНОЯТ**

Давлатзода К. Д.,
ассистенти кафедраи
криминалистика ва фаъолияти
экспертизаи судии факултети
ҳуқуқшиносии ДМТ, н. и. х.
Тел.: (+992) 938231823
E-mail: Komron231823@gmail.com

Ихтисоси илмӣ: 12. 00. 12 – криминалистика; фаъолияти экспертизаи
судӣ; фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ

Роҳбари илмӣ: Назаров А. Қ., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
дотсент

Муқарриз: Ямоқова З. Д., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Фишурда. Дар мақолаи мазкур масоили ҳамкории муфаттиш бо
коршиноси судӣ дар ҷараёни тафтиши ҷиноят таҳлил гардида, асосҳои
ҳуқуқии ҳамкорӣ ва ҳамкории мутақобилаи муфаттиш бо коршинос ба
давраҳо ҷудо карда шудааст.

Калидвожаҳо: коршинос, муфаттиш, ҳамкорӣ, амалҳои тафтишӣ

**НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОДЕЙСТВИЯ СЛЕДОВАТЕЛЯ И
СУДЕБНОГО ЭКСПЕРТА В ПРОЦЕССЕ РАССЛЕДОВАНИЯ
ПРЕСТУПЛЕНИЯ**

Давлатзода К. Д.,
ассистент кафедры криминалистики и
судебно-экспертной деятельности
юридического факультета ГНУ, к. ю. н.
Тел.: (+992) 938231823
E-mail: Komron231823@gmail.com

Научная специальность: 12. 00. 12 – криминалистика; судебная
экспертиза; оперативно-розыскная деятельность

Научный руководитель: Назаров А. Қ., кандидат юридических наук,
доцент

Рецензент: Ямакова З. Д., кандидат юридических наук, профессор

Аннотация. В данной статье рассматриваются проблемы содействия
следователя и судебного эксперта в процессе расследования преступления и

юридические основы содействия и взаимосвязь между следователем и экспертом распределены на этапы.

Ключевые слова: следователь, эксперт, содействие, следственные действия

PROBLEMS OF ASSISTANCE OF AN INVESTIGATOR AND A FORENSIC EXPERT IN THE PROCESS OF INVESTIGATING A CRIME

Davlatzoda K. D.,

assistant of the Department of Criminology and Forensic Activities of the Law Faculty of the Tajik National University, candidate of law

Phone: (+992) 938231823

E-mail: Komron231823@gmail.com

Scientific Specialty: 12. 00. 12 – criminalistics; forensic examination; operational search activity

Research supervisor: Nazarov A. K., candidate of law, associate Professor

Reviewer: Yamakova Z. D., candidate of legal Sciences, Professor

The summary. This article deals with the problems of assisting an investigator and a forensic expert in the process of investigating a crime, and the legal basis for assistance and the relationship between the investigator and the expert are divided into stages.

Key words: investigator, expert, assistance, investigative actions.

Мувофиқи моддаи 21 Кодекси муҳофизати ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон муфаттиш ва таҳқиқбаранда вазифадоранд, ки барои ҳамаҷониба, пурра ва ҳолисона тафтиш кардани ҳолатҳои қор тамоми чораҳои пешбининамудаи қонунро андешанд, ҳолатҳои ошкоркунанда, сафедкунанда, вазнинкунанда, сабуккунанда ва ҷавобгарии айбдоршавандаро муайян намоянд¹. Қатъи назар аз намуди мақомоти ҳифзи ҳуқуқ муфаттиш субъекти мустақили амалҳои тафтишӣ мебошад. Бо вучуди ин ҳуди муфаттиш тафтиши ҳаматарафа, пурра ва объективонаи ҷиноятро таъмин карда наметавонад². Бо мақсади ин вазифаи мураккаб, лекин шарафнокро ба ҷо овардан муфаттиш бо муассисаҳои эксперти ки ҳуқуқи гузаронидани экспертизаро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон доранд бевосита бояд ҳамкорӣ намояд.

¹ Кодекси муҳофизати ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе – 2011. Сомонаи расмии Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Захираи электронӣ]. www. mmk. tj. (санаи мурочиат 14. 02. 2020).

² Россинская Е.Р., Галяшина Е.И. Криминалистика и теория судебной экспертизы как источники методологии антикоррупционной экспертизы нормативных правовых актов и их проектов // Криминалистика. № 4. — Харьков, 2012

Дар илми криминалистика ва ҳуқуқи муҳофизати ҷиноятӣ доимо истилоҳоти «ҳамкорӣ», «робитаи дутарафа», «алоқаи мутақобила», ва ғ. истифода мешаванд. Ин мафҳумҳо барои ифода кардани амалҳои муштарақ, кӯшишҳои муфаттиш, таҳқиқбаранда ва дигар иштирокчиёни ҳуқуқи муҳофизати ҷиноятӣ ва криминалистика мавриди истифода қарор мегирад.

Тафтиш, ошкор кардан ва пешгирии ҷиноятҳо дар айни замон бидуни ҳамкориҳои бисёрҷонибаи кормандони тафтиши пешакӣ ва коршиносӣ судӣ номумкин аст. Бо дарназардошти ин, масъалаҳои ташкили ҳамкориҳои судманд ва аз нигоҳи ҳуқуқӣ муфид байни муфаттиш ва коршиносии судӣ дар ҷараёни ошкор, огоҳонидан, пешгирӣ кардан ва кушодани ҷиноятҳо, ҳамчунин ошкор ва муайян намудани шахсони ин ҷиноятҳоро тайёркунанда, содиркунанда ё содиркарда, аҳамияти махсус касб мекунад. Бояд қайд намуд, ки масъалаҳои ҳамкориҳои муфаттиш ва коршиносии судӣ ҳангоми тафтиши ҷиноят дар адабиёти ҳуқуқӣ таваҷҷуҳи муайяне зоҳир шудааст¹, вале дар онҳо асосан хусусиятҳои муҳофизавии ин ҳамкориҳои мутақобила инъикос ёфтаанд, аммо ҷанбаҳои тактикийи ҳамкори кам қарор дода шудаанд.

Ба андешаи Р. С. Белкин ва А. И. Винберг дар ҷараёни тафтиши ҷиноят муфаттиш, ҷалби коршиносӣ судиро ки дорои дониши махсус дар соҳаи илм, техника, фарҳанг ё касбу ҳунари мебошад, вазифаи асосии худ қарор дода, барои ҳамкори бо ин субъекти иштирокчии амалҳои тафтишӣ ҷораҳои зарури андешад². Д. П. Котов, ҳамкориҳои муфаттиш ва коршиносро дар ҷараёни тафтиш - ин амали муносиб ва боэҳтиромона ба коршиносон ва мутахассисон тавсиф медиҳад³. Ба андешаи мо ҳамкориҳои нисбатан фаъоли муфаттиш ва коршинос бояд аз лаҳзаи азнавгузаронии ҷои ҳодиса ва омадакунии мавод барои таҳқиқот шуруъ гардад, зеро ёрии калонро ба муфаттиш коршинос, ҳамчун иштирокчии асосӣ дар ҷараёни амалҳои тафтиши мерасонад. Коршинос метавонад ҳангоми интиҳоби намунаҳо барои таҳқиқоти муқоисавӣ мусоидат намуда, методикаи онро ба муфаттиш тавсия диҳанд.

Ҳамкори байни муфаттиш ва коршинос дар ҷараёни амалҳои тафтишӣ дар асоси меъёрҳои дахлдори қонунгузориҳои муҳофизавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи давлатии судӣ» аз 25 июли соли 2005, инчунин санаҳои зерқонунӣ (фармонҳо, дастурамалҳо, низомномаҳо), ки аз тарафи мақомоти дахлдори идоравӣ бароварда мешавад, амалӣ мегардад⁴.

Ҳамкориҳои мутақобилаи муфаттиш бо коршинос дар ҷараёни тафтиши ҷиноят ба давраҳои зерин ҷудо карда мешавад:

- 1) интиҳоби коршинос;

¹ Ҳалим Салимов. Криминалистика. (Китоби дарсӣ). – Душанбе. 2006.-С.69.

² Белкин Р.С., Винберг А.И. Криминалистика. Общетеоретические проблемы. - М. 1973. -С.66.

³ Котов Д.П. Вопросы судебной этики. -М., 1976. - С.46.

⁴ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи давлатии судӣ» аз 25.07. 2005. таҳти №102. Сомонаи расмӣ Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Захираи электронӣ]. www.mmk.tj. (санаи мурочиат 14. 02. 2020).

- 2) гузоштани саволҳо дар назди коршинос аз ҷониби муфаттиш;
- 3) шиносоии коршинос бо маводи парванда, омӯзиши ҳолати ҳодиса, омодакунии воситаҳои зарурии илмӣ-техникӣ, суҳбат бо ашхосе, ки зери таҳқиқоти экспертӣ қарор доранд;
- 4) бо коршинос муҳокима намудани натиҷаҳои пешакии шиносӣ бо ҳолати мушаххас, аниққунии тактикаи истехсолоти амалҳои тафтишӣ, шаклҳои саволҳои эҳтимолӣ ба коршинос;
- 5) иҷрои экспертизаи судӣ, азназаргузарониҳои ҷойи ҳодиса ва дигар амалҳои муурофиявӣ;
- 6) баҳогузориҳои натиҷаҳои амалҳои тафтишотӣ.

Ҳангоми интиҳоби коршинос ё муассисаи экспертӣ, муфаттиш навъи экспертиза, хусусияти саволҳоро ба инобат гирифта, баъдан муассисаи экспертиеро, ҷиҳати ҳамкорӣ интиҳоб менамояд, ки ҳуқуқи гузаронидани ҳамон навъи экспертизро, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи давлатии судӣ» аз 25 июли соли 2005, № 102 пешбини кардааст.

Ҳамкориҳои муфаттиш ва коршинос ҳангоми баҳогузориҳои ҳулоса низ амалӣ карда мешавад. Маълум аст, ки таҳти баҳодиҳии ҳулосаи эксперти судӣ раванди муқаррар кардани эътимодноӣ, муносибат доштан ва роҳ додешавандагии ҳулоса, муайян кардани шаклҳо ва роҳҳои истифодаи онҳо дар исботкунӣ фаҳмида мешаванд. Муфаттиш, КМҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигр санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳавиро ба раҳбарӣ гирифта, ба ҳулоса аз рӯи ақидаи ботинии худ, ки ба ҳамаҷониба, пурра ва ҳолисонагии баррасии ҳамаи ҳолатҳо оид ба парванда дар маҷмӯъ асоснок карда шудааст, баҳо медиҳад. Раванди баҳодиҳии ҳулосаи эксперт аз ҷониби муфаттиш аз ду давраи мустақил иборат аст.

1. Санҷиши риояи талаботҳои қонун ҳангоми таъйин кардани экспертиза, ки аз рӯшанӣ андохтан ба масоили зерин иборат аст:

а) Оё эксперт ба ҳаллу фасли саволҳои дар назди ӯ гузошташуда салоҳиятнок аст ва оё ӯ аз ҳадди ваколати худ набаромадааст?

б) Оё ҳангоми таъйин кардан ва гузаронидани экспертиза ҳуқуқҳои иштирокчиёни муурофия риоя карда шудаанд?

2. Санҷиши аслият ва кифоягии далелҳои шайъӣ ва намунаҳои тадқиқ карда, ҳангоми он ба аслияти далелҳои шайъӣ ва намунаҳо, ба қор омадан барои гузаронидани тадқиқот ва кифоягии онҳо барои додани ҳулоса баҳо дода мешавад. Ба қоршоямӣ ва кифоягии намунаҳо барои тадқиқот аз нуқтаи назари истифодаи методикаҳои тадқиқоти экспертӣ муайян карда мешавад.

Ҳангоми баҳогузориҳои ҳулоса муфаттиш тавачҷухро ба салоҳитянокии коршинос дар методҳои муосири таҳқиқот, бехатогии интиҳоби техникаи гузаронидани экспертиза, ба пурра гузаронидани тадқиқот (яъне, истифодаи тамоми методҳо аз тарафи коршинос, ки аз худ карда шуда, дар таҷриба ворид гаштаанд), ба дурустии шарҳ ва чамбасткунии натиҷаҳои экспертиза, мантиқи натиҷаҳои экспертӣ равона мекунад.

Баъзан муфаттишон аз коршинос шарҳи қисми таҳқиқоти хулосаро бо истилоҳоти сода, фаҳмо талаб мекунанд, вале ин метавонад ба содагӣ ва паст шудани асоснокии илми он гардад¹. Ба муфаттиш ва коршинос зарур аст, ки сифат ва пуррагии маводи ба экспертиза пешниҳодгардидаро омӯхта, давраи мантикии истифода ва дурустии методҳои тадқиқотро тафтиш намоянд. Чунин муносибати эҷодӣ ва ғамхоронаи муфаттиш ва коршинос ҳангоми фаъолияти баҳогузорӣ ба бартараф кардани камбудии мавҷуда ба нисбатан беҳтаршавии раванди мубориза бо ҷинояткорӣ мусоидат менамояд.

Дар асоси андешаҳои дар боло қайд карда шуда, ҳамкориҳои муфаттиш ва коршиносро дар чараёни тафтиши ҷиноят метавон ба гуруҳҳои зерин ҷудо кард:

а) иртиботи расмӣ ва *ғайрирасмӣ* (пешниҳоди қарор дар бораи таъйин кардани экспертизаи судӣ - расмӣ; суҳбат бо вай оиди имкониятҳои илми муосир - ғайирасмӣ);

б) иртиботи *бевосита* ва *бавосита* (воҳӯрии шахсӣ бо коршинос ва суҳбати онҳо дар бораи таҳқиқоти дар пешистода- бевоиста; додани маълумот тавассути роҳбари идораи экспертӣ - бавосита);

в) иртибот дар чараёни амалҳои алоҳидаи тафтиши;

г) иртибот ҳангоми амаликунии фаъолият оид ба тафтиши ҷинояткорон, баррасии парванда дар суд ва пешгиркунии ҷиноят.

Муфаттиш тавассути роҳбари муассисаи экспертӣ дар бораи салоҳияти коршинос, собиқаи касбии вай, ва ғ. маълумот мегирад. Иртиботи ояндаи ӯ бо коршинос ҳангоми ҳамроҳ рафтани онҳо ба ҷойи ҳодиса, таъйин ва истеҳсолоти экспертизаи судӣ амалӣ мегардад.

Хулоса, дар чараёни тафтиши ҷиноятҳои вазнин ва махсусан вазнин, ки одатан аз ҷониби гурӯҳи ҷинояткорони муташаккил содир мешаванд, барои гузаронидани амалҳои тактикӣ зарурат пайдо мешавад. Ин амалҳо ҳам метавонад, яке аз шаклҳои асосии ҳамкориҳои муфаттиш ва коршиноси судӣ ба шумор равад. Хусусияти хоси амалҳои тактикӣ дар иштироқи ҳам муфаттиш ва ҳам коршинос набуда, балки дар тавсифи тактикии он мебошад.

Адабиёт:

1. Белкин Р. С., Винберг А. И. Криминалистика. Общетеоретические проблемы. – М. 1973. – С. 66.

2. Кодекси муурофиавии ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе – 2011. Соמוнаи расмӣи Маркази миллии қонунгузорӣи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Захираи электронӣ]. [www. mm. k. tj](http://www.mm.k.tj). (санаи муроҷиат 14. 02. 2020).

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи давлатии судӣ» аз 25. 07. 2005. таҳти №102. Соמוнаи расмӣи Маркази миллии

¹ Ямоқова З.Д. Экспертизаи судӣ (воситаи таълимӣ). Душанбе -2017. -С. 521.

қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Захираи электронӣ]. www. mmk. tj. (санаи мурочиат 14. 02. 2020).

4. Котов Д. П. Вопросы судебной этики. – М., 1976. – С. 46.

5. Ҳалим Салимов. Криминалистика. (Китоби дарсӣ). – Душанбе. 2006. – С. 69.

6. Россинская Е. Р., Галяшина Е. И. Криминалистика и теория судебной экспертизы как источники методологии антикоррупционной экспертизы нормативных правовых актов и их проектов // Криминалистика первопечатный. № 4. – Харьков, 2012

7. Ямоқова З. Д. Экспертизаи судӣ (воситаи таълимӣ). – Душанбе, 2017. – С. 521.

МИНБАРИ ОЛИМОНИ ЧАВОН – ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ**КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ
ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ: НА ПРИМЕРЕ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН И РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН****Соибов З. М.,**ассистент кафедры конституционного
права юридического факультета ТНУ,
кандидат юридических наук**Тел.:** +992 905116699**E-mail:** zayniddin.soibov.92@mail.ru**Муродзода У. У.,**

магистрант 1-го курса

Государственное управление и право
юридического факультета ТНУ.**Тел.:** +992 908888111;**E-mail:** murodzoda.umed@mail.ru**Научное специальность:** 12.00.02 – конституционное право;
конституционный процесс; муниципальное право.

Аннотация: Институт государственного управления имеет особое значение для большинства постсоветских государств, играет ключевую роль на их политической арене. При этом сложившиеся институциональные механизмы органов государственной власти здесь весьма серьезно отличаются от «классических» мировых образцов, с учетом которых они изначально формировались. Это касается не столько самих характеристик института государственного управления, сколько особенностей его функционирования. В бывших советских республиках, даже при существенно отличающихся по своему институциональному дизайну политических системах, государственное управление может функционировать достаточно схожим образом. Все сказанное актуализирует необходимость выявления сложившихся за почти несколько десятилетий закономерностей развития института государственного управления в странах постсоветского пространства, в частности в Республике Таджикистан и Республике Казахстан. Для решения этой задачи в статье авторами предпринята попытка анализа динамики развития института государственного управления в указанных государствах, специфики его функционирования, сложившихся институциональных механизмов взаимодействия главы государства с другими органами государственной власти, а также его влияния на состояние политической системы.

Ключевые слова: государственная власть, государственное управление, президент, институт президента, политическая система, постсоветское пространство, постсоветские государства, политическое управление.

АСОСҲОИ ҲУҚУҚИ КОНСТИТУТСИОНИИ ТАШКИЛИ МАҚМОТИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ: ДАР МИСОЛИ ЧУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН ВА ЧУМҲУРИИ ҚАЗОҚИСТОН

Соибов З. М.,

ассистенти кафедраи ҳуқуқи
конститутсионӣ,
факултети ҳуқуқшиносии ДМТ,
номзади илмҳои ҳуқуқ
Тел.: +992 905116699
E-mail: zayniddin.soibov.92@mail.ru

Муродзода У. У.,

магистранти соли 1-уми ихтисоси
Идораи давлатӣ ва ҳуқуқ
факултети ҳуқуқшиносии ДМТ
Тел.: +992 908888111;
E-mail: murodzoda.umed@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.02 – ҳуқуқи конститутсионӣ, мурофиаи судии
конститутсионӣ; ҳуқуқи мунисипалӣ.

Фишурда: Институти идоракунии давлатӣ барои аксари кишварҳои пасошӯравӣ аҳамияти хоса дорад ва дар арсаи сиёсии онҳо нақши калидӣ дорад. Ҳамзамон, механизмҳои мавҷудаи институтсионалии мақомоти давлатӣ дар ин ҷо аз моделҳои «классикӣ»-и ҷаҳонӣ бо назардошти он ки онҳо ибтидо ташаккул ёфта буданд, ба таври ҷиддӣ фарқ мекунанд. Ин на танҳо ба хусусиятҳои институти идоракунии давлатӣ ба сифати хусусиятҳои фаъолияти он дахл дорад. Дар ҷумҳуриҳои собиқи шӯравӣ, ҳатто бо тарҳҳои институтсионалии худ системаҳои гуногуни сиёсӣ, идоракунии давлатӣ метавонад ба таври шабех фаъолият кунад. Ҳамаи инҳо зарурияти муайян кардани намунаҳои рушди ниҳоди идоракунии давлатиро, ки тақрибан дар тӯли якчанд даҳсолаҳо дар кишварҳои пасошӯравӣ, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон ба вучуд омадаанд, дарк мекунанд. Барои ҳалли ин мушкил муаллифон кӯшиши таҳлили динамикаи рушди ниҳоди идоракунии давлатӣ дар ин иёлотҳо, хусусиятҳои фаъолияти он, механизмҳои институтсионалии ҳамкориҳои сарвари давлат ва дигар мақомоти давлатӣ ва инчунин таъсири он ба вазъи низоми сиёсиро таҳлил карданд.

Калидвожаҳо: ҳокимияти давлатӣ, маъмурияти давлатӣ, президент, муассисаи президент, системаи сиёсӣ, ҷазои пасошӯравӣ, давлатҳои пасошӯравӣ, маъмурияти сиёсӣ.

CONSTITUTIONAL AND LEGAL FOUNDATIONS OF THE ORGANIZATION OF GOVERNMENT: IN THE EXAMPLE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AND THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Soibov Z. M.,
assistant of the department of
Constitutional Law, Faculty of Law,
TNU, candidate of Law
Phone: +992 905116699
E-mail: zayniddin.soibov.92@mail.ru

Murodzoda U. U.,
the first year master of
"State regulation and Law"
of Law Faculty TNU
Phone: +992 908888111;
E-mail: murodzoda.umed@mail.ru

Scientific specialty: 12.00.02 – constitutional law; constitutional process;
municipal law

The Summary: The Institute of Public Administration is of particular importance for most Post-Soviet states and plays a key role in their political arenas. At the same time, the existing institutional mechanisms of government bodies here are very seriously different from the "classical" world models, taking into account which they were originally formed. This concerns not so much the very characteristics of the institution of public administration as the features of its functioning. In the former Soviet republics, even with significantly different political systems in their institutional design, public administration can function in a rather similar way. All of the above actualizes the need to identify patterns of development of the institution of public administration that have developed over almost several decades in the post-Soviet countries, in particular in the Republic of Tajikistan and the Republic of Kazakhstan. To solve this problem, the authors attempted to analyze the dynamics of the development of the institution of public administration in these states, the specifics of its functioning, the institutional mechanisms of interaction between the head of state and other public authorities, as well as its impact on the state of the political system

Keywords: state power, state administration, president, presidency institution, political system, the Post-Soviet space, Post-Soviet states, political management.

После распада СССР постсоветские страны уделяли особое внимание на новые формы развитие общества и государства. В этом периоде они выбрали качественно новые системы государственности и создание собственными обществами. Организация органы государственного управления по существу является одним из основных направлений создания органов государственной власти, которые отражаются в их Конституции и соответствующих нормативно-правовых актах. Республика Таджикистан и Республика Казахстан являются постсоветскими странами, которые в этом периоде приобретали государственную независимость, и по сути начали создавать новейшую конструкцию органов государственного управления.

После распада СССР постсоветские страны уделяли особое внимание на новые формы развитие общества и государства. В этом периоде они выбрали качественно новые системы государственности и создание собственными обществами. Организация органы государственного управления по существу является одним из основных направлений создания органов государственной власти, которые отражаются в их Конституции и соответствующих нормативно-правовых актах. Республика Таджикистан и Республика Казахстан являются постсоветскими странами, которые в этом периоде приобретали государственную независимость, и по сути начали создавать новейшую конструкцию органов государственного управления.

Надо отметить, что под органом государственного управления мы в основном понимаем органы исполнительной власти¹, как неотъемлемый часть органов государственной власти. Конечно, органы исполнительной власти считаются одним из органов государственной власти, которые исходят от Конституции указанных стран. В Республике Таджикистан и Республике Казахстан официально на уровне конституционной нормы признан принцип разделения властей, в соответствии с которым, государственная власть едина и на основе ее разделения осуществляется на законодательную, исполнительную и судебную ветви и взаимодействия их между собой с использованием системы сдержек и противовесов (ст. 9 Конституция Республики Таджикистан и ст. 3 Конституция Республики Казахстан). Закрепление принципа разделения властей является новым явлением и считается новой формой организации государственного органа. Исполнительная власть занимает особое место в рамках разделения властей и для реализации данной ветви власти созданы соответствующие органы, которые называются органами исполнительной власти. Органы исполнительной власти являются организующей формой выражения исполнительной власти.

В постсоветском пространстве в становлении и развитии органов исполнительной власти важную роль играет институт президента. Институт президента в Республики Таджикистан и Республики Казахстан

¹ В отношении понимания органов государственного управления мы опираемся на его понимание с точки зрения административного права. В административном праве органы государственного управления являются органами исполнительной власти

официально была создана в конце существования СССР. Названный институт в основном тесно связано с органом исполнительной власти. Потому что, по существу указанные органы создаются со стороны Президента страны. В соответствии со ст. 64 Конституции Республики Таджикистан Президент является главой государства и исполнительной власти¹. Конституция Республики Казахстан устанавливает, что Президент Республики Казахстан является главой государства². Из этого исходят, что в Республики Казахстан Президент не является главой исполнительной власти, однако, по сути, исполнительная власть ответственна перед Президентом. Так как, в ст. 64 Конституции Республики Казахстан определено, что «Правительство осуществляет исполнительную власть Республики Казахстан, возглавляет систему исполнительных органов и осуществляет руководство их деятельностью». А также, в ч. 2 указанной статьи установлено, что Правительство в своей деятельности ответственно перед Президентом Республики. Ещё в ч. 1 ст. 65 Конституции Республики Казахстан «Правительство образуется Президентом Республики Казахстан».

В этих государствах новые конституции утвердили доминирующую роль института президента. Причем в первые годы развития его модели были примерно сопоставимы. И, несмотря на постепенно проявляющиеся в них отличия, основные принципы функционирования и тенденции развития в немалой степени схожи и в настоящее время. Это также справедливо применительно в целом к политическим системам Республики Таджикистан и Республики Казахстан. Именно поэтому в политической науке такие понятия, как «постсоветские государства», «страны постсоветского пространства», «постсоветское пространство» и т. д., сохраняют свое эвристическое значение и весьма актуальны для исследований³.

Президенты вышеуказанных государств наделены особым правовым статусом, и не входят ни в одну из ветвей власти, а в соответствии с Конституцией обеспечивает согласованное функционирование всех ветвей государственной власти и ответственность органов власти перед народом (ст. 64 Конституция Республики Таджикистан и п. 3 ст. 40 Конституция Республики Казахстан)

Надо отметить, что постоянное усиление института президента в постсоветских странах проходило (а в некоторых странах продолжается и по настоящее время) на фоне существующего социального запроса на сильную власть и сильное государство, который связан, прежде всего, с культурно-историческими особенностями обществ, их политической культурой. Такой запрос особенно возрос в первые годы после распада

¹ Конституция Республики Таджикистан от 6 ноября 1994 г. с изм. и доп. от 26 сентября 1999 г., 22 июня 2003 г. и 22 мая 2016 г. Душанбе. 2016

² Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. Режим доступа: www.akorda.kz (дата обращения: 17.12.2019 г.)

³ Гаман-Голутвина О.В. Авторитаризм развития или авторитаризм без развития: судьбы модернизации на постсоветском пространстве // Вестник МГИМО Университета. 2010. № 4. С. 77—84.

СССР, когда во многих бывших союзных республиках появились серьезные проблемы в основных сферах жизни общества.

Говоря о факторах, обусловивших становление сильной президентской власти в странах постсоветского пространства, ряд исследователей выделяет также такие, как неразвитость гражданского общества, несформированность партийной системы и необходимость преодоления кризиса в основных сферах этих обществ, необходимость проведения ускоренной модернизации народного хозяйства и политической системы¹.

Особое место в политической системе государств постсоветского пространства, в которых институт президента является доминирующей политической силой, занимает администрация (аппарат) президента. Формально обладая статусом вспомогательного органа, способствующего реализации функций и полномочий главы государства, данная структура играет куда более важную роль в политическом процессе, так как границами, в которых она может действовать, являются обширные полномочия президента. В компетенцию администраций, как минимум, входит: разработка законопроектов для вынесения их на рассмотрение парламента; разработка актов президента; контроль за исполнением актов президента; обеспечение взаимодействия главы государства с другими государственными структурами и должностными лицами; информационное обеспечение президента и т. д.².

Для успешной институционализации и адаптации института президента в политической системе важнейшее значение имеют предпринятые главами государств меры по укреплению данного института в формальной плоскости, а также выстраивание эффективных механизмов по взаимодействию института президента с другими формальными политическими институтами.

Для сложившихся в постсоветских государствах политических систем характерно доминирование президентской власти независимо от системы правления (за исключением парламентских республик): так обстоит дело и в и в Республике Таджикистан и Республике Казахстан.³ Отдельно стоит сказать, о значении указов и распоряжений президента. Являясь одними из основных инструментов президентской власти, посредством которых глава государства реализует свои функции и полномочия, они используются для регулирования очень широкого спектра вопросов. В Республике Казахстан процесс конституционного реформирования осуществляется непосредственно на основании данных актов⁴.

¹ Кувалдин В.Б. Президентская и парламентская республики как формы демократического транзита. Российский и украинский опыт в мировом контексте // Полис. Политические исследования. 1998. № 5. С. 134-138.

² Гаджиев Х.А. Вестник РУДН. Серия: ПОЛИТОЛОГИЯ. 2018. Т. 20. № 3. С. 427-435

³ Зазнаев О.И. Сверхпрезидентские системы на постсоветском пространстве // Ученые записки Казанского университета. Серия: Гуманитарные науки. 2008. Т. 150. № 7. С. 16-30.

⁴ Змиевский Д.В. Конституционно-правовые преобразования в государствах постсоветского пространства: понятие, сущность, предпосылки и формы // Фундаментальные и прикладные исследования кооперативного сектора экономики. 2012. № 2. С. 144-152.

Таким образом, на основе вышеизложенного можно констатировать, что организации органов государственного управления в этих государствах за все эти годы позволила выработать различные механизмы по вовлечению в процесс политического управления, основным субъектом которого является глава государства, все большего числа новых атрибутов президентской власти и усовершенствуя уже имеющихся.

Литература:

1. Конституция Республики Таджикистан от 6 ноября 1994 г. с изм. и доп. от 26 сентября 1999 г., 22 июня 2003 г. и 22 мая 2016 г. Душанбе. 2016
2. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. Режим доступа: www.akorda.kz (дата обращения: 17. 12. 2019 г.)
3. Гаман-Голутвина О. В. Авторитаризм развития или авторитаризм без развития: судьбы модернизации на постсоветском пространстве // Вестник МГИМО Университета. 2010. № 4. – С. 77-84.
4. Кувалдин В. Б. Президентская и парламентская республики как формы демократического транзита. Российский и украинский опыт в мировом контексте // Полис. Политические исследования. 1998. № 5. – С. 134-138.
5. Гаджиев Х. А. Вестник РУДН. Серия: ПОЛИТОЛОГИЯ. 2018. Т. 20. № 3. – С. 427-435
6. Зазнаев О. И. Сверхпрезидентские системы на постсоветском пространстве // Ученые записки Казанского университета. Серия: Гуманитарные науки. 2008. Т. 150. № 7. – С. 16-30.
7. Змиевский Д. В. Конституционно-правовые преобразования в государствах постсоветского пространства: понятие, сущность, предпосылки и формы // Фундаментальные и прикладные исследования кооперативного сектора экономики. 2012. № 2. – С. 144-152.

**Талабот ба мақолаҳое, ки барои нашр дар маҷаллаи «Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон»
пешниҳод мешаванд**

Ҳаҷми камтарини маводи пешниҳодшаванда – чор саҳифа матн, дар намуди файли MS Word.

Андозаи чоп: 14, Times New Roman, Times New Roman Tj, фосилаи байнисатрии 1,5 (якуним) хуруфчинӣ шуда, майдон: боло ва поён – 2,5 см, чап – 1,5 см ва рост – 3,5 см бошад.

Дар мақола хатман ҳамроҳ карда мешаванд:

- 1) номи мақола бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 2) насаб, ном ва номи падари муаллифи мақола бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 3) маълумот барои тамос (телефони мобилӣ ва суроғаи электрони муаллиф);
- 4) ихтисоси илмӣ (рамз) бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 5) насаб, ном ва номи падари роҳбари илмии муаллифи мақола бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 6) тақриз;
- 7) насаб, ном ва номи падари муқарризи мақола бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 8) фишурда бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ (то 500 аломат ҳар яке, бо назардошти фосила, нуқта ва вергул);
- 9) калидвожаҳо (панҷ-ҳафт калимаҳои асосии мақола бидуни тавзеҳи онҳо бо ҷудосозии онҳо тавассути аломати вергул) бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 10) рақамгузори иқтибосҳо ба адабиёт бо рақамҳои арабӣ дар қисми болоии матн оварда мешаванд, масалан: Ҳамчуноне ки аз ҷониби Ф.М. Шоев ишора гардидааст, «чунин самара хангоме зоҳир мегардад, ки...»¹.

Рӯйхати адабиёт бо тартиби алифбо оварда шуда, бо назардошти қоидаҳои байнидавлатӣ (ГОСТ) оро дода шуда, дар охири мақола оварда мешавад. Мақолаҳо дар шакли чопӣ ва электронӣ пешниҳод карда мешавад (бо имзои муаллиф).

Ба ҳар як мақола ба таври хатмӣ аз ҷониби аъзои ҳайати таҳририяи маҷалла ва ё олимону мутахассисони аз ҷониби идораи маҷалла аз рӯи ихтисос ҷалбгардида тақриз дода мешавад. Тақризи манфӣ асос барои рад намудани чопи мавод мебошад (ба муаллиф дар ин бора ба таври хаттӣ ё электронӣ хабар дода мешавад). Ҳаққи қалам барои чопи мақола пардохт намешавад. Аспирантон барои чопи ройғони мақола ҳуқуқ доранд. Муаллифон ба идораи нашрия ҳуқуқи истисноӣ барои истифодаи асарро бо тарзҳои зерин медиҳанд:

- таҷдид, нашр ва бознашри мақола (ҳуқуқ ба таҷдид ва нашр);
- паҳн намудани мақола бо ҳар роҳ (ҳуқуқ ба паҳн намудан).

Пешниҳоди мавод ба идораи маҷалла амали ҳуқуқиест, ки ба пайдоиши ҳуқуқи уҳдадорӣҳои дахлдор равона шудааст. Розигии муаллиф ба нашри мавод бо шартҳои зикршуда ҳамчун розигии ӯ оид ба ҷой додани мақола дар шакли электрони маҷалла фаҳмида мешавад. Идораи маҷалла ҳуқуқ дорад мавод ва мақолаҳои маҷалларо дар маҳзанҳои электрони ҳуқуқӣ ва дигар маҳзани маълумоти электронӣ ҷойгир созад. Муаллиф метавонад хангоми пешниҳоди мақола идораи маҷалларо оид ба норозигии худ дар хусуси шартҳои истифодаи мақолааш огоҳ созад. Дар сурати вайрон кардани талаботи таҳияи мақолаҳо мавод барои коркард ба муаллиф баргардонида мешавад. Муаллиф вазифадор аст, ки дар бораи тағйиротҳои вориднамудааш идораи маҷалларо огоҳ созад (мақтуб дар шакли электронӣ). Хангоми риояи нашудани талаботи таҳияи мақола аз ҷониби муаллиф, идораи маҷалла ҳуқуқ дорад бо нишон додани далел ва сабабҳо аз нашри маводи пешниҳодшуда даст кашад ва чопи онро рад созад.

Требования по оформлению статей, представляемых к печати в журнале «Государствование и права человека»

Минимальный объем подачи материала – четыре страницы текста, набранного в формате MS Word.

Параметры набора: 14-й размер кегля, Times New Roman, Times New Roman Tj, полуторный интервал, поля: верхнее и нижнее – по 2,5 см, левое – по 1,5 см и правое – по 3,5 см.

К статье обязательно прилагаются:

- 1) названия статьи на таджикском, русском и английском языках;
- 2) фамилия, имя и отчества автора статьи на таджикском, русском и английском языках;
- 3) контактные данные (мобильный телефон и электронный адрес автора);
- 4) научную специальность (код) на таджикском, русском и английском языках;
- 5) фамилия, имя и отчества научного руководителя автора статьи на таджикском, русском и английском языках;
- 6) рецензия;
- 7) фамилия, имя и отчества рецензента статьи на таджикском, русском и английском языках;
- 8) аннотации на таджикском, русском и английском языках (до 500 знаков каждая, включая пробелы, точки и запятые);
- 9) ключевые слова (пять - семь основных слов статьи без расшифровки понятий через запятую) на таджикском, русском и английском языках;
- 10) нумерация ссылок на литературу осуществляется арабскими цифрами в верхнем углу текста, например: Как указано Ф.М. Шоевым, «данный эффект проявляется при ...»¹. Ссылки и сноски вставляются по-странично.

Список литературы указывается в алфавитном порядке и оформляется в соответствии с ГОСТ – «Библиографическая ссылка». Статьи принимаются в печатном и электронном экземплярах (подписываются автором).

Статьи в обязательном порядке рецензируются членами Редакционно-экспертного совета журнала в соответствии с профилем представленной работы и (или) привлеченными редакцией учеными и специалистами согласно порядку рецензирования рукописей. Отрицательная рецензия является основанием для отказа в публикации работы (автору сообщается об этом в письменном или электронном виде). Гонорар за публикацию статей не выплачивается. Аспиранты имеют право на бесплатную публикацию статей. Авторы передают редакции исключительное право на использование произведения следующими способами:

- воспроизведение статьи (право на воспроизведение);
- распространение экземпляров статьи любым способом (право на распространение).

Представление материала, поступившего в адрес редакции, является конклюдентным действием, направленным на возникновение соответствующих прав и обязанностей. Согласие автора на опубликование материала на указанных условиях, а также на размещение его в электронной версии журнала предполагается. Редакция оставляет за собой право размещать материалы и статьи журнала в электронных правовых системах и иных электронных базах данных. Автор может известить редакцию о своем несогласии с подобным использованием его материала при представлении статьи. В случае нарушения перечисленных редакционных требований материал может быть возвращен автору на доработку. О внесенных изменениях автор обязан сообщить редакции (письмо в электронном виде). При несоблюдении автором предъявляемых требований редакция имеет право отказаться публиковать представленный материал с мотивированным объяснением причин отказа.

Ба матбаа 24. 12. 2019 супорида шуд.
Ба чопаш 27. 12. 2019 имзо шуд.
Қоғази офсет. Андозаи 60x84 1/16. Ҷузъи чопӣ 26, 5.
Супориши №133. Адади нашр 100 нусха.
Матбааи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
ш. Душанбе кӯчаи Лоҳутӣ, 2.